

پیسو اقتصاد

Monetary Economics

Cyber Cash

Crypto-Currency

Virtual Currency

Digital Currency

The New Era of E-Money

Ketabton.com

لیکوال: پوهنیار رحمت الله منگل

دالی!

ریښتینو علمأو، مجاهدینو، غازیانو، هېوادپالو او هغو ته، چې د هېواد اوبه مدیریت کوي.

د ژباړن خبرې

لمړي سر کې باید یادونه وکړم، چې اقتصاد په برخه کې مې دا درېیم کتاب دی، مخکیني دوه کتابونه مې ژباړلي خو دغه کتاب مې لیکلی دی، لمړی کتاب د (عامه اقتصاد) په نوم دی چې دوکتور پوهاند عبد القیوم عارف لیکلی او ما ژباړلی او دویم کتاب، چې ما ژباړلی د عامه بودیجې تیوري ده دغه دواړه کتابونه مې د نن څخه تقریباً څلور کاله دمخه ژباړلي وو دعامه اقتصاد کتاب مې هماغه وخت چاپ کړی ؤ خو د عامه بودیجې کتاب د چاپ او یو څه نور کارونه پاتې شول ځکه، چې د ماستري د ترسره کولو لپاره ملیشیا هیواد ته لاړم او د دې کتاب کارونه همداسې نیمگړي پاتې شول خو وروسته په ۱۳۹۸ کال کې چاپ شو. او دغه کتاب، چې د پیسو اقتصاد تر عنوان لاندې لیکل شوی اوس یې د چاپ چارې نهایي شوې.

د کار پیل د اړتیا د رفع کولو په خاطر او یا هم د ستونزې د له منځه وړلو لپاره رامنځ ته کېږي. هغه څه چې نن سبا په افغانستان کې ورته ډېره اړتیا لیدل کېږي د اقتصاد په برخه کې په کافي اندازه د پښتو کتابونو نه شتون دی او د محصلینو او حتی د استادانو له طرفه دا شکایت کېږي، چې په پوره ډول په پښتو موضوعات پیدا کول ډېر ستونزمن دي، دغه اړتیا باید رفع شي او دا یوه لویه ستونزه ده، چې په پښتو ژبه باندې په عموم کې لېکنې ډېرې کمې دي نو د دې ستونزې د له منځه وړلو لپاره د مختلفو ژبو څخه د کتابونو ژباړه او کتاب لیکنه اړینه بولم تر څو دغه ډول اړتیاوې مرفوع او ستونزې له منځه یووړل شي.

په لمړي سر کې غواړم، چې له سترکریم او تر ټولو مهربان ذات (ج) شکر ادا کړم چې ما ته یې دا توان راکړی تر څو پدې برخه کې یو څه وکړم. دغه هیله مې له زیاته وخته پورې دهیلې په خیر راسره وه او د وخت په تېرېدو او امکاناتو ته په کتو دغه هیله مې په اراده بدله شوه او یوه مهمه موخه مې وگرځېده او دغه موخه مې تر لاسه او پایله یې ستاسو مخې ته ږدم، هیله مند او باوري یم، چې ستاسو د گټې وړ به وگرځي. په دویم قدم کې له خپلې کورنۍ څخه زښته زیاته مننه کوم، چې هر وخت یې حمایه کړی یم تر څو خپل کارونه په ښه ډول پر مخ بوځم او د هیڅ ستونزې سره مخ نه شم.

غواړم له ځينو استادانو او ملگرو څخه هم ځانگړې مننه وکړم، د شېخ زاید پوهنتون د اقتصاد پوهنځی استادان هر یو، پوهنیار شرف الدین شرف، پوهنیار خالد پښتون، د پکتیا پوهنتون استاد پوهنیار خالد شاکر، استاد محمد عثمان شریفی او گران کلیوال حضرت الله ارغوان څخه، چې زما سره یې پدې کتاب کې ځانگړې مرسته کړې کور یې ودان تل دې همداسې هڅاند وي.

د قرآني آیت د مفهوم مطابق چې فرمایلي یې دي چې «انسان کمزوری پیدا شوی» نو د انسان هره کړنه له نیمگړتیاو خالي نه وي نو له گرانو لوستونکو څخه هیله کوم چې هغه نیمگړتیاوې، چې په دې کتاب کې موجودې وي راپه گوته کړي، ترڅو په راتلونکې کې یې اصلاح کړم. الله دې وکړي چې دغه علمي اثر زمونږ درنو استادانو او محصلینو ته گټور تمام شي.

د یوه داسې افغانستان په هیله، چې د هر وگړي د سوکالی او آرامی هیلې یې پوره وي

پوهنیار رحمت الله منگل

د اقتصاد پوهنځی مالي او بانکي څانگې استاد

شېخ زاید پوهنتون

تقریض

محترم پوهنیار رحمت الله منگل، چې د اقتصاد پوهنځی د مالي او بانکي څانگې استاد دی یو داسې علمي کار تر سره کړی، چې نن سبا ورته زیاته اړتیا لیدل کیږي.

مهمه ده، چې په داسې موضوع لیکنه وشي، چې ورته اړتیا لیدل کیږي، په اوسني وخت کې ستره ستونزه دا ده، چې په اقتصاد کې د پښتو کتابونو لیکنو شمېر ډېر کم دی، د دې ستونزې سره زموږ محصلین لاس او گږېوان دي، داسې لیکنې کمې دي، چې دوی دې په خپلو مونوگرافونو کې ترې گټه پورته کړي. همداشان په خپله ژبه کې د کتابونو لیکنه او یا خپلې ژبې ته د نورو کتابونو ژباړل ستر خدمت دی. د شیکسپیر په وینا، هغه خلک ډېر څه زده کولی شي او زر پرمختگ کولی شي، چې په خپله ژبه زده کړې تر سره کوي.

نوموړي استاد دغه لیکل شوی کتاب مؤثر او گټور بولم، د گټورتیا علت یې دا دی، چې د افغانستان د اقتصاد پوهنځیو دویم ټولگي کې تدریسېږي او همدارنگه بل مهم اړخ یې دا دی چې دغه کتاب د اقتصاد پوهنځی د کریکولم د مفرداتو مطابق دی. نو ځکه ویلی شو چې د استادانو او زدکړیالانو هغه ستونزې چې په دې برخه کې یې لرلې تر ډیره حده به یې حل کړي او د استاد دغه گام پرځای بولم او ستایم یې.

نوموړی کتاب چې له مختلفو معتبرو نړیوالو او داخلي منابعو څخه پکې استفاده شوې یوه ډېره گټوره لیکنه ده هغه مفاهم، چې ورته اړتیا ده په دې کتاب کې ورته ځای ورکړ شوی. په دغه کتاب کې ځینې داسې موضوعاتو ته ځای ورکړ شوی، چې ډېر نوي دي او په اوسني وخت کې زیات تر بحث لاندې نیول کیږي، چې د هغې له جملې کرېټو کرنسی یا مجازي پیسې دي، چې دغه پیسې په انټرنیټي ډول کارول کیږي او د مختلفو سترو کمپنیو له خوا اخستل شوي دي. نوموړی کتاب د تدریس لپاره یو گټور کتاب گڼم او باوري یم، چې د لوستونکو لپاره به ډېر گټور او په زړه پورې ځکه وي، چې نوي موضوعات په کې ځای پر ځای شوي دي. دغه نوي موضوعاتو گټورتوب دا دی، چې په اوسني وخت کې له دغو څخه زیاته استفاده کیږي او د مالي خبرونو د سر ټکي تشکیلوي.

زه محترم استاد ته په راتلونکو علمي فعالیتونو کې د نورو زیاتو بریالیتوبونو هیله کوم.

استاد پوهنوال ډاکټر رحیم جان دردمل

د شېخ زاید پوهنتون اقتصاد پوهنځی پخوانی رئیس

تقریض

دا یو حقیقت دی، چې د یوه کار پیل او په معقوله توګه یې تر سره کول زیات ستونزمن وي ولې ستونزو ته حل لاره نه پیدا کول تر هغه ستره ستونزه ده. د ژوند هر پړاو له ستونزو ډک وي که ستونزې تر یوه حده رفع هم شي بیا هم نیمګړتیاوې په همغه کار کې کیدای شي په پشپړ ډول له منځ لاړې نه شي ځکه چې انسان نیمګړی دی.

دا، چې په علمي ډګر کې د پښتو لیکنې او منابع ډېرې کمې دي په ځانګړي ډول د اقتصاد په برخه کې د دې تر څنګ د پیسو اقتصاد، چې د اقتصاد په کریکولم کې یو مهم مضمون دی. پیسې په اقتصاد کې یوه ډېره مهمه وسیله ده تر څو اقتصادي کارونه په ښه شان پر مخ ولاړ شي او په دې باندې پوهېدل زیات اړین بولم، چې د پیسو په ارزښت رول او اقتصادیت باندې خلک پوه شي، تر څو خپلې اقتصادي چارې په ښه شکل سره پر مخ بوځي. په دې باندې پوه شي، چې اصلا اقتصاد کې د بدلونونو راتګ یوه ستره ستونزه د پیسو مناسبه عرضه او په مارکیټ کې موجودیت هم دی او د پیسو مؤثره کارونه ده. پدې هیله چې دغه کتاب تر یوه حده د پیسو اقتصاد په برخه کې د اقتصاد پوهنځی محصلینو او استادانو د درسي مواد د نه شتون ستونزه راکمه کړي نو محترم استاد رحمت الله منگل، چې د شیخ زاید پوهنتون اقتصاد پوهنځی د مالي او بانکي څانګې استاد دی یوه داسې هڅه تر سره کړې چې ورته اړتیا لیدل کیده، او د محترم استاد دغه چاره په ریښتیا هم یو ځانګړی اهمیت لري.

نوموړي استاد د پیسو اقتصاد تر عنوان لاندې د دغه کتاب یوه مهمه ځانګړتیا دا ده، چې دغه کتاب د افغانستان د پوهنتونو نو د اقتصاد په پوهنځیو کې تدریسېږي او بل اهمیت یې دا دی، هغه موضوعات، چې په دغه کتاب کې شامل دي ټول د کریکولم د مفرداتو سره یو شان دي. هیله لرم چې دغه کتاب به د محصلینو او استادانو سره د مرستې لامل وګرځي نو په همدې اساس د استاد دغه لیکنه ستایم.

استاد ته، په علمي کړنو کې د نورو بریاؤ دعا کوم.

پوهنیار شرف الدین شرف د اقتصاد پوهنځی رئیس

شیخ زاید پوهنتون خوست

د ژباړن لنډه پېژندنه

ښاغلی استاد پوهنیار رحمت الله منگل د خوست ولایت، موسی خیلو ولسوالۍ د زاړه کوټ په ستر کلي کې د الحاج بهرام خان په کورنۍ کې دې نړۍ ته سترگې پرانیستې دي، د ښاغلي استاد منگل کوچنیتوب د هجرت په لمن کې تېر شوی دی لمړنی زده کړې یې په پېښور کې حضرت قیس بن سعد لیسې کې تر سره کړي کله چې هیواد ته له هجرته بېرته راستون شو نو اتم او نهم ټولگي یې په خپل کلي زاړه کوټ کې د ازادۍ لیسې کې لوستي او د مکتب پاتې برخه یې په کابل کې د خوشحال خان خټک بابا په لیسې کې بشپړه کړې او له نوموړې لیسې څخه فارغ شوی، تر فراغت وروسته یې کانکور له لارې دننگرهار پوهنتون اقتصاد پوهنځی ته لاره ومونده په ۱۳۹۲ کې یې د پوهنتون د لسانس دوره په بریالیتوب سره پای ته ورسوله. ښاغلی منگل چې کله له پوهنتون څخه فارغ شو نو خوست شېخ زاید پوهنتون اقتصاد پوهنځی کې په ۱۳۹۳ کال کې د علمي کادر په توگه مقرر شو او د استادۍ مقدسه دنده یې پیل کړه، د استادۍ په جریان کې د ماسټرۍ زده کړو لپاره په ۲۰۱۷ کال کې د ملیشیا هېواد ته سفر درلود او هلته یې تر ۲۰۱۹ م پورې خپلې د ماسټرۍ زده کړې د ملیشیا نړیوال اسلامي پوهنتون IIUM کې د اسلامي بانکوالۍ په برخه کې بشپړې کړې. ښاغلي منگل دوه نور کتابونه ژباړلي، چې یو کتاب یې (عامه اقتصاد) په نوم، او دویم کتاب یې د عامه بودیجې تیورۍ په نوم دی خو دغه کتاب، چې د پیسو اقتصاد په نوم دی ژباړه نه ده بلکې لیکل شوی دی. استاد په نړیوالو ژورنالونو کې په انگلیسي ژبه مقالې هم خپرې کړي. د ښاغلي استاد د هڅو په پایله کې دغه دی یو بل اغېزمن اثر، چې د پوهنتون تدریسي کتاب دی چارې یې نهایې شوې. زه ورته د دې کتاب مبارکي وایم او په راتلونکې کې یې دغه ډول نورو اغېزمنو پنځونو ته سترگې په لار یم.

قلم یې تاند او ژوند یې نېکمرغه

پوهنیار شرف الدین شرف د اقتصاد پوهنځی رئیس

خوست شېخ زاید پوهنتون

د کتاب ځانګړنې

د کتاب نوم: پیسو اقتصاد
لیکوال: پوهنیار رحمت الله منگل
خپرنډوی: نوی مستقبل خپرنډویه ټولنه
چاپ شمېر: ۱۰۰۰ ټوکه
چاپ وار: لومړی
چاپ کال: ۲۲/۸/۱۳۹۸ لمريز
قیمت: ۲۰۰ افغانی

نوی مستقبل خپرنډویه ټولنه

مخامخ لومړی ادرس: کوټه سنجي-دسیلو د څلورم او پنځم سړک ترمنځ د شاداب ظفر بلاکونو ته
دویم ادرس: د دهمزنگ لومړی سړک (مرکز عمومي کتابفروشي). ۰۷۸۸۲۲۰۵۳۰
درېیم ادرس: جوي شیر دخپرنډویه ټولنو او کتاب پلورنځینو عمومي مرکز ۰۶۴ ۰۷۸۱۸۹۴
۰۷۸۶۶۳۰۷۳۱ / اړیکي: ۰۷۷۸۸۷۰۳۰۵ / ۰۷۸۷۱۸۰۷۵۳

برېښنا لیک: moustaqble2018@gmail.com

سریزه

د نورو موجوداتو په شان انسان هم لا محدوده غوښتنې لري او د دې لپاره چې خپل ژوند ته دوام ورکړي نو اړتیا لري، چې خپلې نامحدوده ټولنيزې، اقتصادي، سياسي، روحي او معنوي غوښتنې پوره کړي. اوس که وکتل شي د دې ټولو اړتياؤ د پوره کولو لپاره منابعو ته ضرورت دی او ټولنه د خپلو نامحدوده غوښتنو د رفع کولو لپاره د کيميا به منابعو سره مخ ده. د انساني ټولنې د عقل مطابق دنده دا ده، چې د دغو محدودو منابعو څخه خپل اکثره غوښتنې پوره کړي. د دغو منابعو څخه د لا محدوده غوښتنو پوره کول ډېر ستونزمن دي، دا ستونزه هغه وخت نوره هم زیاته شوه، چې کله خلکو و غوښتل خپلې غوښتنې د نورو خلکو د لاسته راوړنو څخه پوره کړي، په دې مانا انسانان اړ شول خپلې غوښتنې د هغو خلکو له تولیداتو او خدماتو څخه پوره کړي، چې زیات څه یې درلودل خو ستونزه دا وه، چې هغوی د تولیداتو وړاندې کولو په وخت کې د هغو اجناسو قیمت غوښتنه کوله او د دغه قیمت ټاکلو لپاره کوم ځانگړی معیار نه ؤ.

اصلا یوازې د اندازې معیار نه شتونه ستونزه نه وه بلکه نورې ستونزې هم وې لکه: د ارزښت د زخیره کولو لپاره د یو واحد نه شتون، د تبادلې لپاره د واحد نه شتون او داسې نورې ستونزې، چې بارتر سیستم درلودې. د دې ستونزو رفع کولو لپاره یو داسې جنس ته اړتیا وه تر څو د دغو ستونزو او غوښتنو مرفوع کولو لپاره مناسب وي. اقتصاد پوهان او د هغه وخت پوه خلک په لټه کې شول تر څو دغه ستونزه حل کړي نو لمری جنسي پیسې را منځ ته شوې او څه نا څه یې د بارتر په نسبت بهتر والی درلود خو بیا هم په دې سیستم کې ستونزې وې، چې وروسته په دغه سیستم کې د ستونزو له امله بیا اقتصاد پوهان لاس په کار شول او فلز یې یو غوره بدیل و موند، فلز بیا تر ډیره وخته خپله حکمراني وکړه. د پیسو بدلون همداسې جریان وموند، چې وروسته کاغذي، اعتباري، الکترونيکي او اوس کرپټو کرنسيو دوران دی.

په اوسني وخت کې، چې د پیسو جگړه (Currency War) روانه ده د پیسو اقتصاد موضوع یو مهم بحث دی تر څو په دې پوه شو، چې اصلا پیسې څه شی دي؟ او د پیسو ارزښت په یوه اقتصاد کې څومره مهم دی؟، که چېرته د پیسو په ارزښت کې بدلون را شي په اقتصاد څه اغېز کولی شي؟ د دې تر څنگ دا مطالعه کړو، هغه کوم لاملونه دي، چې د پیسو په ارزښت باندې اغېز کوي؟، لکه نا امني، ناسم پولي سیاست، مالي سیاست، پانگونه، بې کاري، اقتصادي شاتگ، اقتصادي پرمختگ، اقتصادي ثبات، نفوس، سړي سر عاید، تولیدات، صادرات، واردات، پورونه، پیسو عرضه، احتکار، انحصار، سود، رواني انګېرنې او داسې نور فکتورونه. د دې تر څنگه دا هم مهمه ده، چې پیسې او د پیسو سمه کارونه په دغو فکتورونو باندې څه ډول اغېز کوي. تېر ۱۳۹۹ کال او سرب ۱۴۰۰ هـ ش کال خلک د قیمتونو له له لوروالي سخت شکایت کوي، لکه څرنگه، چې د خوست په شمول په ځینو هغو ولایاتو

کې کالداره رایجه وه، د خلکو او حکومت په زیار دغه کالدارې له مارکېټ څخه و وبستل شوې او پر ځای یې افغانی رایجې شوې، خلکو داسې انگیرله، چې د قیمتونو د لوړوالي اصلي لامل د کالدارو پر ځای د افغانیو رایجول و حتی ځینو خلکو گوانښ وکړ، که چېرې قیمتونه کم نه شول کالدارې به بیا وکاروي، خو داسې نه وه لکه څه ډول، چې خلکو انگیرله، ځکه دلته خلک د دې پوهه نه لري، چې د قیمتونو د لوړوالي لاملونه کوم دي. کله کله په مارکېټ کې په افغانیو کالدارو او ډالرو کې توپیر راشي نو خلک داسې فکر کوي، چې ډالر لوړ شوي، کله داسې وایي، چې افغانی تیتې شوي یا لوړې شوي. نو د دې لپاره، چې په دغو مختلفو اړخونو او دې ته ورته نورو موضوعاتو پوه شو نو اړینه بولم، چې د پیسو اقتصاد په اړه باید مطالعه ولرو.

نو د دې لپاره، چې په پورته موضوعاتو پوه شو د پیسو اقتصاد په دغه کتاب کې مور، د پیسو پېژندنې، د پیسو دندې، د پیسو د پشپرتیا پړاوونه، د پیسو بنې، د پیسو ډولونه، د پیسو د بیلابیلو ډولونو اهمیت، له منځه تگ لاملونه، د پیسو په اړه تیوریگانې، د پیسو ارزښت، د پیسو نوي او گټور نسلونه او د هغوی په مخکې پراته خنډونه، د پیسو لپاره تقاضا، د پیسو عرضه او هغه لاملونه، چې د پیسو عرضه او تقاضا اغېزمنوي، انفلاسیون، مالي مارکېټ، په افغانستان کې د پیسو شالېد او نور هغه اړخونه، چې پیسو باندې او پیسې پر دوی باندې اغېز کوي تر بحث لاندې نیول کېږي.

لومړی څپرکی

پيسو اقتصاد (Monetary Economics)

منځکې له دې، چې په پيسو و غږېږو په دې ځان پوهول په کار دي، چې پيسې کوم سيستم پورې اړه لري او د دغې سيستم څومره مهمه برخه جوړوي، وروسته به دا ولولو، چې څنگه خپله دنده په دې سيستم کې سرته رسوي. مالي مارکېټ په يوه اقتصاد کې د زړه حيثيت لري او پيسې د وينې په مثال دي. مالي سيستم په اقتصاد کې پيسې تنظيموي، راټولوي يې، تصفيه کوي يې او بيا يې پمپ کوي (خپروي)، ټول اقتصاد ته يې رسوي، د زياتوالي او کموالي په وخت کې يې تعادل ساتي او چې کله اقتصاد ناروغ شي نو د ټولې پاليسيو په وسيله يې په سم ډول رغوي.

مالي سيستم

مالي سيستم پنځه برخې لري، د مالي سيستم دغه پنځه برخې زموږ په اقتصاد کې بنسټيز رول لوبوي. دغه پنځه برخې عبارت دي له، پيسې (Money)، مالي وسايل (Financial Instruments)، مالي مارکېټونه (Financial Markets)، مالي ادارې (Financial Institutions) او مرکزي بانک (Central Bank). د دغه مالي سيستم لمرۍ برخه، چې پيسې دي موږ د اجناسو د تبادلې او د خپلې شتمنۍ د زېرمې لپاره يې کاروو. دويمه برخه، چې مالي وسايل دي د شتمنيو د لېږد لپاره ترې گټه پورته کوو له هغو خلکو، چې زياتې شتمنۍ لري او يا دا، چې خطر نه شي منلی، هغو ته، چې کمې شتمنۍ لري خو اړتيا ورته لري او يا دا، چې خطر منلی او تنظيمولی شي، چې (Stocks)، (Bonds) او بيمې کمپنۍ يې ښه مثالونه دي. دريمه برخه، چې مالي مارکېټونه دي بيا د دې لپاره اړين دي، چې دغه مالي سيستم وسايل په ښه شان سره پکې تبادله او همدارنگه د ونډو پېر او پلور په کې په سم او ارزانه ډول تر سره شي، چې د نيويارک بازار يې يو ښه مثال دی. څلورمه برخه بيا مالي ادارې دي، چې بېلابېل خدمات او مالومات وړاندې کوي، چې بانکونه يې ښه مثال دي. پنځمه برخه بيا مرکزي بانک دی، د دې ټول مالي سيستم او په سيستم کې د ستونزو د کنټرول دنده په غاړه لري، چې د ټولو بانکونو او مالي ادارو په رأس کې ځای لري (9:1).

نو اوس په لاندې ډول د مالي سيستم پر لمرۍ برخه، چې پيسې دي او د لمریتوب څخه يې څرگنديږي، چې تر ټولو مهمه برخه يې ده او همدا شان تر څنگ يې زموږ د دې مضمون محوري موضوع هم ده، په هر اړخيز او مکمل ډول يې تر بحث او څېړنې لاندې نيسو.

پيسې

معمولا مور د پيسو په اړه چې فکر کوو، سيکو او کاغذي نو ټونو ته پيسې وايو او همدارنگه د حکومت په چوکاټ کې، چې کله د پيسو په اړه خبرې کېږي نو د پيسو اندازې (بخځې يا Fund) او بانکي حسابونو ته پيسې ويل کېږي. کله څوک قيمت ته د پيسو نوم ورکوي کله ارزښت ته، ځينې مهال که وکتل شي نو قيمت، پيسې او ارزښت په يو نظر گوري او حتی بعضې مهال خو موټر، کور، ځمکه او که لنډ ډول ووايو ټوله شتمني د پيسو په نوم يادوي او هغه داسې چې کله يو څوک و وايي، چې پلانکی څومره زياتې پيسې لري! او همدې ته ورته نورې خبرې. خو په حقيقت کې داسې نه ده، اقتصاد پوهان بيا پيسو ته بېلابېل تعريفونه لري. اقتصاد پوهان يې بيا داسې راپېژني، چې هر هغه څه، چې خلک يې د توکو تبادلې او پورونو د ورکړې لپاره کاروي پيسې دي (5:1).

د جهديش په نوم اقتصاد پوه خپل کتاب کې د پيسو په اړه ليکي، چې پيسې هم د لوی اقتصاد او هم د کوچني اقتصاد يوه مهمه وسيله ده. چې په کوچني اقتصاد کې د پيسو په عرضه او تقاضا باندې بحث کېږي او په لوی اقتصاد کې د پيسو سياست او د هغې اغېز په اقتصاد باندې تر څېړنې لاندې نيول کېږي. پولي اقتصاد د پيسو د عرضې، قيمتونو، سود نرخ او د دوی اغېز په اقتصاد باندې څېړي. همدارنگه پولي اقتصاد د پيسو او نورو مالي مارکيتونو، د سود نرخ پر ټاکلو، د سود د نرخ اغېز په لوی اقتصاد باندې څېړي. د دې تر څنگ پيسو اقتصاد د پيسو سياست په اړه څېړنې کوي، چې د مرکزي بانک لخوا په لاره اچول کېږي او په هغه کې دا کتل کېږي، چې دغه سياست په نورو توليدي واحدونو او همدارنگه په ټول اقتصاد باندې څه ډول اغېز پرې باسي، د دې تر څنگ د پيسو عرضه او تقاضا څنگه د پيسو کرنلارو په وسيله څارل او کنټرولېږي (2:10).

که په لنډ ډول و وايو، چې د پيسو اقتصاد په دغه مضمون کې مور، د پيسو پېژندنې، د پيسو دندې، د پيسو د پشپرتيا پړاوونه، د پيسو بنې، د پيسو ډولونه، د پيسو د بېلابېلو ډولونو اهميت او له منځه تگ لاملونه، د پيسو په اړه تيوريگانې، د پيسو ارزښت، د پيسو نوي او گټور نسلونه او د هغوی په مخکې پراته خنډونه، د پيسو لپاره تقاضا، د پيسو عرضه او هغه لاملونه، چې د پيسو عرضه او تقاضا اغېزمنوي، انفلاسيون او نور هغه اړخونه، چې پيسو باندې او پيسې پر دوی باندې اغېز کوي تر بحث لاندې نيول کېږي.

د پيسو شاليد

دا روښانه ده، چې په تېرو تاريخي وختونو کې پيسې د نن ورځې په شکل شتون نه درلود او هم په هغه وخت کې بېلابېل شيان د پيسو په توگه گڼل شوي او د وخت په تېرېدو سره پيسې د هغوی ځای نيولی دی، د راکړې او ورکړې پرمختگ په اثر د انساني تمدن په لومړيو وختونو کې دتبادلې وسيلې د پاره ضرورت احساس شو او له حېواناتو څخه دتبادلې د وسيلې په توگه په راکړه او ورکړه کې استفاده کېدله. د لومړيو پېړيو په وروستيو او د منځنيو

پېړيو په لومړيو کې فلزات (خصوصاً سره او سپين زر) د تبادلې د وسيلې په توگه تر استفادې لاندې واقع شول، په ځينو ټولنو کې؛ لکه: افريقا او د بحرالکاهل جزيرې صدف، د مرغۍ بڼکې تبادلې وسيلې وې او تر دې وروستيو سلو کلونو پورې د تبادلې د وسيلې په توگه ترې استفاده کېدله؛ مگر انسانان د پوهې او معلوماتو په واسطه وپو هېدل، چې د دې بېلا بېلو پيسو له ډلې څخه؛ لکه حېوانات، تباکو، کاني ، سره او سپين زر د راکړې او ورکړې لپاره د ښه مشخصاتو او معيارونو لرونکي دي؛ يا په بل عبارت دغه دوه فلزه د پيسو دندې په ښه توگه سر ته رسولی شي. دغه فلزات د خپل کيمياوي خواصو په اساس، چې په طبيعت کې په ازاده توگه شتون لري او د هغوی د فزيکي خواصو په اساس (ځلیدني، د پاڼه کېدو قابليت او داسې نور) د عامو خلکو د خوښې سبب وگرځېدل، پورته يادې شوې طبيعي ځانگړنې اغېزمنې اقتصادي پايلې هم له ځانه درلودې او د دې فلزاتو د لوړتيا نسبت نورو مالونو او شيانو ته برجسته کړی دی، په حمل او نقل کې اسانتياوې، د سرو او سپين زرو دايمي پايښت او پاتې کېدل، د سرو او سپينو زرو مشابهت او همدارنگه په ټولو هېوادونو کې د دې فلزاتو د وېش قابليت او نجيبه فلزاتو د پيژندنې وضاحت او نور د دې فلزاتو ښېگڼې او خصوصيات دپيسې په توگه قوت وپاڼه او د نړۍ ډېرو پخوانيو هېوادونو سره او سپين زر د پيسو په شکل په راکړه او ورکړه کې استعمال کړل او وروسته د سرو او سپينو زرو سکو د پيسو په حيث رواج وموند، له دې وروسته بانکوتونه د سرو او سپينو زرو پرځای په جريان کې ولوبدل او د تعويض قابليت يې د سرو زرو په مقابل کې درلود، فلزي سکې او کاغذي سکې دواړه د مبادلې په جريان کې د استعمال وړ وگرځېدلې، پيسې نه يو اڅې په فلزي او يا کاغذي شکل شتون لري بلکې د هغه په څنگ کې ليکلي پيسې (چک، بيمه لرونکی سند) هم په جريان کې د پيسو په حجم او اندازه کې ډېر نقش لري (35: 65-66).

پيسې د بشر د هغو اړينو پنځونو څخه شمېرل کېږي، چې په اقتصادي چاپېريال کې ديو داسې نظام د رامنځ ته کېدو سبب شوي دي، چې په منځ ته را تگ سره يې هغه ستونزې، چې د انسانانو ترمنځ د راکړې ورکړې او تبادلې په وخت کې يې شتون درلود په بشپړ ډول له منځه وړي دي او د پېرونکي او پلورونکي تر منځ يې د يو پل حيثيت غوره کړی دی . دا، چې پيسې څه ډول منځ ته راغلي ، پيسې څه ته وايي ، په اقتصاد کې د پيسو مفهوم څه دی ، د پيسو دندې څه دي او دې ته ورته نور ټول مسايل به په دې فصل کې تشریح شي خو مخکې له دې څخه، چې دغه موضوعات تشریح شي لومړی د پيسو د منځ ته راتگ څخه مخکې تبادلې چې د توکو او خدماتو ترمنځ متقابله تبادلې ده او د بارټر سيستم په نوم هم يادېږي تر څېړنې لاندې نيسو.

د بارټر سيستم (د توکو مستقيمه راکړه ورکړه)

بارټر سيستم، چې په حقيقت کې د اجناسو او خدماتو تبادلې داجناسو او خدماتو په مقابل کې ده ، ډېره پخوانۍ او دبشریت د تمدن سره سم پيل شوېده، يعنې هغه وخت چې بشر په دې نړۍ کې سترگې غړولې دي نو ورسره سم دغه تبادلې هم منځ ته راغلي ده.

څرنگه چې د اشخاصو توان او وړتیاوې ټاکلې او محدودې دي نو، یو سړی نه شي کولی، چې ټول هغه شيان، چې د انسان د ژوند پاتې کېدو په پار اړین دي تولید کړي، حتی که چېرې په ټول نه کې افراد په تولیداتو کې دمخلفو استعدادونو لرونکي هم دي، خو بیا هم د کار وېش او تخصص اصل دا حکم کوي، چې هر شخص د یو جنس په تولید او یا هم په اکثر حد سره د څو اجناسو په تولید پیل کوي. اوس هغه اشخاص چې د یو جنس په تولید کې یې تخصص پیدا کړی دی، نو هغه د خپلې اړتیا څخه په زیاته کچه تولید کوي او د تولیداتو دغه زیاتوالی د هغو اجناسو په مقابل کې، چې د نورو اشخاصو په وسیله تولید شويدي او ضمناً د هغه د ژوندانه لپاره لازم دي تبادله کيږي. په حقیقت کې متقابل تبادله داسې یو سیستم دی، چې په هغې کې اجناس او خدمات د هغو اجناسو او خدماتو د لاسته راوړلو په پار، چې دوی ورته اړتیا لري په مستقیم ډول تبادله کيږي (3:32).

د مثال په ډول کله به، چې یو کب نیوونکي وغوښتل پوستکی لاس ته راوړي، نو د پوستکي د لاس ته راوړلو لپاره کب نیوونکي باید ښکاري ته ماهیان ورکړي وای، په همدې ډول کله به، چې یو اوبدوونکي د یوه جوړه بو ټو غو ښتنه درلوده نو باید د بوټو د لاس ته راوړلو لپاره اوبدوونکي موچي ته یو اندازه اضافي ټوکر ورکړی وی، تر څو یو جوړه بوټونه یې لاس ته راوړي وی. دغه مستقیمه تبادله، چې د خپل خواهش څخه د زیات تولید په نتیجه کې به یو جنس د بل جنس سره پرته له پیسو څخه تبادله کېدو، په یوه اقتصاد کې د بارټر په نوم یادېږي او یا هم کولی شو، چې بارټر داسې تعریف کړو: د ټوکو نېغ په نېغه بد لونی (تبادلې) ته، چې د دواړو خواؤ اړتیا په کې رفع شي او د پیسو په عنوان پکې څه شی شتون ونه لري بارټر سیستم وایي. د بارټر سیستم موجودیت اکثره د نړۍ په هغو ساحو کې تر سترگو کيږي، چې په اقتصادي لحاظ وروسته پاتې او د کاروبار له اړخه کمزورې او پر مختللي نه وي (9:35). د بېلگې په ډول اوس مهال هم زموږ د هېواد په ځینو کلیوالي سیمو کې دغه جنسي تبادله وجود لري او د تبادلې پر مهال ځینې ټوکی لکه الوگان، هندوانې، لمڅي او داسې نور ټوکی په غنمو، جوارو او ځینو نورو شيانو تبادله کيږي.

د بارټر سیستم مشکلاتو ته په کتو، چې مختلفې ټولنې ورسره مخامخ وې، لیدل کيږي، چې د تبادلې په سیستم کې یو لازم او فعال سیستم وجود نه درلوده؛ چې په نتیجه کې یې د بشري ټولنې اقتصادي رشد او توسعه د محدودیتونو سره مخامخ وه، بالاخره دغه سیستم په راکړو ورکړو کې د زیاتو ستونزو لرو په اساس سره په تدریجي ډول له منځه ولاړ او د دغه سیستم ځای یو پولي اقتصاد، چې د بارټر سیستم څخه د را پیدا شویو مشکلاتو ته ځواب ویونکی ؤ و نیوه. پیسې په حقیقت کې د بشر د ډېرو مهمترینو پنځونو څخه شمېرل کيږي. د پیسو پیدایښت د بشر لپاره د زیاتو گټو لرونکی دی، د مثال په ډول د پیسو پیژندنه د شمار واحد په حیث د دې باعث کيږي؛ چې د قیمتونو هغه اختلاف، چې په ساده او کوچنیو اقتصادونو کې چې په هغو کې یوازې د څو جنسونو تولید او مصرف صورت نیسي وجود درلود؛ له منځه یوسي، د دې په خاطر چې د دې لویې اختراع اهمیت ښه روښانه شي فرضوو،

چې چاقو يو ډول جنسي پيسې دي، نو په دې حالت کې هرشی د چاقو په مقابل کې قیمت گذاري کيږي. د مثال په ډول دوه دجوارو کڅوړې د يو چاقو برابر دي، يو وزه د دوو چاقو گانو برابره ده، لس کېلې د يو چاقو برابر په پام کې ونيسو، په هماغه ډول لکه څرنگه، چې د وزن د اندازه گيری واحد گرام دی، د طول د اندازه کولو لپاره واحد متر او د حرارت د اندازه کولو لپاره سانتي گریډ ته اړتيا ده، همداسې د ارزش د اندازه گيری لپاره پيسو ته هم اړتيا ده. که څه هم زموږ لپاره په اوسني عصر کې دغه اختراع ډېره ساده په نظر راځي، مگر په خپل وخت کې بې له شک څخه يو ه مهمه اختراع ورته ویلی شو. ځکه چې داسې يو لازم تحول يعنې د متقابلې تبادلې د سيستم څخه پولي اقتصاد ته تحول د پوهو اشخاصو د استدلال نتيجه ده. چې د يو ساده اقتصاد (بارټر سيستم) څخه يې يوه پولي اقتصاد ته انتقال ممکن کړی دی (36: 3).

د بارټر سيستم ستونزې

د ارزښت د اندازې معيار نه شتون

د متقابلې تبادلې په اقتصاد کې يو علمي معيار، چې په وسيله يې و توانيږو، چې د کاليو يا توکو او خدماتو ارزښت وټاکو وجود نه درلود. دسنجش معيار د نه شتون په صورت کې د هر جنس ارزښت نه شو کولی، چې په بازار کې په اسانۍ سره بيان کړو، په داسې شرايطو کې د هر هغه جنس ارزښت بايد د هغه بل جنس په مقابل کې، چې دهغې سره تبادله کيږي او د مختلف کیفیت لرونکی دی بيان شي د بېلگې په ډول که چېرې په يو اقتصاد کې (۳۰) ډوله اجناس په بازار کې د تبادلې په خاطر وجود ولري نو هر جنس بايد د (۲۹) نورو اجناسو په مقابل کې قیمت شي، يا په بل عبارت هر جنس د (۲۹) ډوله قیمت لرونکی دی، چې په پایله کې ویلی شو، چې په يو ډېر کوچني اقتصاد کې، چې په هغه کې يوازې (۳۰) ډوله اجناس او خدمات پيدا کيږي (۴۳۵) ډوله د اجناسو قيمتونه به وجود ولري، د (۱۰۰) جنسونو لپاره به (۴۹۵۰) بېې او د (۱۰۰۰) جنسونو لپاره بايد (۴۹۹۵۰۰) بېې ولرو. ليدل کيږي، چې په يوه داسې اقتصاد کې، چې په هغه کې د هر جنس لپاره د قيمتونو زيات تعداد شتون ولري ډېرې ستونزې رامنځ ته کېدای شي. روښانه ده، چې دا ډول تبادله يوازې په هغو لومړنيو اقتصادونو کې، چې خلک محدود اجناس توليد او تبادله کوي امکان لري. په پورته بېلگه کې له دغه فرمول څخه گټه پورته کوو. $N = \frac{k(k-1)}{2}$ د N ټولو توکو د قيمتونو شمېر او K په يوه اقتصاد کې د ټولو موجوده اجناسو تعداد چې تبادله کيږي نښي.

په يوه مهال د دوه اړخيزو غوښتنو پوره کولو کې نيمگړتيا

په يو داسې تجارتي سيستم کې، چې په هغه کې جنسونه په متقابل ډول تبادله کيږي، د يو جنس خرڅوونکی نه يوازې د يو داسې شخص په لټه کې وي، چې د ده د جنس غوښتنه لري، بلکې بايد د خرڅوونکي شخص دا پتيا سره سم جنس هم بايد وجود ولري. د مثال په ډول: فرض کړئ، چې يو شخص غواړي، چې يو بېل په غنمو تبادله کړي، نو د غنمو د لاس ته راوړلو لپاره دغه شخص مجبور دی، چې يو بل داسې شخص پيدا کړي، چې نه يوازې

غنم د تبادلې لپاره ولري بلکې د غنمو په بېل باندې د تبادلې تمایل هم ولري. بناء پر دې ویلی شو، چې د بارتر سیستم په عین وخت کې د طرفینو تمایل غوښتنه کوي. بلاخره مشکل هغه وخت زیات شو، چې یو شخص غیرې قابل د تقسیم توکی لکه: غوا، مېره او نور لري غواړي، چې هغه په یوه جوړه جوړابو، بوتونو، پنبې او یا نورو شیانو تبادله کړي، دلته لیدل کېږي، چې د دواړو طرفونو د غوښتنو مطابقت په یوه داسې سیستم کې د گن شمېر مشکلاتو سره مخامخ کېږي. له هغه ځایه، چې د متقابلې تبادلې په یوه داسې سیستم کې، چې په هغه کې د تبادلې وسیله وجود ونه لري، یو شخص نه شي کولی په فوري ډول د هغه بل شخص څخه، چې د توکو د خرڅېدو تکل لري توکي وپېري. دې ته په کتو د دوو توکو ترمنځ د متقابلې تبادلې نرخ تصادفي تعیینېږي او دغه تبادلې نرخ، چې په دې سیستم کې وجود لري حقيقي نرخ نه دی او په تصادفي ډول تعیین شوی دی. نو ویلی شو، چې د تبادلې وسیلې (پیسو) د نه شتون په صورت کې د کالیو یا توکو خرڅوونکي او هغه دلالتان، چې د زیات مقدار کالیو یا اجناسو عرضه کوونکي دي هم وجود نه لري او په پایله کې بازار هم نه شي توانېدی، چې وجود ولري (1:25).

د سپما نا شونتیا

بارتر سیستم کې یو بل مشکل دا دی، چې دلته سپما په جنسي ډول وجود لري، یا په بل عبارت په دغه سیستم کې خلک په راتلونکې کې د شتمنی څخه د استفادې لپاره کولی شي، چې یوازې خاص اجناس پس انداز کړي. د پس انداز په دغه طریقه کې لیدل کېږي، چې د پس انداز شوي جنس د ساتنې د مصارفو او یا هم د هغوی د انبار داری د مصارفو څخه صرف نظر کېږي او همدارنگه د دغه خاص جنس لرونکي د خرڅلاو په وخت کې (هغه وخت چې د پس انداز شوي جنس لرونکي د بل جنس د پېر اراده ولري) د زیاتو مشکلو سره مخ کېږي. د مثال په ډول که پس انداز د حیواناتو په شکل وي، نو لومړی دهغوی ساتنه د مصارفو لرونکي ده او دویم که چېرې دغه حیوانات مریض شي کیدای شي، چې پس انداز کوونکي ته یې د ملاحظې وړ زیان ور واوړي او حتی د ځینو شیانو ساتنه لکه ماهي، مېوه او نور به پس انداز کوونکي د زیات زیان سره مخامخ کړي (32: 6-3).

د وېش نا وړتیا

د بارتر سیستم بل عمده ستونزه د اشیاءو د وېش ناوړتیا وه، که د اشیاءو د تبادلې لپاره په کوم نسبت موافقه هم وشي؛ بیا هم مشکل نه حلېږي؛ ځکه هغه اشیاء، چې د تقسیم قابل نه دي؛ د هغوی د تبادلې په صورت کې بیا هم مشکل په خپل ځای پاتې کېږي د بېلگې په توگه که څوک و غواړي، چې خپل موټر و پلوري او د ده غوښتنه یا تقاضا دا وي، چې د موټر پر ځای اړین توکي و پېري د بېلگې په توگه غواړي، چې کوچنی کاروبار وکړي نو هغه زیات ډوله توکي، چې د کوچني کاروبار لپاره کارول کېږي تر لاسه کړي نو دغه خپل موټر به څنگه پرزه پرزه کوي او یا دا، چې څنگه به دی خپل موټر د کوچنیو سلگونو اجناسو په مقابل کې تبادله کړي، چې نا ممکنه برېښي او

همدارنگه که چپرته یو کوچنی حیوان له یو لوی حیوان سره بدلوو نو دا به لا ستونزمنه ځکه وي، چې د حیواناتو په وېش سره یو ژوندی جسم له منځه ځي او خپل خاصیت له لاسه ورکوي، چې په داسې حالت کې راکړه ورکړه د امکان څخه وځي او نه تر سره کیږي، چې د بارتر سیستم یوه له ډېرو سترو ستونزو څخه بلل کیږي.

د ارزښت د ذخیره کېدو وسیلې نه موجودیت

ځینې شیان موسمي شکل لري، چې باید په هماغه مهال گټه ترې پورته شي، چې زر او په کم وخت کې له منځه ځي، په دې سیستم کې بله عمده نیمگړتیا دا ده، چې ارزښت یې نه شو ذخیره کولی، په دې مانا چې توکي د زیات مهال له پاره د ساتنې وړتیا نه درلوده او شتمن هغه شخص گڼل کېده، چې د ضرورتونو لپاره یې د توکو ذخیره درلوده، چې د هر شخص لپاره د دې ډول ذخایرو موجودیت نا ممکن دی، له بلې خوا د اوږدې مودې لپاره د اشیاءو د ذخیرې ساتل هم ممکن نه دي؛ ځکه چې شیان موسمي جنبه لري، ذخیره کیدلی نه شي او ضایع کیږي؛ نو په دې اساس سره ویلی شو، چې بارتر سیستم کې د ځینو ارزښتونو او شیانو ذخیره کول د اوږد مهال لپاره نا ممکن دي.

د راتلونکو ورکړو لپاره د یوې وسیلې نه شتون

په دې سیستم کې د پورونو د راکړو ورکړو لپاره؛ او په آینده کې د پرداخت جریان له مشکل سره مخامخ کیږي، نو په دې اساس د دې مشکلاتو په نظر کې نیولو سره ویلی شو، چې په دغه سیستم کې د آینده ورکړو (مصرف) لپاره کومه وسیله، چې د مشکلاتو د پیدا کېدو په صورت کې پرې مشکل رفع شي شتون نه درلود (34: 62-63).

د پیسو پېژندنه (تعریف)

له هغه ځایه، چې د پیسو کلمه په ورځنیو خبرو اترو کې زیات استعمال لري او کېدای شي، چې د زیاتو شیانو معنی ولري، خو د اقتصاد پوهانو لپاره بیا د پیسو کلمه ځانگړې مانا لري او پیسې یې په بېلابېلو شکلونو تعریف کړيدي او هر عالم نظر په دندو، اشکالو، مشخصاتو او د هغو تاثیراتو او اغېزو سره پیسې تعریف کړيدي، د یو لرغوني او پخواني تعریف په اساس: پیسې هغه متاع (شي) دی، چې جنسي تبادلې له منځه وړي، ځینې ورورستي عالمان پیسې هغه متاع گڼي، چې د هغه خاوند ته قدرت ورکوي، چې ځان له پور څخه په وخت خلاصوي همدا شان د پلورلو او پېرودلو په معاملو کې ازادې ولري، ځینې نور د پیسو د پېژندنې اسانه لاره د هغې دندې ته متوجه کوي او د پیسو تعریف یې په دندو پورې اړوند کړی دی، هر جنس، چې وکولی شي د (تبادلې، د زېرمې، د حسابي واحد ارزښت او د پور د ادا کولو وسیلې) په توگه دندې اجراء کړي؛ پیسې گڼل کیږي او ځینې بیا پیسې داسې تعریفوي: هر هغه شی، چې د اشیاءو خدماتو په مقابل کې او د پورونو د دوباره ورکړې په صورت کې په عمومي ډول د قبول وړ وگرځي پیسې بلل کیږي.

ماکس وېبر Max Weber پیسې د یو تبادلوي څیز په توګه پېژني او عقیده لري، چې دغه شی په ساتلو کې هم د اقتصادي بېلابېلو مرکزونو په واسطه د تبادلې د وسیلې په حیث ومنل شي. البرت فورستمن پیسې یو قانوني غوښتنه ګنلې او په دې عقیده دی، چې دغه غوښتنه تل د فعال کېدو قابلیت لري او د فعال کېدو هدف، له قانوني غوښتنې څخه پر اجتماعي محصول باندې د کمي او کيفي دواړو اړخونو څخه عبارت دی، چې د یو تضمین شوې تبادلې د وسیلې په توګه ده، له پورتنیو تعریفو څخه داسې پایله اخیستل کېږي، چې پیسې د هغو وظایفو ته په پاملرنه تعریف شويدي.

د مارشال په نظر پیسې هغه شی دی، چې د دولت په څېر د داسې ټولو خصوصیاتو لرونکې وي، چې په هر ځای کې یې له شکه د منلو وړ او د هغو په مرسته د کالیو او خدماتو راکړه ورکړه او د پورونو تصفیې صورت نیولی وي. د کول په نوم یو اقتصاد پوه په نظر، پیسې د اخیستلو د توانمندی نوم دی، چې په مرسته یې کالي اخیستل کېدلی شي (34: 64-65).

د پیسو نور تعریفونه

- تشریحي تعریف Descriptive Definition

په دې تعریف کې د پیسو یوازې ذاتي څېره په نظر کې نیول شوې او په ځانګړي ډول د پیسو وظایف په نظر کې نیول شوي دي او هغه څېرل شوي دي، چې پیسې خپله څه شی دي یو اقتصاد پوه (Crowther) په خپل کتاب کې لیکي، چې هر هغه شی، چې په عمومي ډول د تبادلې د وسیلې په توګه د قبولیت وړ او په عین وخت کې د ارزښت د اندازه کولو او زخیږه کولو وظیفه په غاړه ولري. همدارنګه یو بل اقتصاد پوه (Coulborn) په نوم بیا پیسې داسې تعریف کوي: پیسې د تادیې او ارزښت ټاکلو د وسیلې په توګه تعریف کیدی شي. د اقتصادي علومو یو بل عالم (Coul) په وینا هر هغه شی، چې په پراخه توګه د تادیې د وسیلې او په عمومي ډول د پورونو د تصفیې له پاره د قبولیت وړ وي پیسې بلل کېږي. که پورته تعریفونو ته نظر وکړو نو یوه مهمه نیمګړتیا په دې تعریفونو کې لیدل کېږي، هغه دا، چې دغو پوهانو پیسې ندي تعریف کړي بلکې دوی فقط دا تشریح کړي، چې پیسې څه شی دي؟ او پورته تعریفونه وظیفوي او تشریحي تعریفونه دي، د پیسو یوه برخه یې په نظر کې نیولې ده.

۲- قانوني تعریف Legal Definition

د پیسو پدې تعريف کې د دولت له خوا د پیسو تیوری څخه استفاده شوې ده. دا په دې مانا، چې د دې تعريف له مخې د دولتي قوې په اساس یو شی د پیسو په ډول د قبلېدو وړ اعلانېږي، چې دلته یې اقتصاد پوهان داسې تعريفوي. (Professor Knap) وایي: هر هغه شی، چې د دولت له خوا د پیسو لپاره اعلان شي پیسې بلل کېږي. همدارنگه (Professor Hartley) بیا داسې نظر لري، چې پیسې باید قانوني تمایل ولري یا قانوني بڼه ولري. نو ویلی شو، چې د یوه هیواد حکومت باید یو شی د پیسو په توګه د تادیې د وسیلې لپاره څرګند کړي او په خلکو زور وارد کړي، چې د پیسو په توګه یې قبولې کړي. پیسې د قانوني تعريف له مخې یو څه تنګوالی لري ځکه، چې دولت په خلکو فشار نه شي واردولی چې پیسې ومني، دلیل دا دی، چې د یو شي لپاره، چې د پیسو په توګه استعمالېږي قانوني ملاتړ تر څنګ د خلکو ملاتړ هم ضرور دی. د مثال په توګه په ۱۹۲۳م کال کې (مارک) د پیسو په توګه د خلکو له خوا نه و قبول شوی سره له دې، چې دولت د پیسو په توګه منځ ته راوړی و.

۳- عمومي قبولیت تعريف General Acceptability Definition

دلته د اقتصاد پوهانو یوه بله ډله، چې پیسې د هغې د عمومي قبولیت د اصطلاح سره د څو نورو وظایفو له مخې تعريفوي. Seligman پیسې داسې تعريفوي: پیسې صرف هغه شی دی، چې ټولو ته د قبول وړ وي. همدارنگه دپ یسو په باره کې D.H. Robertson بل نظر لري، هر هغه شی، چې په پراخه توګه د اجناسو د تادیې لپاره قبول کړی شوی وي. خو د پیسو له پاره هغه تعريف، چې په عمومي ډول قبول کړی شوی دی په لاندې ډول دی.

پیسې هغه شی دی، چې په باقاعده ډول په اقتصادي معاملاتو کې د تبادلې د وسیلې په توګه، د شمیرلو د واحد، اود ارزښت د ذخیره کېدو په توګه په کار وړل کېږي (9: 2-3).

د پیسو دندې

که چېرې پیسې یو صدف، د کاني یوه ټوټه، کاغذ او یا هم سره زر وي نو په یوه اقتصاد کې درې عمده وظیفې سرته رسوي: د تبادلې وسیله، د محاسبې واحد او د ارزش زېرمه. د دغه دريو وظیفو څخه پیسې د تبادلې واحد په حیث د دې سبب ګرځي چې پیسې د سیارې شتمنی (اسهام، او پور پانې) څخه توپیر کړو.

۱: د تبادلې وسیله (Medium of Exchange)

نژدې د اقتصاد د مارکېټ په ټولو معاملو کې پیسې د بانکوت، سکو او یا چک په حیث د تبادلې وړ گرځي، یعنې د اخیستل شویو توکو او خدماتو په مقابل کې د ورکړې یوه وسیله شمېرل کېږي. د پیسو څخه د تبادلې د وسیلې په توګه استفاده کول په اقتصاد کې د مؤثریت د رامنځ ته کېدو او وړتیاؤ د زیاتوالي لامل گرځي او د اجناسو او خدماتو په تبادله کې د وخت د ضایع کېدو مخنیوی کوي. د زیاتې پوهې لپاره یو بارټري سیستم په نظر کې نیسو، چې بدون د پیسو د موجودیت څخه اجناس او خدمات په مستقیم ډول د پیسو په مقابل کې یو د بل سره تبادله کېږي. فرضوو چې مصطفی د اقتصاد علم استاد دی او د اقتصاد علم پرته بل کار سره بلدتیا نه لري. په یو بارټري اقتصاد کې که چېرې مصطفی خوراک لپاره یو څه غو اړي، نو هغه باید د دهقان په لټه کې شي، ترڅو د هغې لپاره د پام وړ غذا تیاره کړي او علاوه پردې نوموړی دهقان باید د اقتصاد د علم په لټه کې وي.

څه ډول، چې گورئ دا یو ستونزمن او وخت ضایع کېدونکی کار دی او مصطفی هم ډېر وخت ته اړتیا لري ترڅو داسې دهقان پیدا کړي، چې د علم او زده کړې علاقمند وي. په داسې حالاتو کې بهتره ده چې درس پرېږدي او په کرهڼه لاس پورې کړي، که چېرې دا کار هم تر سره نه شو نو یو داسې وخت ممکن دی، چې له ستونزو سره مخ شي او حتی له داسې ستونزو، چې ژوند یې هم په خطر کې شي. د اجناسو او خدماتو د تبادلې په موخه اړین وخت، د تبادلې د لګښتونو (راکړې او ورکړې) په نامه یادېږي. په یوه بارټري اقتصاد کې (د نېغې تبادلې پر بنسټ اقتصاد) د راکړې او ورکړې مخارج فوق العاده لوړ دي، ځکه وګړي باید دوه ناڅاپه غوښتنې پوره کړي، هغوی باید داسې یو کس ومومي چې له یوې خوا د هغو دارتیا وړ اجناس او خدمات ولري، او له بل پلوه د ځان له خوا اجناسو او عرضه شوو خدماتو ته اړتیا موجوده وي.

راځئ، چې و وینو که چېرې پیسې په اقتصادي سیستم کې معرفي شي بیا به څه پېښ شي، مصطفی باید هغه څوک، چې د ده د تدریس اورېدو ته لېوالتیا ولري، د پیسو په بدله کې ورته تدریس وکړي، هغه بیا کولی شي بزګر ته (په مارکېټ کې د ده استاذی ته) مراجعه وکړي خپلې اړتیاوې هغو ته د تادیه شویو پیسو په واسطه پوره کړي. دوه ستونزمنې غوښتنې، په تصادفي ډول سره حل کېږي او هغه کولی شي په کومو مسایلو کې، چې برلاسی دی هغوی ته زیات فرصت ولري. څرنگه، چې دا مثال څرګندوي، پیسې د اجناسو او خدماتو په تبادله کې د وخت د ضایع کېدو څخه د مخنیوي له لارې اقتصادي اغېزمنتیا او وړتیا لوړوي او په دې ترتیب وګړي کولی شي د زیات فرصت په لرلو سره هغه کارکې، چې په خورا ښه توګه یې ترسره کولی شي، پکې تخصص ولري. له دې امله پیسې په اقتصادي سیستم کې یوه جدي اړتیا ګڼل کېږي او په واقعیت کې پیسې د غوړیو رول لري، چې د اقتصادي سیستم د څرخونو څرخول اسانه کوي. دا کار د تبادلې مخارجو د کمښت له لارې ترسره کېږي او د تخصص او د کار وېش زمینه چمتو کوي. پیسو ته اړتیا دومره جدي ده، چې نژدې ټولې ټولنې، پرته له بدوي ټولنو څخه، ورته شدیدې اړتیا لري.

د بشر په تاریخ کې د پیسو متفاوت ډولونه تر استفادې لاندې راغلي، چې پورته ځانگړنې یې لرلې، د امریکې یو میانو د تسبیح دانې د پیسو په توگه کارولي او په پای کې د دوهمې نړیوالې جگړې په ترڅ کې محبوسینو، له سگرټو څخه د پیسو په توگه کار اخیست، چې تاریخي لرغونتوب لري.

۲: د شمېر وسیله (Unit of Account)

د پیسو دوهمه دنده د شمېر د وسیلې په توگه د دندې تر سره کول دي، یعنې په یوه اقتصادي نظام کې د ارزښت اندازه کول د پیسو په واسطه صورت مومي. د اجناسو او خدماتو ارزښت د پیسو په بنسټ اندازه کوو. په هماغه توگه چې وزن د کیلو گرام او یا هم واټن د میل په اساس سنجش کېږي. د پیسو د دې وظیفې په اهمیت باندې د پوهېدو په خاطر یو ځل بیا بارټري اقتصاد ته، چې په هغه کې پیسې وجود و نه لري په نظر کې نیسو. که چېرې په یو اقتصادي سیستم کې یوازې درې جنسه شتون ولري، د بېلگې په توگه شفتالو، د اقتصاد درس او سینمایي خدمات، په دې صورت کې د هغې د تبادلې لپاره په دريو بیو باندې باید پوه وو؛ د شفتالو بیه د اقتصاد د درس په وړاندې (د یو شفتالو لپاره د اقتصاد څومره درس ورکړل شي)، د سینمایي خدماتو په وړاندې د شفتالو بیه او د سینمایي خدماتو په وړاندې د اقتصاد درس بیه، که چېرې (۱۰) جنسونه باید د یوه جنس د تبادلې له بل سره (۴۵) بیې ولرو، د (۱۰۰) جنسونو لپاره (۴۹۵۰) بیې او د (۱۰۰۰) جنسونو لپاره باید (۴۹۹۵۰۰) بیې ولرو.

تصور وکړئ چې څومره ستونزمنه ده، چې د خوړو په یوه پلورنځي کې، چې (۱۰۰۰) ډوله بېلا بېل توکي شون ولري، تاسې اړ وئ، چې پرېکړه وکړئ د کب یا د چرگ غوښه ارزانه ده؛ په دې صورت کې، چې د چرگ د غوښې یوه کیلو له څلور چنده کوچو او د یو کیلو کب بیه له اتو کیلو سرو بانجانو سره انډول لري، په دې اړه د دې ډاډ تر لاسه کولو لپاره، کولی شو، چې د ټولو توکو بیې سره پرتله کړو، د هر جنس بیې تر (۹۹۹) توپیر لرونکو بیو رسي او کوم وخت، چې د هغې په لوستلو ضایع کېږي د تبادلې د مخارجو د شدید لوړېدو سبب ګرځي. د دې ستونزې حل لاره دا ده، چې پیسې اقتصادي سیستم ته د ننه شي او ټولې بیې د سنجشي واحد پر بنسټ وټاکل شي او موږ کولی شو د اقتصاد د درس، شفتالو، او سینمایي خدماتو بیې د ډالر له رویه سنجش کړو. که چېرې په اقتصاد کې یوازې درې جنسه موجود وای، نو په هغه صورت کې پیسې د بارټري اقتصاد په نسبت د چندان اهمیت څخه برخوردارې نه دي. مگر هغه مهال، چې د پیسو په موجودیت کې (۱۰) جنسونه موجود وي، نو د هغې لپاره (۱۰) قیمتونه او د (۱۰۰) جنسونو لپاره فقط (۱۰۰) قیمتونو ته اړتیا لرو. همدارنگه ک یو لوی پلورنځی فرض کړو، چې هغه کې په زرگونو نوعې د اجناسو موجودې وي، نو فقط زرگونو قیمتونو ته د هغې په مورد ضرورت دی، نه (۴۹۹۵۰۰) قیمتونو ته، په دې ترتیب د پیسو څخه په یوه اقتصادي سیستم کې استفاده د دې سبب شول، چې د راکړې او ورکړې مخارجو کموالی پیدا کړ، ځکه د هغو قیمتونو تعداد، چې په نظر راتلل کموالی پیدا کړ.

۳: د ارزښت زېرمه کولو وسیله (Store of Value)

همدارنگه پیسې د ارزښت د زېرمې په توګه دنده تر سره کوي یعنې د وخت په جریان کې د پېرودلو د ځواک له زېرمتون څخه عبارت دی. د ارزښت یوه زېرمه د پېرودلو د ځواک د ساتنې لپاره عاید ترلاسه کولو او د لګښت تر مهاله ترې ګټه اخیستل کېږي. د پیسو دا دنده له دې امله ګټوره ده، چې موږ نه غواړو سمدلاسه د خپل عاید ډېره برخه له لاسه ورکړو، بلکې دا غوره بولو تر هغه چې د مصرف وخت یا تمایل پیدا کوو، هغه زېرمه کړو. یوازې پیسې د ارزښت زېرمه کولو وسیله نه ګڼل کېږي، بلکې د شتمنۍ هر قلم (پیسو، اسهامو پانې، قرض پانې، ځمکه، کور، هنري کړنې او یا جواهر) کېدی شي، چې د ثروت د زېرمې په حیث ترې ګټه واخستل شي. د دې څخه ډېرې شتمنۍ شته چې د ارزښت په زېرمه کولو کې د پیسو څخه د خورا زیات ګټورتوب لرونکي دي، دا شتمنۍ د زیاتې ربحې نرخ نظر د مالکینو پیسو ته پرداخت کوي او خپل مالک ته ښه خدمات چمتو کوي، که چېرې دا شتمنۍ د ارزښت د زېرمې لپاره ښه والی لري، نو خلک ولې په معمولي توګه پیسې زېرمه کوي؟ د دې پوښتنې ځواب یوه مهم اقتصادي مفهوم، یعنې نغدېدونکي ځواک ته ورګرځي، چې عبارت د اسانتیا او نسبي سرعت څخه دی، چې یوه شتمني د هغو په واسطه د تبادلې په یوه بله وسیله بدلیږي. د نغدېدونکي ځواک یا په پیسو د تبدیلیدو وړتیا د لوړ مطلوبیت لرونکې ده. پیسه د خورا زیات سیالیت لرونکي ده، ځکه په بازار کې د اجناسو او خدماتو د پېرودنې لپاره په یو بل شي د تبدیلیدو اړتیا نه لري، نورې شتمنۍ په پیسو د تبدیلیدو له امله د تبدیلیدو مخارج مني، کله چې تاسې خپل کور پلورئ باید دلال یا منځګړي ته د کمیشن په نامه پیسې ورکړئ (چې دا معمولاً د خرڅلاو د بیې له ۵ تر ۷ سلنې وي). که چېرې تاسې د بیړنۍ تا دیې لپاره نغدو پیسو ته اړتیا ولرئ، تاسې ښايي اړ وئ، چې د تادیاتو لپاره خپل کور په کمه بیه وپلورئ. دا حقیقت، چې پیسې په ټولو دارايي ګانو کې تر ټولو لوړ نغدېدونکی ځواک لري، دا توضیح کوي چې وګړي ولې له ځانه سره د هغو ساتنې ته میلان لري، سره له دې د ارزښت د زېرمې په توګه د خورا زیات جذابیت لرونکي نه دي. دا چې پیسې ترکومه حده یوه ښه او ارزښت لرونکې زېرمه ګڼل کېږي؛ د بیو له کچې سره تړاو لري، ځکه د هغو ارزښت د بیې د کچې له مخې ثابت پاتې کېږي. د مثال په ډول د بیو د کچې دوه چنده کېدل په واقعیت کې د پیسو د ارزښت کمښت د هغو نیمایي ته دی برعکس د بیې د ارزښت کمښت د هغو نیمایي حد ته، په حقیقت کې د پیسو د ارزښت د دوه چنده کېدو څرګندونه کوي. دانفلاسیون په شتون کې، کله چې د بیو کچه په ګړندی توګه زیاتوالی مومي، پیسې هم په چټکۍ خپل ارزښت له لاسه ورکوي او وګړي هم د دې لیوال نه دي چې خپله دارايي د پیسو په ښه وساتي، مخصوصاً دا په هغه وخت کې ډېره حقيقي ده، چې انفلاسیون ډېرشدید وي او د بیې قبضې انفلاسیون په نوم یادېږي، په اقتصاد کې رامنځ ته کېږي. دا انفلاسیون (پرسوب) وروسته له لومړۍ نړیوالې جګړې په المان کې رامنځ ته شو، چې ځینې وخت د هغه نرخ په میاشت کې له (۱۰۰۰) سلنې زیاتېدو. وروسته دا بیې قبضې تورم په (۱۹۳۳) کال کې د بیو کچه له (۳۰) ملیاردو څخه زیاته وه، چې د دوو مخکینیو کالونو سره یې سمون درلود، د بېلګې په ډول په وروستیو ورځو کې دا ډول تورم (پرسوب) د یوې وچې

دوډی د پیرودنې لپاره یوې لاسي گاډۍ ته اړتیا وه. په هغه وخت کې پیسو داسې خپل ارزښت له لاسه ورکاوه، ان داچې کارکوونکو د ورځې څو ځله رخصت اخیست، د دې لپاره چې مخکې له دې نه، چې د دوی د تر لاسه مزد خپل ارزښت له لاسه ورکړي خپل د اړتیا وړ توکي وپېري. هېڅوک دې ته حاضر نه وو چې پیسې له ځانه سره وساتي، له دې امله په معاملاتو کې پیسې به له حده زیاته رالوبدلې وې او بارترې اقتصاد (جنس په جنس سودا کول) بېرته تسلط موندلی و او په هماغه توگه، چې انتظار ایستل کېدو، تولید په جدي توگه کمښت موندلی و (30):

(9-5).

۴: په راتلونکي کې د پورونو د اداکولو وسیله

د خلکو او افرادو مالي تعهدات د پیسو په واسطه تادیه او تصفیه کېږي او د دې دندې په واسطه پیسې د پورونو د تادیې یوه وسیله کېدای شي او هېڅوک نه شي کولی د پور په ادا کولو د هغه د منلو څخه انکار وکړي؛ مگر دا واضح ده، چې د پولي تورم په شرایطو پورې (داین) خساره مند کېږي، د پیسو وظیفه د ارزښت د ذخیږې د وسیلې په عنوان او د هغې په ادا کولو زیانمنه کېږي (34: 71).

د پیسو ځانگړنې

۱: عام اعتبار او قبولیت: خلک یو شی هغه وخت قبولي، چې هغه نوروته هم هغه شان د منلو وړوي او دمتبادل مقصد لپاره د استعمال وړ وي، د یو شي لپاره عام اعتبار دهغه په خپل قیمت یا حکومت په سرپرستی پورې او د حکومت په ضمانت حاصلېږي.

۲: د ټیکاؤ وړتیا: هغه شی چې د پیسو په ځای استعمالېږي؛ باید مستحکم او ټینګ واوسي؛ په دې معنی، چې د هغې د خرابېدلو په مورد کې تشویش موجود نه وي، چې د زړېدو او یا ویشلو سره خپل ارزښت د لاسه ورنه کړي.

۳: د لېږد وړتیا: هغه شی، چې د پیسو په ځای کارول کېږي باید د انتقال امکانات یې اسانه او په لږ حجم سره د زیات ارزښت څښتن وي.

۴: د وېش وړتیا: هغه شی، چې د پیسو لپاره کارول کېږي، باید په کوچنیو برخو د تقسیم قابلیت ولري؛ تر هغې پورې چې په مرسته یې د لږ ارزښت لرونکي شيان واخیستل شي.

۵: د ارزښت ساتنې وړتیا: هغه شی، چې د پیسو په ځای استعمالېږي؛ باید په ارزښت کې یې ثبات شتون ولري ځکه، چې د هغې په ارزښت کې د تغیراتو په اساس د نورو شيانو ارزښت سم نه شي اندازه کېدلی او د داسې شي ارزښت د ذخیږه کولو او تادیې د وسیلې په توگه نه شي استعمالېدلی.

۶: یوشانوالی: کوم شی چې د پیسو په ځای دنده سرته رسوي؛ په کوچنیو ذرو د وېشلو په صورت کې ټولې زرې یو شان اوصاف ولري او په ارزښت کې یې کموالی را نه شي.

۷: د پېژندلو وړ وي: هغه شی؛ چې د پیسو په ځای استعمالیږي؛ باید په اسانۍ سره و پېژندل شي، که نه وي؛ نو د پېژندلو لپاره یې وسایلو ته اړتیا ده، چې ستونزې رامنځ ته کوي نو باید په اسانۍ وپېژندل شي.

۸: نرموالی ولري: هغه شی، چې د پیسو په ځای استعمالیږي، باید نرم وي، چې په وړو سیکو بدل او نښان پرې ثبت کړی شي.

۹: لږې پیدا کېدونکی وي: مناسب کموالی د یو شي دارزښت استحکام سبب گرځي، مثلاً د اوبو تبادلوي ارزښت د صفر سره برابر دی ځکه، چې اوبه په ډېره زیاته اندازه پیدا کیږي.

۱۰: افاده او ذاتي ارزښت ولري: دپورتنیو خواصو په نظر کې نیولو سره نتیجه اخیستل کیږي، چې طلا او نقره د نورو ټولو اجناسو په نسبت دا صفتونه زیات په ځان کې لري او په دې اساس په نړیواله سطحه هغوی ته د پیسو مقام حاصل شوی، باید علاوه کړو، چې د منظم پلان او کنترول په صورت کې کاغذي پیسې هم د ذکرشویو صفتونو لرونکې دي (34: 68-70).

په عموم کې د پیسو گټې او اهمیت

د یوه شي ارزښت تر دې پورې ځانگړی کیږي، چې د هغه د استعمال په پایله کې د افرادو لپاره انفرادي گټه او بلاخره ملي اقتصاد ته څه گټه لري، د اشخاصو لپاره د پیسو شته والی په بېلابېلو سیمو کې گټور دی، چې په لاندې ډول په یو څو نقطو کې ورته کتنه کوو:

۱: د پیسو په مرسته اشخاص د خپلو ضرورتونو له قیمتونو څخه اگاهي پیدا کوي او د خپلو عایداتو په نظر کې نیولو سره په داسې توگه ضروري څیزونه لاس ته راوړي، چې د زیات ډاډ لامل وگرځي او د بلې خوا د وسایلو د محدود والي په اساس د قیمتونو د اگاهی په صورت کې انسانان د خپلو ضرورتونو درجه بندي او د هغې لپاره اقدام کوي.

۲: د پیسو د شته والي په صورت کې اشخاص د خپلو ضرورتونو د رفع کولو په خاطر د انتخاب له ازادۍ څخه گټه اخیستلی شي او د اشخاصو ترمنځ د ضرورتونو د نه مطابقت مشکل حلېږي.

۳: دناڅاپي ضرورتونو د تغير په خاطر خلک ذخيره کوي ، د پيسو يو عمده خاصيت د نا معلومې مودې لپاره د هغې ذخيره کول دي ، چې کوم مصرف په دې صورت کې نه رايي ؛ بلکې د اضافه عايد دلاس ته راوړلو لپاره وسيله هم گرځېدلې.

۴: پيسې د اقتصادي انکشاف سبب گرځي ، د جنسي تبادلې په صورت کې د اشخاصو د ضرورتونو نه مطابقت يو عمده مشکل ؤ ، چې د پيسو په منځته ته راتگ سره حل او د کاروبار وپش سبب وگرځېده او په خپله د کار وپش د اقتصادي پرمختگ لپاره وسايل برابر وي .

۵: کله چې پيسې د تبادلې د آلې په توگه استعمال شي نو د ملکونو تر منځ هم د اجناسو په تبادلې کې اسانتيا رامنځته کېږي ، يو ملک هغه اجناس ، چې خپله يې نه لري ، د پيسو په بدل کې د نړۍ له هر گوټ څخه را غوښتلی شي نو ويلي شو ، چې پيسو نړيوالې سوداگري ته هم وده او ترقي ورکړې ده .

۶: د ارزښتونو ذخيره او د اندازه گيرۍ د وسيلې په توگه پيسې د دې سبب شويدي ، چې اشخاص خپل اضافي اجناس د پيسو په شکل ذخيره کړي .

۷: د پيسو په صورت کې اشخاص د خپلو عايداتو يوه برخه د توليدي هدفونو په منظور جدا کوي او په دې توگه د پانگې اچونې په زياتوالي سره د دولت د پيداښت اندازه زياتېږي ، چې د کاروبار د ساحې د پراختيا او دخلکو د ژوند سطحې لوړوالي سبب گرځي .

۸: د پيسو په مرسته د پورونو په جريان کې ډېره اساني رامنځ ته شوې ، که اشخاص د محدودو وسايلو په مرسته خپل ضرورتونه نه شي رفع کولی ؛ نو د پيسو په شکل د پور اخيستلو په پايله کې خپل ضرورت رفع کولی شي ؛ همدارنگه کېدای شي ، چې په ټولنه کې ذهين اشخاص شتون ولري ، چې د پانگې د نشتوالي له امله د هغوی استعداد څخه گټه نه اخيستل کېږي ، چې د پيسو په رامنځ ته کېدو سره دې ډول اشخاصوته د پانگې د برابرولو او د کاروبار څخه د گټې پور ته کولو امکانات برابرېږي (34 : 66-68) .

په پانگه وال اقتصادي نظام کې د پيسو رول

۱- د توليد تصميم

توليد په اصل کې د پيسو د رواج له وجې سهولت وموند ، پيسې کولی شي د شتمنۍ تشکل د هغه چا په لاس کې ورکړي ، چې توليد کولی شي . همدارنگه داسې کمپنۍ شته ، چې کولی شي د توليد مختلف عوامل په کار واچوي ،

چې په راتلونکې کې د هغوی اجناسو او خدماتو ته تقاضا لیدل کېږي او همدارنګه دوی هم د پیسو په شکل نورو ته تادیات کوي، که چېرې اجورې د اجناسو په ډول صورت ونیسي نو معلومه ده، چې د اجناسو تبادله په محدود ډول سره صورت نیسي او تولید به هم په کمه اندازه صورت و نیسي.

د پیسو څخه بغير په زیاته پیمانه تولید صورت نه شي نیولی نه کنترول کیدای شي او نه په اقتصادي او موثره توګه صورت نیولی شي دا تصمیم، چې څه شی ؟ چېرته؟ کله ؟ او څومره تولید شي؟ ټول د پیسو په واسطه رهبري کېږي. مانا دا، چې دلته د پیسو اندازه ضرور ده چې اجناس او خدمات پرې سره تبادله کېږي او ویلی شو، چې د تولید مصارف هم د پیسو په واسطه تخمین کېږي، ګټه او تاوان هم د پیسو په اساس معلومېږي همدارنګه خلک خپله سپما په بانکونو کې نورو خلکو ته د تولید په خاطر تصدیو ته ورکوي .

۲- مصرف نمونه

د ادم سمیت په وینا لګښت د اقتصادي معاملاتو هدف دی پخوا وختونو کې د انسانانو غوښتنې (تقاضا) محدوده او دغه محدودیت د دې سبب شوی دی، چې د لږو اجناسو په مصرف اکتفا وکړي د پیسو په پیدا کیدو سره د اجناسو په تبادله کې اسانتیا رامنځ ته کړي، چې د انسانانو غوښتنو ته ځواب و وایي.

د پیسو په نه موجودیت کې زیات مصرفي اشیا زموږ د مصرف په سیت کې نه وو شامل او مصرف به مو په ښکته کچه تر سره کولو، د پیسو عمومي قبولیت او د هغې پراخه استعمال د تبادلې د وسیلې په توګه موږ ته دا فرصت را کوي تر څو زیات شیان د خپل مصرف په لستونو کې شامل کړو. هغه پیسې چې د عاید په ډول لاس ته راځي په دې ډول ترتیب کېږي، چې څومره اندازه یې سپما څومره اندازه سرمایه گذاري او څومره یې په مصرف ورسېږي ټول د یوه هیواد او د شمېرلو د واحد په واسطه بیانېږي.

د معاملاتو تبادله

په غیرې پولي اقتصاد کې د اجناسو تبادله ډېره مشکله او نا ارامه وه خلک د دوه اړخیزه غوښتنو د تصادف سره مخامخ ؤ. همدارنګه په دغه وخت کې د ارزښت د اندازه کولو عمومي واحد وجود نه درلود، چې پیسو استعمال د بارتر دغه نیمګړتیا له منځه یوړه، پیسې د تبادلې د وسیلې په توګه په زیاته اندازه د اجناسو تبادلې ته لاره هواره کړه

چې د تبادلې پروسه يې په دوه برخو يانې خرڅول او اخستلو باندې و وېشله او په دې اساس يې د اجناسو او خدماتو په جريان کې د اخستونکي څخه خرڅوونکي ته اسانتيا رامنځ ته کړه .

د وېش میتود

د تولید د څلورو عواملو په یو ځای کېدو سره هر کال د اجناسو مجموعي تولید د یوې ټولنې له پاره صورت نیسي د تولید دغه عواملو ته لکه د جايداد له پاره کرایه ، کارگر لپاره مزد ، په سرمایه سود او د متشبت لپاره گټه خپله برخه د پیسو په ډول تادیه کیږي. که چېرې د تولید هر عامل ته د هغه برخه د خام تولید په شکل (چې پیسې نه وي) ورکړل شي نو د وېش موضوع يې د مشکلاتو څخه خالي نه ده. د مثال په ډول که چېرې ټوکر تولیدوونکی د تولید هر عامل ته خپله برخه د ټوکر په شکل ورکړي نو یوه اندازه ستونزي را ولاړولی شي. ولې لکه څنگه، چې پیسې په عمومي ډول د قبول وړ دي او تبادلې وسیله ده او په عین وخت کې د اندازه کېدو وسیله هم ده او همدارنگه ارزښت زخیره کوي نو په دې لحاظ د ملي گټو ویش د تبادلې د وسیلې په توگه د ویش په پروسه کې تر زیاته حده اسانتیا رامنځ ته کړې ده. د جیون په وینا (پیسې) د تبادلې د کارونو په غورولو کې په مناسب وېش او په بیا بیا وېش کې ښه کردار ادا کوي.

په عامه مالي ساحو کې

پیسې په عامو مالي ساحو کې با ارزښته خدمت وړاندې کوي همدارنگه پیسې په یوه هیواد کې د اقتصادي وسیلې او د اجتماعي عدل (د مالیې ټولولو) په توگه عمل کوي. پیسې د دولت سره د هغه د مقاصدو په لاسته راوړلو کې مرسته کولی شي دولت په اسانۍ سره کولی شي، چې د پیسو په وسیله د دولت عایدات راټول کړي او د خلکو د رفاه لپاره یې په مصرف ورسوي.

په بانکي محیط کې

څرنگه، چې پوهیږو پیسې د مختلفو تادیاتو د وسیلې په توگه خدمت کوي او همدارنگه د پیسو د خرید په قدرت عمومي اعتماد د دې سبب شوی، چې د کربډېټ په ساحه کې لوړ مقام ونیسي پور ورکوونکي کولی شي، چې

محفوظه فضا کې پور ورکړي او برعکس له دې سببه ویلی شو، چې پیسو د بانکداری او کریدیتی سیستم رامنځ ته

کړی دی (9: 11-13) .

دویم څپرکی

د پیسو بڼې

Forms of Money

د پیسو تکامل صرف یوې پېښې ته نه منسوبیږي تاریخي دلایل ښيي، چې د پیسو تکامل د انسانانو د اقتصادي ضروریاتو په اساس صورت نیولی دی لکه څرنګه، چې مخکې یادونه وشوه په لرغوني اقتصادي پرمختګ کې مختلف اجناس لکه ماهي، چاقو، او داسې نور د ارزښت د واحد په توګه استعمالېدل چه وروسته غیرې سکه شوي فلزاتو د تبادلې د وسیلې په توګه ځای ونیوه د پیسو په تکامل کې معیاري سکو او غیرې معیاري سکو تر منځ اوږده مرحله موجوده وه او نن ورځ کاغذي پیسې، بانکي پیسې زموږ د تبادلې د وسیلې لویه برخه تشکیلوي، د اقتصاد پوهانو له خوا دې ټولو پړاوونو ته په کتو یا د پیسو د تکامل د مرحلو په اساس پیسې په عمومي ډول په لاندې درې عمده برخو ویشل شوي دي.

1. فلزي پیسې

2. کاغذي پیسې

3. بانکي پیسې

۱. فلزي پیسې

فلزي پیسې د سرو زرو، مس او نیکل د سکو څخه تشکیل شوې دي فلزي کرنسي د وزن، ښایست او ارزښت له پلوه توپیر لري ټولې فلزي سکې په دواړو مخونو سکه کیږي تر څو د تورلو او ټوټه کیدو څخه یې مخنیوی وشي. فلزي پیسې د پوره بدن یا باډي لرونکې وي، پوره بدن (Full Body) په دې مانا، چې د هغې اسمي او ذاتي ارزښت سره یو شی وي لکه د سرو زرو او سپینو زرو سکې، چې د هغوی اسمي او ذاتي ارزښت په خپل وخت کې یې چلښت درلود یو شی ؤ. خو باید یادونه وشي، چې اوس وخت کې هېڅ هېواد د سرو او سپینو زرو سکو څخه استفاده نه کوي. د پیسو مربوط هر ډول فعالیت د دولت په غاړه دی همدارنګه البته پرته له تجارتي فعالیتونو څخه، چې خصوصي سکتور یې هم کولی شي. همدارنګه دولت د سکو د مهر کولو انحصار له ځانه سره لري او د پولې واحد د ارزښت د اعلانولو وظیفه په غاړه لري .

ټوکن پیسې یا فلزي سکه

ټوکن پیسې کومکي یا فرعي پیسې دي، چې د هغې اسمي ارزښت د هغې د ذاتي ارزښت څخه لوړ وي او دا چې عمومي ډول د تادیې لپاره قانوني پیسې دي، لکه فعلا د فلز سکې، چې کېدای شي له مسو، اوسپنې یا له نورو فلزاتو جوړې وي خو ذاتي ارزښت یې له اسمي ارزښت څخه کم دی.

۲- کاغذی پیسې

د کاغذی پیسو اصطلاح هغو نوټونو ته منسوبیږي، چې د دولت او یا مرکزي بانک له خوا نشر شي. د کاغذی پیسو استعمال په ډېره پراخه پیمانه وجود لري ځکه، چې د تبادلې د وسیلې په توګه ډېره اسانتیا رامنځ ته کوي. د کاغذی پیسو ډولونه په لاندې ډول دي.

الف - نماینده کاغذی پیسې

د هغو پیسو څخه عبارت دي، چې په بشپړه توګه فلزي زخیره لري، د بانک نوټونو لرونکي کولی شي د غوښتنې په وخت کې یې په فلزي پیسو تبدیلی کړي. په دې مانا، هغه پیسې، چې خلک یې ځان سره لري او یا مارکېټ کې موجودې وي، په هره اندازه، چې وي د هغوی سره په مساوي کچه سره زر هم په مرکزي بانک کې باید موجود وي تر څو کله، چې مراجعین و غواړي خپلې کاغذی پیسې له سرو زرو سره بدلې کړي نو مرکزي بانک باید دا توان ولري، چې د خلکو غوښتنې پر ځای کړي. د بېلګې په ډول که چېرته مارکېټ ته مرکزي بانک ۱۰ لس ملیارده ډالر نشر کړي نو په همدې کچه د سرو زرو پشتوانه هم باید مرکزي بانک له ځانه سره په زېرمه کې ولري.

ب - د تبدیلیدو وړ کاغذی پیسې

هغه کاغذی پیسې دي، چې د تقاضا په وخت کې په سکو تبدیلیدای شي د تبدیلیدو وړ کاغذی پیسې دي. دولت او نور عامه صلاحیتونه، چې کاغذی کرنسي خپروي د دې شاته مساوي ارزښت زخیره وجود نه لري ځکه، چې هغه پوهیږي، چې ټول کاغذی نوټونه په عمومي ډول په عین وخت کې د تبدیلیدو لپاره نه وړاندې کیږي.

ج - حکمي کاغذی پیسې

هغه پیسې دي، چې د غوښتنې په وخت کې په طلا او سپینو زرو د تبادلې وړ نه وي، چې د خپرېدونکو صلاحیتونو په واسطه اعلان کړی شوي وي، چې په عمومي ډول د تبادلې د وسیلې په توګه د کارول شویو پیسو ارزښت هیڅ وي.

د کاغذی پیسو ګټې

۱- اقتصادي

د کاغذ د معیار لاندې مرکزي بانک د کاغذی پیسو لپاره سره زر او سپین زر د ځانه سره نه ساتي او همدارنګه د چاپ لګښت یې ډېر کم وي نو پدې اساس کاغذی پیسې د پولي معیار لپاره اقتصادي شکل لري.

۲- د پیسو د عرضې ارتجاعیت

څرنگه چې د پیسو عرضه د سرو او سپینو زرو ملاتړ نه لري نو په دې اساس د پیسو د نشر مقامات په اسانۍ سره کولی شي، چې د پیسو عرضه د هېواد د تجارت او صنعت د اړتیا سره سمه کنټرول کړي.

۳- اقتصادي پرمختګ

د کاغذ د معیار لاندې پولې مقامات د پولې پالیسی په جوړولو کې ازاد دي نو په دې اساس د پیسو د نشر اداره په داسې ډول صورت نیسي، چې د هېواد د تولیدي منابعو څخه اعظمي استفاده وشي تر څو اقتصادي پرمختګ رامنځ ته کړي.

۴- د داخلي قیمتونو ثبات

د کاغذي پیسو اداره کوونکي کولی شي، چې د پیسو د نشر کموالی او ډېروالی د اقتصادي حالت په نظر کې نیولو سره اداره کړي، چې د دې په واسطه د قیمتونو داخلي سطحه ثبات موندلی شي.

۵- په بیړني حالت کې مرسته کوونکې

په بیړنيو حالاتو کې کاغذي پیسې ډېرې ګټورې ثابتېږي لکه د ځینو اقتصادي بحرانونو په وخت کې یا هم د ځینو طبیعي پیښو په حالت کې زیاتې ګټورې ثابتېږي ځکه ډېر زر پولې مقامات تصمیم نیسي او حالات تر خپل کنټرول لاندې راولي، ځکه که چېرته بارتر سیستم وای نو د هغو ستونزو له امله، چې لري یې په کم او بیړني وخت کې به د اړتیا وړ اجناس نه شول تر لاسه کېدای.

۶- یو شان کیفیت

د کاغذي پیسو بله ګټه دا ده، چې یوشان کیفیت لري مانا دا، چې داسې نه ده چه د پیسو یو نوټ په ښه کیفیت او بل یې دومره ټیټ کیفیت ولري، چې چاته د قبول وړ هم نه وي یا د جنسي پیسو په شان، چې د بېلابېلو شکلونو او کیفیتونو (لرګي، څرمنې، تیرو او هډوکو شکل) درلودونکې وي.

د پیسو تقصیر یا ناوړتیا

۱- انفلاسیون خطر

د کاغذي پیسو په عرضه کې زیاتوالی دومره مشکل کار نه دی ځکه، چې د کاغذي پیسو په نشر کې د سرو او سپینو زرو څخه د پشتمونې په ډول کار نه اخیستل کېږي نو په مالي چارو کې یې غوري کولی شي د نورو مشکلاتو سره سره د اجناسو په قیمتونو کې زیاتوالی رامنځ ته کړي.

۲- د داخلي قیمتونو بې ثباتي

د نړۍ زیات هیوادونه په کاغذي پیسو معاملات تر سره کوي او په یقیني ډول دوی د داخلي قیمتو نو ثبات لاس ته نه شي راوړلی، چې د دی سیستم لاندې په قیمتونو کې زورور داخلي نوسان وجود لري.

۳- د بې پروایۍ وېره

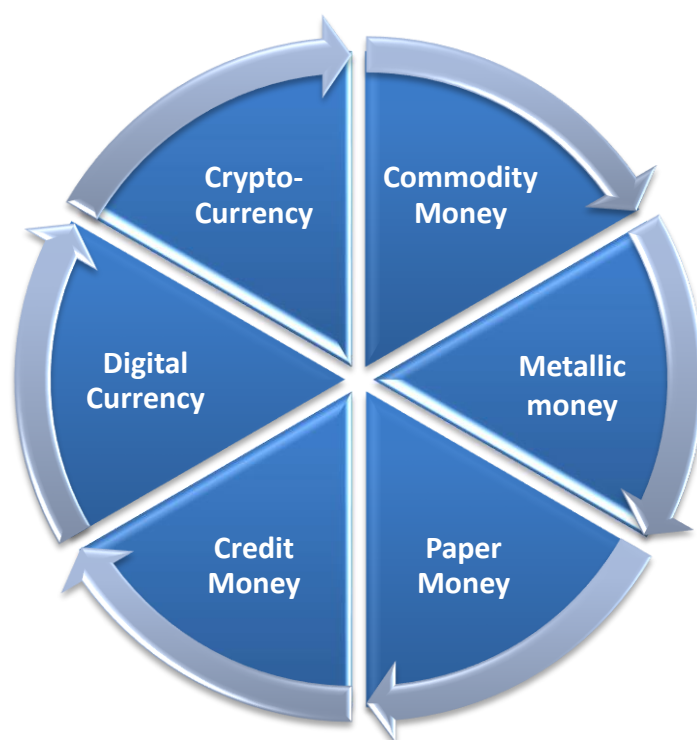
کاغذي پیسې په هغه وخت کې گټورې ثابتېدای شي، چې په موثره توگه اداره شي که چېرې پولي صلاحیت لرونکي مقامات د پیسو د خپرېدو څارنه ونه لري نو د دې خطر شته، چې انفلاسیون رامنځ ته شي.

۴- د هېواد په حدودو کې استعمال

څرنگه، چې د کاغذي پیسو ذاتي ارزښت هېڅ او یا صفر دی او کیدای شي په هغه هېواد کې استعمال شي، چې په کوم کې نشیرېږي او بهر د هېواد څخه صرف هغه کرنسي استعمالیږي، چې ثبات ولري. که چېرته سرو زرو ته وکتل شي د سرو زرو دوران کې دا محدودیت هېڅ موجود ځکه نه و، چې سره زر د نړۍ په هر گوټ کې د منلو وړ دي، که چېرته ځینې سکې په خپل هېواد کې و نه منل شي نو د ذاتي ارزښت په لرلو سره یې په بهرني هېواد کې هم مني ځکه سره زر د هغوی د خواصو په اساس په مختلفو صنعتونو کې د کارولو وړ دي (9: 27-28).

د پیسو تکامل پړاوونه (Evolution of Money)

د انساني تمدن لومړی پړاو، چې هلته د پیسو هېڅ استعمال موجود نه و، نو کورنیو تقریباً خپل احتیاجات په خپله رفع کول. هرې کورنۍ خپل تولیدات په خپله مصرفول، د اجناسو تبادلې ته ضرورت نه و، ځکه، چې پیسو ته ضرورت نه پېښېدو. د وخت په تېرېدو ضرورت احساس شو، چې د اجناسو مستقیمه تبادله باید صورت ونیسي، چې بارتر سیستم رامنځته شو. نو لومړۍ پیسې، چې منځته راغلي او د اجناسو د تبادلې لپاره قبولې شوې، جنسي پیسې وې. کله چې ټولنو انکشاف وکړ، د پیسو نور اشکال د پیسو د تبادلې سیستم ته داخل شول، چې په سلسله سره یې لومړنۍ پیسو د لاندې دورو په طی کولو سره تکامل موندلی دی.

جنسي پیسې (Commodity Money)

پخوا زمانو کې په لومړنیو ټولنو کې پیسو په جنسي شکل وجود درلود او په دې ترتیب، خاص اجناس به د پیسو په عنوان په نظر کې نیول کېدل، خو دا، چې کوم جنس کولی شول د پیسو په حیث خپله دنده سرته ورسوي، د مختلفو عواملو تأثیرات وو لکه: آب هوا، د ټولنو د استقرار محل، او همدارنگه د ټولنو فرهنگي او اقتصادي توسعه. د مثال په ډول هغه ټولنې، چې د دریاوو په څنډو کې به یې ژوند کاوه، صدف او یا هم د ماهي نیونې چنگک یې د تبادلې دوسیلي په حیث استفاده کول، په سرد سېرو مناطقو کې لکه سایبیریا او یا هم آلاسکا د حیواناتو پوستکي د پیسو د

واحد په عنوان استفاده کېدل، همدارنگه هغه ټولنې، چې په گرمسیرو مناطقو کې یې ژوند کاوه د فیل غابښونه یې د پیسو په عنوان استفاده کول. هغه اجناس، چې په مختلفو ټولنو کې د پیسو په عنوان په نظر کې نیول شويدي د مختلفو ټولنو په پراختیا پسې هم تړاو لري. څرنگه چې حیوانات هم د شتمنی یو مهم شکل بلل کېږي، نو په لومړنیو زراعتي ټولنو کې څاروي د پیسو په حیث استفاده کېدل او تقریباً په ټولو معتدلو مناطقو لکه: اروپا، آسیا او افریقا کې غواوې د تبادلې د وسیلې په حیث قبولې شوې وې. د اوږدې مودې لپاره د جهان په پراخو مناطقو او اولیه ټولنو کې غواوې او مېرې د شمار د واحد په حیث په کار وړل کېدې. په پخواني ایران کې به ډاکترانو د خپلو بېمارانو څخه د تداوی، دارو او نورو مربوطه خدماتو په مقابل کې د غواؤ او مېرو غوښتنه کوله. رومیانو هم د عیسی(ع) د میلاد څخه څلور پېړۍ مخکې خپل پرداختونه د مېرو او غواؤ په حساب ورکول، په هر حال د حیواناتو څخه د پیسو په عنوان استفاده زیات شمېر مشکلات له ځانه سره لرل یعنې لومړۍ دا چې حیوانات د معیار لرونکي نه وو، دوهم دا، چې نه یوازې د حیواناتو د ذخیرې مشکل ؤ، بلکې د مصارفو لرونکي هم وو، له دې پرته د قیمت تغیر، د وېش نه وړتیا او همدارنگه د هغې په حمل او نقل کې ستونزې، ټول هغه مشکلات دي، چې د حیواناتو څخه د پیسو په حیث د استفاده په وخت کې منځ ته راځي.

لاندې جدول د جنسي پیسو ځینې مهمې نوعې، چې د تاریخ په اوږدو کې په مختلفو ټولنو کې د هغې څخه استفاده صورت نیولی دی راښيي.

اوسپنه	وزه	د گني اوبه
مس	د دریابي کیشپ پوستکی	دانگورو کلکې اوبه
وربژې	د دریابي خنځیر غابښونه	تنباکو
څرمن	د نهنگ غابښونه	زراعتي وسایل
جوار	د فیل غابښونه	سره زر
آس	د دارکوب پوستکی	سپین زر
مېره	بنکې(پخې)	چاقو
خنځیر	شیشه	کاغذ
پوستکی	ځلېدونکی صدف	سگرت

	غلې دانې	مالگه
--	----------	-------

څرنگه چې لیدل کېږي په مختلفو ټولنو کې د پیسو په حیث استفاده جنسي شکل لري او په همدې دلیل ورته جنسي پیسې وایي. په حقیقت کې د پیسو د تحول تاریخ د جنسي پیسو (سکې، سره زر او سپین زر) څخه حرکت موندلی او تحریري پیسو لکه: د بانکونو جاري حسابونو ته رسیږي (32: 21-23).

فلزي پیسې (Metallic Money)

فلزي پیسو هم د راکړې ورکړې په جریان کې، د اوږد مهال لپاره د اهمیت څخه ډک رول ادا کړی دی او اتلس پېړۍ یې په دغه جریان باندې حاکمیت لرلی دی. فلزي پیسې، چې په لومړیو کې د مختلفو فلزاتو څخه تشکیل شوې وې، په مختلفو شکلونو سره د تبادلې په دوران کې داخلي شوې وې او د هغه مهال احتیاجات یې رفع کړي وو. دغه فلزات کله برونز، کله اوسپنه او کله هم نور فلزات، چې په هغه مهال کې ممکن وو، د سکو په ډول قبول شوي او سکې پرې وهل شوې دي او د تبادلې په جریان کې یې شمولیت حاصل کړی دی. د پیسو په حیث د سرو او سپینو زرو منځ ته راتگ د تبادلې په ډگر کې یو بې مثاله حرکت شمېرل کېږي، چې دغه دوران په لوړ حد کې قرار لري او د انسانانو د ژوند د سطحې د لوړوالي سبب شوې دي. دغه دوه فلزونه د مشخصو خصوصیاتو له برکته په خپل ذات کې توانېدلي دي، چې زیات کالونه د پیسو په ډول و کارول شي (35: 69-70).

کاغذي پیسې (Paper Money)

د فلزي سکو له وهلو وروسته، بل مهم انکشاف، چې د پیسو په تاریخ کې منځ ته راغلی دی، کاغذي پیسې دي، چې خپله د پیسو اختراع ته په کتو سره د مختلفو اړخونو څخه عمده اهمیت لري. مگر دغه پیسې له خپلو ټولو امکاناتو سره په هېڅ صورت د یو منفرد نوښت گر د مغزو محصول نه و؛ بلکې د معینو تاریخي شرایطو په نتیجه کې یې په تدریجي توگه پراختیا موندلې ده. کاغذي پیسې د ارزښت له هغه کاغذي نښو څخه عبارت دي، چې د جریان په ساحه کې واقعي پیسې (طلا او نقره) تعویض کوي، چې د دغه محصول (پیسو) د منځته راتگ لپاره درې ډوله مقدمات او شرایط موجود وو، چې عبارت دي له: د قیمتي فلزاتو د قانوني جریان قانونمندی، د پیسو د وظیفې ځانگړتیاوې د تبادلې د وسیلې په توگه او د ټولني د تاریخي تکامل شرایط. لومړی بحث چې د قیمتي فلزاتو په پولي جریان پورې تړاو لري، چې طلايي سکې یو له بل سره سولېږي او په تدریج سره هغه په کم ارزښته سکو باندې بدلېږي، پیل کوو. پیسې د تبادلې د وسیلې په حیث د دندې په سرته رسولو کې د لنډ مهاله او موقتي منځگړي رول لوبوي او په هغه لاسونو کې لویږي چې خپل کالي او شیان د نورو شیانو د لاس ته راوړلو په موخه پلورې. (جنس — پیسې — جنس)، یواځې له همدې کبله وو، چې خلکو د پیسو او د هغه له ذاتي ارزش سره لهوالتیا

نه درلوده او کېدای شي، چې نوموړې دنده د ارزښت لرونکو نښو (کاغذي پیسو) په واسطه تر سره شي. دویم بحث یا مقدمه د تاریخي شرایطو د توکو تولید پراخوالی او د ملي بازارونو په رامنځ ته کېدو سره را لنډوو. له هغه وروسته د هغه سکو په جریان کې اچولو لپاره گام اخیستل شوی، چې د کارولو په خاطر د کوچنیو تادیاتو لپاره له قیمتي فلزاتو څخه جوړ شوي دي او هغه نښې، چې د هغو په مخ باندې لیکل شوي دي، د هغو له واقعي محتویاتو سره مطابقت نه لري. بلآخره په وروستي قدم کې کله، چې خلک په دې و پوهېدل چې یوه علامه (نښه) په داسې یو شي باندې هم لیکل کېدای شي، چې د هغه له ارزښت سره مطابقت نه لري، نو دې نتیجې ته ورسیدل چې د دغې نښې د لیکلو لپاره تر کاغذي پاڼو بل وړ شی نه شته. په دې ترتیب سره قیمتي فلزاتو د پولي جریان قانون مندیو پیسې د ارزښت په نښو باندې بدلې کړې. د تبادلې د وسیلې په توگه د پیسو موقتي رول دا امکان برابر کړ تر څو پیسې بدون له ذاتي ارزښت څخه فعالیت تر سره کړي او تاریخي شرایطو دغه امکان په واقعیت کې بدل کړ. کاغذي پیسې د لومړي ځل لپاره په منځنیو پېړیو کې په چین او په اوسني وخت د (۱۷) مې پېړۍ په وروستیو کې (۱۶۹۲) کال کې د امریکا په متحده ایالاتو کې منځته راغلې. په اروپا کې په لومړي ځل د ټولو د مخه په (۱۷۱۶) کال کې په فرانسه کې او په (۱۸) مه پېړۍ کې په روسیه کې نشر شوې. یواځینی هېواد انگلستان و، چې د ډېر وخت لپاره یې د طلا څخه استفاده کوله او بلآخره هغه هم د ناپیلین د جنگونو په ارتباط په (۱۷۹۷ او ۱۸۱۹) کالونو کې د کاغذي پیسو څخه استفاده په (۱۹) مه پېړۍ کې پیل شوه. د کاغذي پیسو څخه اقتصادي محتوی او مضمون په دې سره را لنډیږي، چې قیمتي پیسې یې په جریان کې تعویض کړې او د واقعي پیسو د استاذي په توگه پاتې کیږي. که چېرې د کاغذ ارزښت (تولید، تایپ، مهر او نور) په نظر کې و نه نیسو، د اسمي نښو په مقایسې سره څرگندیږي، چې ارزښت یې له صفر سره برابر دی. کاغذي پیسې اجباري نرخ لري او د دولت له لوري د دولتي مصارفو د پوره کولو په موخه نشر ته سپارل کیږي. له ځاني ارزښت څخه پرته کاغذي پیسې هغه اندازه واقعي پیسې وړاندې کوي، چې د اجناسو د جریان لپاره اړینې وي او هغه د جریان په ساحه کې تعویض کوي. کاغذي پیسې د طلا په مقابل کې د واقعي پیسو په توگه نه تبادله کیږي، مگر که چېرې د هغو اندازه د هغې طلا له اندازې څخه زیاته وي، چې دوی یې په جریان کې استازیتوب کوي، نو په دې صورت کې نوموړې پیسې بې ارزښته کیږي، د کالیو قیمتونه لوړوالی کوي، د عاید دوباره توزیع صورت نیسي او د هغه چا گټې په خطر کې لویږي، چې ثابت عاید لري (33: 51-52).

اعتباري پیسې یا بانکي پیسې (Credit Money or Bank Money)

له دې ډول پیسو څخه زموږ موخه د هغو بانکي او برېښنايي پیسو معرفي کول دي، کومې، چې په پرمختللي نړۍ کې تر دې کچې رسیدلې دي، چې په بازار کې د عامو راکړو ورکړو په وخت د پیسو لیدل او استعمال له منځه تللی دی، یعنې د فلزي پیسو او کاغذي پیسو لیدل ډېر کم شویدي؛ خو فلزي پیسې بیا هم د بسونو کرایو او ځینو

کوچنیو راکړو ورکړو لپاره وخت نا وخت لیدل کیږي، لکه په شهري بسونو او رېل گاډو کې د ماتو پیسو څخه استفاده کیږي، دا هم اړینه او یواځینی لار نه ده، هلته هم کارتونه استعمالیږي، خو ولې کاغذي پیسې د غلو د وېرې څخه هم څوک نه گرځوي او د بانکي او برېښنايي پیسو څخه کمه گټه اخیستل کیږي. په افغانستان کې تر یوه ځایه د دې بانکي پیسو ځینې ډولونه شتون لري؛ ولې تر اوسه د هغوی ډېر ډولونه لا په افغانستان کې نه دي دود شوي، بیا هم د هغوی پېژندنه اړینه ده، کېدای شي، چې په نږدې راتلونکې کې دود شي. بانکي او برېښنايي راکړو ورکړو ته ځکه د پیسو نوم ورکړل شوی دی، چې په بازار کې د پیسو ځای نیسي، او اوس همغه رول په ډېر ښه شکل سرته رسوي کوم، چې د پیسو په دندو کې مو پېژندلی دی. څرنگه، چې پوهېږو بانکونه د هر ډول پیسو ځایونه دي، هر ډول پیسې د بانکونو سره تړاو لري؛ هغه که کاغذي پیسې، سیکې یا معدني پیسې او یا هم بانکي ډیجیټلي پیسې وي، خو دلته زموږ هدف د بانکي پیسو څخه هغه پیسې دي، چې د راکړې او ورکړې په هره معامله کې یې بانک منځگړیتوب کوي.

د بانکي پیسو ډولونه

پروفیسر "سعید ناصر" دغه ډول پیسې په درې ډوله وېشلي دي

۱: چک (Cheque)

۲: د تبادلې تضمین یا برات (Bill of Exchange)

۳: حواله (Draft)

چک (Cheque)

چک د حساب لرونکي له خوا د بانک په نامه یو غیرې مشروط لیکلی حکم دی، چې بانک ته لارښوونه کوي، تر څو پر چک لیکل شوې پیسې د چک حامل ته ورکړي، په بل عبارت چک یو غیرې مشروط لیکلی حکم دی، چې د حساب لرونکي له خوا د یو مشخص بانک په نامه ترتیبیږي او نوموړی بانک پر دې مکلف دی، چې پر چک لیکل شوې پیسې د چک وړونکي (حامل) ته ورکړي (36: 62-63).

د چک ځانگړتیاوې

۱: د ورکړې حکم: چک د ورکړې یو لیکلی شکل دی ځکه نو باید د ورکړې په وخت کې د چک وړونکي (حامل) ته باید حکم شوی مقدار ورکړل شي.

۲: لیکلی حکم: چک یو لیکلی غیر مشروط حکم دی، په شفاهي ډول پیسې ورکول په چک کې نه راځي.

۳: غیرې مشروط حکم: چک یو غیرې مشروط لیکلی حکم دی، نوڅکه د ورکړې په وخت کې به له کوم شرطه اجراء کېږي. که د حساب لرونکي له خوا د پیسو د ویستلو په وخت کې کوم شرط اېښودل شوی وي نو هغه نه شي کولی، چې د چک په واسطه له بانک څخه پیسې وباسي، ځکه چک یو غیرې مشروط لیکلی حکم دی.

۴: د بانک په نوم: چک یوازې د بانک په نامه صادرېږي، د کوم بانک په نامه، چې صادرېږي د هغه بانک نوم باید هرومرو پر چک ولیکل شي.

۵: حساب لرونکی: چک د حساب لرونکي له خوا صادرېږي، حساب لرونکی هغه چا ته ویل کېږي، چې په بانک کې حساب ولري.

۶: معلوم مقدار: پر چک لیکل شوې معلوم مقدار پیسې ورکول کېږي.

۷: د حساب لرونکي لاسلیک: پر چک باید د حساب لرونکي لاسلیک موجود وي، به له لاسلیک څخه چک اعتبار نه لري.

۸: د پیسو شکل: چک د پیسو د ویستلو په خاطر استول کېږي، نو له همدې امله د چک په واسطه نور شيان نه ورکول کېږي.

په چک کې شاملې خواوې

۱: د چک ترتیبوونکی: هغه څوک دی چې په بانک کې حساب ولري.

۲: د چک وړونکی: هغه څوک چې بانک ته چک وړي.

۳: بانک: هغه خوا، چې چک ورته د اجرا لپاره وړل کېږي.

د چک ډولونه

۱: حامل چک: دا هغه چک ته ویل کېږي، چې هر چا بانک ته یووړ، پیسې پرې تر لاسه کولی شي. په حامل چک کې د چک وړونکي نوم نه وي ذکر شوی، هر چا چې بانک ته یووړ، بانک یې اجرا کوي، د ورکېدو په صورت کې بانک مسئولیت نه لري.

د حامل چک ځانگړتیاوې

۱: حامل چک له اجرا کولو څخه وروسته د وړونکي نوم لیکل کېږي، لکه رضوان د چک حامل دی.

۲: تصدیق: حامل چک د انتقال په صورت کې تصدیق ته اړتیا نه لري، د انتقال سره یې یو ځای ټول حقوق بل شخص ته انتقالیږي.

۳: د حامل چک پر شا، حساب لرنکی، چک وړونکي ته لاسلیک کوي او په بانک کې یې حواله کوي او بانک لاسلیک ته په کتو سره چک اجرا کوي.

۴: ساتنه: حامل چک ډېر محفوظ نه وي، هر څوک کولی شي له لاسته راوړلو سره سم یې بانک ته یوسي او پیسې ترلاسه کړي.

۲: حکمي چک: عبارت له هغه چک څخه دی، چې بانک ته د وړونکي نوم پر چک لیکل شوی وي او دا چک هغه وخت بانک اجرا کوي، چې بانک د چک راوړونکي په پوره توګه وپېژني، له پېژندلو پرته بانک چک نه اجرا کوي. باید یادونه وشي، چې کله په حامل چک کې د وړونکي نوم ولیکل شي په حکمي چک بدلېږي.

۳: کراس چک: دا هغه چک دی، چې دوه موازي کرښې پکې کش شوي وي او د دواړو کرښو ترمنځ کله نا کله یوڅه لیکل کېږي هم، د کراس شوي چک په واسطه حساب لرونکي په نغده ډول پیسې نه شي ویستلی بلکې د ده حساب ته جمع کېږي.

۴: ورک شوی چک: هغه چک ته ویل کېږي چې د چک له خاوند څخه ورک شوی وي، د چک خاوند او د چک ترتیبوونکي باید ډېر ژر بانک ته خبر ورکړي، تر څو د اجرا کولو مخنیوی یې وشي.

۵: سفري چک: هغه چک ته ویل کېږي چې د سفر پر مهال یې ترتیبوونکي له ځان سره اخلي، دغه چک باید د بانک د مشر له خوا لاسلیک شي او کله، چې په بهر کې د دغه بانک څانګې ته ور وړل شي، سمدستي یې اجرا کوي او له اجرا کولو وروسته یې باید لاسلیک کړي.

۶: وخت لرونکی چک: دا هغه چک دی، چې یو تاریخ پرې لیکل شوی وي، چې له هغه تاریخ وروسته یې بانک نه اجرا کوي.

۷: شکېدلی چک: دا هغه چک دی چې شکېدلی وي، اړینه نه ده، چې دوه ځایه شوی وي، که بانک ته دا معلومه شي، چې دا چک په زور شکېدلی، بانک یې له اجرا کولو څخه انکار کوي، تر هغه وخته پورې نه اجرا کېږي تر څو، چې یې د چک ترتیبوونکي لاسلیک نه کړي او ووايي چې دا چک سهواً شکېدلی دی.

۸: جعلی چک: دا هغه چک دی، چې د حساب لرونکي له خوا نه وي جاري شوی، بلکې د حساب لرونکي له چک بک څخه پټ شوی وي او د بانک په نوم یې جاري کړی وي.

۹: له نېټې وروسته چک: دا هغه چک دی، چې په یو ټاکلي وخت کې ادا کېږي، د مثال په ډول مصطفی، رضوان ته چک ورکړ، چې په چک کې یې لیکلي: لسم د حمل حال دا چې نن اول دحمل دی، نو دغه چک به د وري په لسمه ادا کېږي، له دغه تاریخ څخه مخکې نه شي ادا کېدای.

۱۰: له نېټې وړاندې چک: دا هغه چک دی، چې د جاري کولو له نېټې څخه مخکې تاریخ پرې لیکل شوی وي، د مثال په ډول نن لسم د چنگاښ دی او پر چک لیکل شوی تاریخ لسم د غويي دی.

۱۱: خالي چک: دا هغه چک دی، چې یوازې د حساب لرونکي لاسلیک پرې شوی وي، تاریخ او د پیسو مقدار د چک په وړونکي پورې اړه لري (31: 96-91).

د چک گټې

۱: په ورکړه کې اسانتیاوې: د چک په موجودیت کې د لویو لویو معاملو ورکړې، په اسانۍ سره تر سره کېږي، ځکه چک دی، چې د ډېرو پیسو د لیرد وړتیا لري، په نغده ډول د ډېرو پیسو لیردول اسان کار نه دی.

۲: د ورکړې ثبوت: چک په یوه معامله کې د ورکړې ثبوت دی، ځکه که په کومه معامله کې ستونزه رامنځ ته شي، نو په بانک کې چک د معاملې ثبوت دی.

۳: د نغدو پیسو کمښت: په معاملو کې د چک استعمال د نغدو پیسو د کموالي سبب گرځي.

۴: د انتقال قابلیت: چک د انتقال قابلیت لري، نو ځکه په اسانۍ سره له یو شخص نه بل شخص ته انتقالېږي.

۵: ورکېدل: که چک ورک شي، بانک ته په خبر ورکولو سره کولی شو چک بېرته باطل کړو.

۶: د چک په استعمال سره د پیسو د ورکېدو، سوځېدو او غلا کېدو مخنیوی کېږي او د پیسو په تبادله کې اسانتیاوې رامنځ ته کوي (31: 98).

برات (Bill of Exchange)

دا یوه داسې لاسته راوړنه ده، چې د پورغوښتونکي له خوا د پوروږي په نوم صادرېږي، چې په هغه کې پور غوښتونکی له پوروږي څخه غواړي، چې یو معلوم مقدار پیسې په معلوم وخت یا کله، چې یې پور غوښتونکی وغواړي ادا کړي. کله چې پوروږی برات قبول کړي، لاسلیک پرې کوي، تر لاسلیک وروسته برات د اخیستلو او خرڅولو قابلیت پیدا کوي، پر بانک یې خرڅولی او تخفیف پرې لگولی شي. د تخفیف مانا داده، چې کله د برات تاریخ ته ورځې پاتې وي او پور غوښتونکي پیسو ته اړتیا پیدا شي نو له تاریخه مخکې یې پر بل چا پلوري او پر شاه

یې لیکل کوي چې (ټول حقوق یې دریم گړي ته انتقال شول). هر څومره چې د برات د ادا کولو وخت کم وي په هماغه اندازه یې سلنه کمه وي.

د برات ځانگړتیاوې

حکم: برات د پور غوښتونکي له خوا پر پوروي حکم دی، نه غوښتنه، ځکه دا د پور غوښتونکي حق دی. غیر مشروط حکم: برات یو غیر مشروط حکم دی، چې د ادا کولو په وخت کې کوم شرط ته اړتیا نه لري، که کوم شرط واقع شي بیا دا برات نه شي کېدی.

لیکلی حکم: د پور غوښتونکي له خوا پر پوروي لیکلی حکم دی نه لفظي.

د لیکونکي لاسلیک: پر برات باید د ترتیبونکي لاسلیک وي، که نه وي برات قانوني بڼه نه لري.

اړه لرل: یعنې برات په پوروي پورې اړه لري.

قبولیت: برات، چې د چا په نوم صادرېږي، باید قبول یې کړي، که قبول یې نه کړي بل هېڅ ارزښت نه لري.

معلوم مقدار: پر برات معلوم مقدار پیسې په عددي او تورو په ډول لیکل شوي وي.

ورکړه: برات په معلومه موده یعنې په راتلونکي کې ادا کېږي.

د برات ډولونه

۱: کورني براتونه: هغه براتونه دي، چې په کوم هېواد کې لیکل شوي وي په هماغه هېواد کې چلېږي.

۲: بهرني براتونه: دا هغه براتونه دي، چې په یو هېواد کې ترتیبېږي او په بل هېواد کې چلېږي، یا ترتیبونکی او چاته چې ترتیبېږي په بېلابېلو هېوادونو پورې اړه لري (31: 100-101).

حواله (Bank Draft)

حواله هم یو چک دی، چې په بانک باندې د شخص په وسیله لیږل کېږي، چې په هغې کې د حواله کوونکي له خوا د ایستل کېدونکي شخص نوم او د حوالې شمېره ذکر شوې وي. د حوالې په واسطه دغه د پیسو لیږد لاره ډېره اسانه او یوه ارزانه لاره ده، چې په افغانستان کې د ډېر وخت راهیسې صرافانو دغه حوالې کولې او اوس مهال بانکونه په دې ډگر کې پوره برخه لري، ولې د صرافانو په واسطه تر اوسه هم حوالې سرته رسېږي، چې په دې

حوالو کې داخلي او بهرنی حوالې شاملې دي، ډېری صرافان یوه نړۍ واله شبکه لري، چې د یوه هېواد څخه بل هېواد ته د حوالې په ذریعه پیسې لیږدوي (36: 66).

د مثال په ډول یو سوداگر غواړي له ننگر هار څخه خوست ته ورېښې راوړي، چې د دغو ورېښو ټول قیمت (۳۰۰) افغانۍ دی؛ نو په دې وخت کې سوداگر د افغان ملي بانک یوې څانګې ته، چې په ننگرهار کې ده ورځي، (۳۰۰) افغانۍ او بانکي کمیشن تادیه کوي او ورته وايي، چې د خوست په څانګه کې یوه حواله تیاره کړئ.

په بانکي حواله کې شاملې خواوې

غوښتونکی (Applicant): هر هغه څوک چې له بانک څخه د حوالې غوښتنه کوي، یا څوک چې بانک ته پیسې او کمیشن ورکوي.

ترتیبوونکی (Drawer): د حوالې غوښتونکی، چې کوم بانک ته ځي او د حوالې غوښتنه کوي، کوم بانک، چې دغه حواله تیاروي، د بانکي حوالې د ترتیبوونکي په نوم یادېږي.

ترتیب الیه (Drawee): د بانک هغه څانګه، چې د هغې په نوم دغه حواله ترتیبېږي، یا هغه څوک چې پیسې تادیه کوي.

ترلاسه کوونکی (Payee): هغه شخص، چې په حواله کې یې نوم لیکل شوی وي، یا هغه شخص، چې په حواله کې لیکل شوی پیسې تر لاسه کوي.

په بانکي حواله کې لاندې لیکنې شوې وي

- د حوالې جاري کوونکي نوم.
- د حوالې د اجرا کولو نېټه.
- د حوالې مسلسل نمبر.
- د پیسو مقدار
- د هغه بانک نوم او پته، چې بانکي حواله یې په نوم جاري کېږي.
- د حاصلوونکي نوم.
- د بانک د امر لاسلیک

د بانکي حوالې ډولونه

1. حکمي حواله (Order Bank Draft): په حکمي حواله کې هغه شخص کولی شي، پيسې ترلاسه کړي، چې نوم يې پر حواله ليکل شوی وي. د حوالې د اجرا په وخت کې بانک له شخص څخه د تذکرې يا پاسپورټ پوښتنه کوي. حکمي حواله په دوه ډوله ده:
  - کورنۍ حکمي حواله (Inland): دا ډول حواله د حکمي حوالې هغه شکل دی، چې په کوم هېواد کې ترتيبیږي، په هماغه هېواد کې اجرا کېږي.
  - بهرنۍ حکمي حواله (Foreign Order Draft): دا ډول حوالې په يو هېواد کې ترتيبیږي او په بل هېواد کې اجرا کېږي.
2. کراس شوې حواله (Draft Cross): دا بانکي حواله د مخ په پورته برخه کې دوه موازي کرښې لري، چې دا ډول حواله لومړۍ حاصلوونکې په خپل حساب کې جمع کوي او دا حواله هم په دوه ډوله ده.
  - کورنۍ کراس شوې حواله (Inland Crossed Draft): په کوم هېواد کې، چې ترتيبیږي، په هماغه هېواد کې اجرا کېږي.
  - بهرنۍ کراس شوې حواله (Foreign Crossed Draft): په يو هېواد کې ترتيبیږي، په بل هېواد کې اجرا کېږي (31: 101-103).

برېښنايي پيسې (Electronic Money or E-Money)

برېښنايي پيسې هغه پيسې دي، چې د بانکونو په سيستم کې موجودې وي او په فزيکي حالت کې نه ساتل کېږي. ستاسو انلاين بانکي معاملې او کريډيټ کارټونه يې ښه بېلگه ده. کله چې تاسو سره کريډيټ کارت وي او تاسې په خپل بانکي حساب کې پيسې ولرئ، نو تاسو خپل کريډيټ کارت د کوم جنس د رانيولو په وخت کې د پيسو په ځای استعمالولی شئ؛ يعنې دا چې تاسو خرڅوونکي ته لاس په لاس پيسې نه ورکوئ، بلکې د خپل بانکي حساب څخه پيسې د خرڅوونکي بانکي حساب ته انتقالوي. په امريکا کې اوس د فزيکي پيسو په ځای، برېښنايي پيسې زياتې استعمالیږي او دا پيسې به په راتلونکي کې د فزيکي پيسو ځای ونيسي. گټه يې دا ده، چې د دا ډول پيسو غلا ستونزمنه ده او جعلي پيسې نه شي پکې تېرېدلې، ځکه چې ستاسو بانکي حسابونه او کريډيټ کارټونه يو ډول ځانگړی کوډ لري، چې هغه يواځې ستاسو سره وي او د دې ډول پيسو تاوانونه دا دي، چې پرته له برېښنا څخه د دې پيسو استعمال مشکل دی او بله دا، چې اوس انټرنېټي غلاوې ډېرې شويدي او داسې کمپيوټري غله يا هيکران شته، چې ستاسې بانکي حسابونو ته لاره پيدا کړي او پيسې مو غلا کړي. که ووايو، برېښنايي پيسې هغه پيسې دي کومې، چې په اتوماتيک ډول ستورکارډ کې ريکارډ کېږي، دغه کارډ يو وړوکی پروسيسر لري، کوم چې پيسې ور اچول کېږي او يا ترې کميږي. يو بل شکل د الکترونيکي پيسو د يوې شبکې په څير دی کوم، چې د کمپيوټر د پروگرامونو څخه عبارت دی، چې ديوه کار د اجرا کولو په خاطر کمپيوټر ته ور اچول کېږي، چې همدې

ته پوستکالی وایي. همدا پوستکالی یا سافت وېر اجازه د لېرلو او تبادلې ورکوي، په خاصه توگه دغه سوداگریزې معاملې، د کمپیوټر له خوا او د انټرنیټ په ذریعه سرته رسیږي (36: 67-68).

هغه تادیات چې اوس مهال په زیاته کچه د مقناطیسي کارتونو (ډیپیت کارډ، کریډت کارډ، سمارټ کارډ، ATM کارډ او نورو) په ذریعه سرته رسیږي په لاندې ډول یې یادونه کوو.

کریډت کارډ

سوداگریز بانکونه، چې خپلو مشتریانو ته کوم سهولتونه وړاندې کوي؛ په هغې کې یو هم د کریډت کارت جاري کول دي، د کریډت کارډ د موجودیت په صورت کې کارډ لرونکي د مختلفو شیانو د پېرلو لپاره مستقیماً پیسې نه ورکوي کوي؛ بلکې کله چې کارډ لرونکي خریداري کوي نو د بل پیسې د یو خاص ماشین په واسطه ثبت کیږي او وروسته بیا دغه پیسې خرڅوونکي ادارې ته د بانک په واسطه ادا کیږي.

سوداگریز بانکونه چې کوم کریډت کارډ جاري کوي؛ د هغې مهمې نقطې په لاندې ډول دي:

- د کریډت کارډ لپاره د بانک مشترکې کېدل ضروري نه دي؛ لېکن بعضې بانکونه کریډت کارډ داسې اشخاصو ته جاري کوي، چې په بانک کې جاري حساب، د گټې او تاوان حساب یا د پس انداز حساب ولري.
- د کریډت کارډ د جاري کولو لپاره بانک ته یو سند لیکل کیږي، چې په هغه کې د کارډ اخیستونکي ټول ریکارډ لیکل کیږي.
- کریډت کارډ د هېواد په داخل کې او د هېواد څخه د باندې هم استعمالیږي.
- په کریډت کارډ باندې د کارډ لرونکي په یو خاص سایز کې عکس لگېدلی وي، ځینې بانکونه په کارډ باندې د کارډ لرونکي عکس نه لگوي.
- ځینې بانکونه د حفاظت لپاره په کارډ باندې د کارډ لرونکي لاسلیک اخلي.
- کارډ لرونکي باید بانک ته د فیس ورکولو پابند وي، چې دغه فیسونه په مختلفو ډولونو وي.

د کریډت کارډ گټې (Advantages of Credit Card)

۱: ځان سره دغندو پیسو له ساتلو څخه خلاصون: د کریډت کارډ د موجودیت په صورت کې کارډ لرونکي ته دا ضرورت نه وي، چې له ځان سره نغدې پیسې وساتي.

۲: د پیسو دحفاظت څخه خلاصون: د نغدو پیسو د غلا کېدو یا ورکېدو وېره موجوده وي، د کريډټ کارډ د موجودیت په صورت کې، کارډ لرونکي ته د دې ضرورت نه پېښېږي، چې نغدې پیسې د ځان سره وساتي، نو په دې توگه د پیسو دحفاظت څخه خلاصون مومي.

۳: د پیسو د شمېرلو څخه خلاصون: کارډ لرونکي، چې کله اجناس واخلي او خرڅوونکې ادارې ته تاديات د بانک په وسيله کوي، نو په دې توگه کارډ لرونکي د دې ضرورت نه وي چې پیسې وشمېري.

۴: په تادياتو کې سهولت: کله چې کارډ لرونکي اجناس واخلي، نو هغه خرڅوونکي ادارې ته تاديات د نغدو پیسو په شکل نه کوي، بلکې دغه تاديات د بانک په وسيله کېږي، نو په دې توگه کارډ لرونکي ته هېڅ قسم پرېشاني په تادياتو کې نه وي.

۵: د تادياتو ثبوت: د کريډټ کارډ د موجودیت په صورت کې، خرڅوونکې ادارې ته د پیسو تاديه کول د بانک په واسطه کېږي، چې دا د پیسو د لگولو يو ښکاره ثبوت دی.

۷: د بانکوالی سیستم شهرت: د کريډټ کارډ په استعمال سره په هېواد کې بانکي سیستم شهرت پيدا کوي او د بانکوالی سیستم غوړېږي (34: 49-51).

ډيټ کارډ Debit Card

(Running Finance) د قرض يو داسې ډول دی، چې په هغې کې بانک خپل مشتري ته، د هغه د بانکي حساب نه د يو معلوم حد څخه د زياتو پیسو اخيستلو اجازه ورکوي، که چېرته دغه سیستم مشتري ته د برقي سیستم پیسو يا (E-Banking) په وسيله ورکړل شي، نو د دې لپاره بانک مشتري ته ډيټ کارډ جاري کوي، که چېرته بانک مشتري ته د ATM کارډ په واسطه د هغه په حساب کې د جمع شويو پیسو څخه د زياتو پیسو د اخيستلو اجازه ورکړي، نو ATM کارډ د ډيټ کارډ شکل غوره کوي. د ډيټ کارډ څخه بانک او مشتري دواړو ته فايده حاصلېږي، مشتري ته دا گټه ده، چې د جمع شويو پیسو څخه زياتې پیسې ترلاسه کوي او د بانک لپاره ډيټ کارډ د گټې يوه ذريعه ده (32: 51-52).

د ارزښت زېرمه کوونکی کارډ

د اعتباري او قرض کارتونو په څېر دی خو يوازې دومره فرق لري، چې پدې کې پیسې يا هغه مقدار خريداري، چې تاسو يې تر سره کوي له مخکې مشخصې وي او د دې نوي ډولونه د سمارټ کارډ په نوم يادېږي، چې د کمپيوټري چاپ لرونکي دي او کولی شي، چې مالک يې د خپل بانکي حساب څخه پیسې مصرف کړي او سمارټ کارډ په وسيله کولی شو د (ATM)، ماشين، شخصي کمپيوټرونو، او مخصوصو مېلونو څخه په گټې اخيستې معاملې تر سره کړو.

(Automatic Teller Machine) AT M Card

څرنگه چې د نوم څخه يې معلوميږي، دا يو داسې ماشين دی، چې څه وخت د بانک مشترې پيسو ته ضرورت شي، نو مشترې د دې ماشين په واسطه په مستقيمه توگه د بانک څخه پيسې ترلاسه کولی شي. په پرمختللو هېوادونو کې داسې ATM ماشينونه استعمالیږي، چې مختلف کارونه تر سره کوي، مشترې د دې ماشين په واسطه په خپل حساب کې نغدې پيسې يا چيک هم جمع کولی شي.

د ATM ماشين د بانک په هغه ځای کې ځای پرځای شوی وي چېرته، چې هر يو مشترې په اسانۍ سره ورسپړي، کله چې هم وغواړي د ATM په واسطه نغدې پيسې ترلاسه کړي. د ATM په واسطه د نغدو پيسو د ترلاسه کولو لپاره يو کارډ استعمالیږي، چې هغه ته ATM کارډ وايي، بانک د ATM کارډ هغه مشترې ته جاري کوي، چې په بانک کې يو خاص حد پورې پيسې ولري. په يوه ورځ کې د نغدو پيسو د حاصلولو په خاطر ATM کارډ مختلف قسمونه لري، چې په هغې کې داسې ATM کارډ هم شته، چې د هغې په واسطه په يوه ورځ کې د زيات نه زيات (۱۰۰۰۰) اخيستی شي، په دې کې يوداسې کارډ هم شته، چې په ورځ کې د هغې په واسطه زيات نه زيات (۲۰۰۰۰) روپيو پورې نغدې تر لاسه کولی شي خو هېواد تر هېواده توپير کوي. په هر ATM کارډ باندې يو قسم کوډ نمبر ليکل شوی وي، چې هغې ته (PIN Code) يعنې (Personal Identification Code) وايي، د دغه (Pin Code) علم يوازې مشترې ته وي او د همدغه کوډ په واسطه د ATM څخه نغدې پيسې ترلاسه کوي.

د ATM په واسطه د نغدو پيسو د تر لاسه کولو طرز العمل

د (ATM) په واسطه د نغدو پيسو د ترلاسه کولو لپاره لاندې اقدامات تر سره کېږي.

۱: د (ATM Card) د ماشين په يوه خاصه برخه کې داخلېږي.

۲: کله چې کارډ د ماشين په يوه خاصه برخه کې داخل کړل شي؛ نو د ماشين پر مخ دا پيغام را ښکاره کېږي (Enter your Pin Code).

۳: مشترې د (ATM) کارډ (pin code) ماشين ته داخلوي.

۴: مشترې د (ATM) په واسطه يو مخصوص اندازه پيسې ترلاسه کولی شي کوم، چې په سکرين باندې د يوې پټۍ په شکل درج وي، که چېرته مشترې له درج شوو شمېرو څخه د پيسو کومه شمېره نه غواړي؛ نو په نوموړي شمېره کليک کوي، که چېرته نوموړې شمېره هلته ذکر نه وي؛ نو بيا د پيسو نوموړې شمېره په (ATM) ماشين کې نصبوي. د (ATM) ماشين مخصوص عمل (Process) کوي، د مخصوص عمل د تکميل کېدو وروسته د ماشين پر سکرين دغه پيغام راځي (Take your card).

۵: کله چې مشترې (ATM card) د ماشین څخه وباسي، نو د ماشین د یوې خاصې برخې څخه مطلوبه پیسې په خپله راوځي.

۶: کله چې مشترې پیسې تر لاسه کړي؛ نو په حساب کې د باقی پاتې پیسو پرچه د ماشین له یوې خاصې برخې څخه خارجېږي (34: 52-54).

د (ATM) گټې (Advantages of A.T.M)

د (ATM) د استعمال څخه حساب لرونکي ته لاندې فایده ترلاسه کېږي .

1- دوخت دپاڼندی څخه نجات :

د (ATM) په ذریعه د نغدو پیسو په ترلاسه کولو کې حساب لرونکي دوخت دپاڼندی څخه آزاد وي هغه، چې کله هم وغواړي د (ATM) په واسطه نغدي پیسې تر لاسه کولی شي . د نغدو پیسو په تر لاسه کولو کې حساب لرونکي دبانک د وخت پابند نه وي یعنې که دبانک رسمي وخت وي او که نه ، که شپه وي او که ورځ نو حساب لرونکي دبانک څخه د (ATM) په واسطه پیسې وپستلی شي .

2- د وخت ضایع کېدو څخه مخنیوی

د (ATM) پواسطه د نغدو پیسو د ترلاسه کولو لپاره وخت کم مصرفیږي ، حساب لرونکي ته دا ضروري نه وي، چې دبانک څخه د چپک کتابچه جاري کړي او نه دبانک په نوم د چپک جاري کولو ضرورت وي، حساب لرونکي په ډیر کم وخت کې د (ATM) په واسطه نغدي پیسې ترلاسه کولی شي .

3- د انتظار کولو څخه نجات

که چیر ته دبانک رسمي وخت دپوره کېدو څخه وروسته حساب لرونکي ته په ناڅاپي توګه د پیسو ضرورت شي نو د چپک په واسطه د پیسو د ترلاسه کولو لپاره هغه باید دبانک رسمي وخت ته انتظار وکړي د (ATM) پواسطه حساب لرونکي د دغه ډول انتظار څخه خلاصیږي ځکه چې هغه کله هم وغواړي د (ATM) پواسطه نغدي پیسې ترلاسه کولی شي .

4- آسان استعمال

د (ATM) استعمال ډېر آسان اوساده دی هغه څوک، چې ډېر کم او لږ مواد هم ولري د (ATM) سهولت څخه استفاده کولی شي.

5- په تادياتو کې د مشکل نه رامنځته کېدل

د (ATM) پواسطه حساب لرونکي ته دپيسو په تاديه کولو کې هېڅ قسم مشکل نه وي اوتر هغه وخته پورې د (ATM) سهولت څخه استفاده کولی شي ترڅو پورې، چې په حساب کې پيسې ولري (34: 54-55).

گوگل (Google) پلاستيکي کارډ

د گوگل کمپنی د قرضدارۍ (Debit) پلاستيکي کارډ چلند ته وړاندې کوي، د گوگل Wallet card په وسيله په مغازو کې شيان را نيول کېدی شي او له بانکونو څخه پيسې را ويستل کېږي. په دې اړه د کمپنی په بلاگ کې داسې را غلي دي: چلند ته د Google Wallet card پلاستيکي Debit کارډ وړاندې کول په دې منظور شوي دي، چې په دې سره د بانکونو څخه پيسې را وويستلی شي او دا کارډ په انټرنیټي جيب پورې تړلی دی، د دې کارډ څخه اوس يو اځې امریکايي اتباع گټه اخيستلی شي (36: 73).

نغدې برېښنايي پيسې (E-Cash) Electronic Cash

نغدې الکترونيکي پيسې يا E-Cash د برېښنايي پيسو يو ډول دی، د کومو په ذريعه، چې اجناس او خدمات د انټرنېټ له لارې اخيستل کېږي، نو په دې اساس هغه اخيستونکي، چې د حسابونو لرونکي دي، د خپلو حسابونو ثبت د دوی په شخصي کمپيوټرونو کې ساتي؛ د اخيستونکي کمپيوټر له لارې د حساب مقدار د خرڅوونکي

کمپیوټر ته انتقالیږي. د مبلغ دغه ټا کلې اندازه مخکې د شیانو د خرڅلاو او اخیستلو څخه د اخیستونکو د حساب څخه د خرڅوونکو حساب ته انتقالیږي. د برېښنایي پیسو دغه سیستم د لومړي ځل لپاره د یوې هالنډۍ کمپنۍ (Dig cash) په نوښت رامنځ ته شو (30: 14).

برېښنایي چکونه (Electronic Cheques)

دا چکونه د انټرنېټ گټه اخیستونکو ته دا اجازه ورکوي، چې خپل صورت حساب په مستقیم ډول پرته د کاغذي چکونو له لیرد څخه تادیه کړي او گټه اخیستونکي یې د هماغه چک په بڼه په خپل شخصي کمپیوټر کې لیکي او هغه بل ته یې لیږدوي، چې په خپل وار بانکي حساب ته لیږدول کېږي. که چېرې د چک ترلاسه کوونکي بانک اعلان وکړي چې الکترونيکي چکونه سم او صحي دي، په دې صورت کې د پیسو یو مبلغ د لیږدوونکي بانک له حساب څخه د ترلاسه کوونکي حساب ته لیږدول کېږي. د نظر څښتنان په دې باور دي، چې د الکترونيکي چکونو لگښت د کاغذي چکونو په نسبت د یو ۱/۳ په اندازه دی په دې مانا، چې د برېښنایي چکونو لگښت کم دی. دا گټې، چې د لگښتونو د کمښت په نتیجه کې ترلاسه کېږي، ډېری سازمانونه یې د الکترونيکي چکونو تادیې ته هڅولي دي. د بېلگې په ډول د (۱۹۹۴م) کال په می میاشت کې د وېرجینیا د عامه ثروت د حساب د پارتمنت، ځینې ښاري حسابونه په الکترونيکي چکونو تادیه کړل (38: 13).

۱ م - پیسه (M_Paisa)

ام - پیسه کلیمه د موبایل او پیسو څخه جوړه شوې ده، چې ام - حواله، ام - مني او ام - کیش هم ورته ویل کېږي، دا دانگلیسي کلیمو لنډیز دی، چې د موبایل له لارې د کوچنیو راکړو او ورکړو د اسانتیاؤ په موخه کارول کېږي. د لومړي ځل لپاره په (۲۰۰۷م) کال کې په تانزانیه کې د وډافون (Vodafone) او سفریکن (Safaricom) له خوا د یوې پراخه مخابراتي شبکې په ډول په کار پیل وکړ، چې بیا وروسته دا خدمات په (۲۰۱۴م) کال کې افغانستان، جنوبي افریقا، هندوستان او ختیځې اروپا ته وغزېدل. ام - پیسه خپلو پیروونکو ته په ډېره اسانۍ سره خپل حساب کې پیسې اضافه کوي او د پیسو ویستلو، د پیسو لیرد او د توکو او نورو خدماتو د پیر او پلور په وخت کې هر ډول اسانتیاوې برابرېږي. دغه خدمات گټه اخیستونکو ته دا زمینه برابروي، چې په ډېره اسانۍ سره په خپلو حسابونو کې پیسې اضافه او په خپل ګرځنده تیلیفون کې یې خوندي کړي او نورو گټه اخیستونکو، د توکو او خدماتو پلورونکو ته د پیسو د لیرد یا ادا کولو په وخت کې د یو خوندي او مطمئن پیغام د استولو سره د نغدو پیسو لاس ته راوړلو اسانتیاوې برابرې کړي. د ام - پیسه وړاندې کوونکي د گټه اخیستونکي څخه د ډېر کم لگښت په ګرځولو د پیسو د لیرد او ویستلو اسانتیاوې برابرېږي. ام - پیسه ته د بې ځانګې بانکي خدمات هم وايي. د ام - پیسه پیروونکي کولی شي، چې د شبکې د استازو، لوی مارکېټونو، پرچون دوکانونو او د تیلیفوني خدماتو پلورونکو

څخه د بانک په استازیتوب اضافي پیسې لاس ته راوړي. د ام - پیسه خدمات په ډېره چټکۍ سره خپرېږي، چې په (۲۰۱۰م) کال کې په پر مختللي نړۍ کې د غوره او کامیابو خدماتو څخه وو، او په (۲۰۱۲م) کال کې په کینیا کې د ام - پیسه (۱۷) ملیونه ډالر ونډه ثبت شوي وه. دغه خدمات په ملیونونو خلکو کې په اسانه مالي لاس رسي او د غلا او شکو د جرمونو د راکمولو پر سر تقدیر شول (36: 69-71).

د پیسو نوی نسل (انټرنیټي پیسې)

دا د پیسو نوی پړاو دی، چې په مختلفو نومونو یادېږي، دا د برېښنايي پیسو یو ډول دی خو د نورو برېښنايي پیسو څخه زیات توپیر لري، چې په لاندې ډول یې تر بحث لاندې نیسو.

سایبر پیسې (Cyber Cash)

په امریکا کې یوه کمپنۍ 1994 کې رامنځ ته شوه، چې د کرېټو گرافي څخه په گټې اخستنې یې د ورکړو یا تادیاتي خدمات تر سره کول او د وخت په تېرېدو سره له منځه لاړه اوس، چې کله مور د سایبر کپش له اصطلاح سره مخامخ کېږو نو موخه ترې هماغه کرېټو کرنسۍ دي.

ډیجیټل کرنسې (Digital Currency)

ډیجیټل پیسې مجازي پیسې دي، کومې، چې په برېښنايز ډول پنځول کېږي او زېرمه کېږي. ټولې ډیجیټل پیسې کرېټو کرنسۍ نه دي، یوازې همدا کرېټو کرنسۍ بڼه یې د ډیجیټل پیسو یو ډول دی.

مجازي کرنسې (Virtual Currency)

په ۲۰۱۲ کال کې د اروپا مرکزي بانک مجازي پیسې داسې تعریف کړې، چې مجازي پیسې، هغه ډیجیټل پیسې دي، چې د کوم خاص اورگان له لوري نه کنټرولېږي، بلکې د مجازي پیسو د پنځوونکو له لوري کنټرول او خپرېږي، او همدارنگه د یوې مجازي ټولنې له خوا منل شوې او د همدغې ټولنې له لوري کارول کېږي.

کرېټو کرنسې (Crypto-Currency)

کرېټو کرنسۍ د ډیجیټل پیسو یو فرعي سیت دی یا په بله وینا، کرېټو کرنسې د ډیجیټل پیسو یو ډول دی او د کرېټو گرافي په وسیله رامنځ ته کېږي، او دغه کرېټو گرافي دغو پیسو ته دا ځواک ورکوي، چې د دوی جعلی پیسو جوړول نا ممکن کړي او، چې کله د مجازي پیسو یادونه کېږي نو موخه ترې همدا کرېټو کرنسۍ دي.

نوټ: دغه پورته اصطلاحات مو ځکه بیل و کارول، چې ځینو لوستونکو ته ستونزې ایجادوي او توپیر یې نه شي کولی او همدارنگه دغه (Digital Currency, Virtual Currency, Crypto-Currency and Cyber-Cash) ټول اصطلاحات مترادف کارول کیږي خو واقعیت دا دی، چې کرپټو کرنسي، سایبر کرنسي یا سایبر کپش او مجازي پیسې یو شان دي او د ډیجیټل پیسو تر عنوان لاندې کارول کیږي.

د کرپټو کرنسي لنډه پېژندنه

د مختلفو اقتصاد پوهانو له نظره د کرپټو کرنسي پېژندنه

کرپټو کرنسي د ډیجیټل پیسو یو ډول دی، چې د کرپټوگرافي په وسیله رامنځ ته کیږي او د بلاکچین ټیکنالوژۍ کې داسې کارول کیږي، چې د هغوی کاپي کول تقریبا ناممکن دي. ځینې علما بیا وایي، چې کرپټو کرنسي هغه نوم دی، چې یو ډول غیرې فزیکي پیسو یا ډیجیټل پیسو ته ورکړل شوی. په بل ځای کې داسې راپېژندل شوې، چې کرپټو کرنسي یو ډول ډیجیټل شتمني ده او په ډیجیټل نړۍ کې د کرپټوگرافي په وسیله د تبادلې د وسیلې لپاره رامنځ ته شوې د "کرپټو" کلمه هغه رمز یا کرپټوگرافي ته اشاره کوي او بیا د بلاک چين ډېټابېس ته وراضافه کیږي. او بیا وروسته دغه "کرنسي" د دې د استعمالونکو ترمینځ د تبادلې د وسیلې په توګه پېژندل کیږي (12: 271-281).

د ډیجیټل پیسو شالید

د لمړي ځل لپاره په ۱۹۹۸ کې د (Wei Dai) په نوم یو اقتصاد پوه یوه لیکنه خپره کړه، چې د برېښنايي پیسو یو مبهم ویشل شوی سیستم، چې د ("b-money") په نوم و په کې تشریح شوی و. له هغې لږ وروسته یو بل پیاوړي اقتصاد پوه د (Nick Szabo) د (bit gold) په نوم، چې (bitcoin) ته ورته وې رامنځ ته کړې، چې یو برېښنايي کرنسي سیستم و. لمړی غیرې مرکزي (decentralized) کرپټو کرنسي په ۲۰۰۹ کال کې د (Satoshi Nakamoto) له خوا رامنځ ته شوه، چې کرپټو گرافي تابع یې کاروله (SHA-256, a cryptographic hash function).

په ځینو څېړنو کې راځي، چې ساتوشي ناکاموتو د یو بانک سره د خپلو پیسو په اړه شخړه رامنځ ته شوې وه نو هوډ یې درلود، تر څو داسې یو سیستم رامنځ ته کړي، چې دریم گړی په کې موجود نه وي او هر څوک و کولی شي پرته له دریم گړي مستقیم ډول د پیسو او سوداګریز معاملات تر سره کړي. داسې یو نظر رامنځ ته شو، چې ولې یو شخص د خپلو معاملاتو تر سره کولو لپاره دریم گړي ته، چې بانک د ی اړتیا ولري او همدغه بانک دی، چې زموږ د توکو د قیمتونو د لوړوالي سبب گرځي ځکه زموږ څخه فیس اخلي. لکه سوشل مېډیا، چې رامنځ ته شوه ځکه

سوشل مېډيا کې هر څوک په خپله خوښه کولی شي هر څه يې، چې زړه و غواړي هماغسې خبرې پوست کوي د کرپټو کرنسي په سيستم کې هم همدا شان دی، هر څوک چې هر چا سره په هر ځای او هر چېرې، چې زړه و غواړي خپل د پيسو او سوداگريز معاملات تر سره کولی شي. د بېټکواين د قيمت په اړه داسې ويل کيږي، چې لږيو کې د يو بېټکواين قيمت ډېر ټيټ ؤ او هر چا به، چې غوښتل يوه بېټرا تر لاسه کړي نو بايد دوه سوه بېټکواينه ورکړي، په دې مانا، چې د يوې بېټرا قيمت دوه سوه بېټکواينه ؤ. د الکترونيکي پيسو له طريقه ډيجيټل نغدي تاديه وروسته له هغه مشهوره شوه، چې د کمپيوټري سيستم بانکداري رامنځ ته شوه. خو بايد يادونه وکړو، چې دغه وخت کې انټر نېټ رامنځ ته شوی ؤ. يو مرکزي سرور له همدې کبله ډاډ ترلاسه کوي، چې فنډونه يو ځل مصرفيږي پدې سيستم کې خلک د تنظيم شويو او کنترول شويو اصولو پر اساس معامله کوي، چې ممکن د اسعارو ارزښت او د اشخاصو شتمني اداره کړي دا استدلال کيږي، چې که افراد وتوانيدل، چې د مرکزي شبکې له لارې په خپلو منځو کې په ازادانه ډول معامله وکړي نو ټولنه به پخپله د دې د ارزښت په ټاکلو کې مرسته وکړي. نوموړي اسعار به يو ډيټابيس ته اړتيا ولري، چې په جلا جلا توگه د انفرادي معاملو د ثبت کولو توان ولري، چې اصلاح کول او غلا کول ناشوني کوي. بېټکواين د بلاکچېن ټکنالوژۍ ته وده ورکړې، چې دا ټول اهداف لاسته راوړي او د يوې وسيلې د مشروعيت لپاره يو پليټ فارم برابر کړي، چې د تبادلې يا کرپټو کرنسي د ډيجيټلي وسيلې په توگه ثبت او پېژندل کېدی شي (20: 16-40).

کرپټو کرنسي او اسلام

پورته قواعدو ته په پام سره مهمه ده، چې د کرپټو کرنسي ارزونه وکړو او و يې څېړو، چې آیا د مال (Mal) يا کرنسي شرايط پوره کوي. د کرپټو کرنسي تر ټولو مشهوره ډول بېټکواين دی نو ځکه د مقالو او په ځانگړې توگه فتوا (د علماؤ نظرونه) د بېټکواين سره تړاو لري کله، چې د بېټکواين په اړه فتوا يا نظر ورکول کيږي نو په ټولو کرپټو کرنسيو باندې عملي کيدی شي ځکه ټولې يو شی ځانگړتياوې لري. په هر صورت، د هر ډول کرپټو کرنسيو ټاکلو لپاره اصول او دليلونه ورته دي. له همدې کبله د بېټکواين پورې اړوند موجوده ادب په ځانگړي ډول د کرپټو کرنسيو په پام کې نيولو سره په پراخه کچه گټې لري. په عموم کې علماؤ، او شرعي کارپوهان دوه مختلف نظرونه لري د علماؤ لږی ډله پدې نظر ده، چې کرپټو کرنسي حرامې دي يعنې د شريعت لخوا منع شوې؛ بله ډله پدې نظر ده، چې کرپټو کرنسي په اصل کې حلاله ده يعنې جواز لري.

لومړی ليد: کرپټو کرنسي حرامه ده

د لاندې علماؤ له خوا د دغې نظر ملاتړ شوی دی او هغو خپل نظر په لاندې ډول شريکوي:

د مصر لوی مفتي:

د مصر لوی مفتي شيخ شاکي اعلان وکړ، چې بېټکواين او کرېپټوکرنسي حرامې دي؛ نوموړي شيخ د خپلو نورو دلايلو په منځ کې دغه څو لمرني دلايل په خپلو بيانونو کې په گوته کړي:

1: بېټکواين په اسانۍ سره د ناقانونه فعاليتونو لپاره کارول کېږي؛ له همدې کبله خلک بېټکواين په لويه کچه د غيرې قانوني او د غيرې شرعي نا موافقو اهدافو لپاره کاروي ترڅو د دولتونو او اړونده چارواکو څخه ځان پټ کړي.

2: بېټکواين غيرې منطقي دی او يوازې د انټرنېټ له لارې کارول کېدی شي.

3: بېټکواين د پيسو مينځلو او درغليو لپاره اجازه ورکوي.

4: بېټکواين هېڅ مرکزي اختيار نه لري، چې د ده سيستم څاري مگر دا د پولي سيستم نظارت او کنټرول لپاره د مرکزي بانکونو او حکومتونو کنټرول له منځه وړي (11: 15-31).

د ترکيې حکومت:

د ترکيې حکومت مذهبي ډلې هم اعلان وکړ، چې بېټکواين او نور ټولې کرېپټوکرنسي منع دي؛ د مجازي اسعارو پير او پلور پدې وخت کې له مذهب سره مناسب نه دي؛ د دې حقيقت له کبله، چې د دوی د ارزښت ارزيايي لپاره خلاص دی (ډيره دوکه او غرر) دا په اسانۍ سره د غيرې قانوني فعاليتونو لکه د پيسو مينځلو لپاره کارول کېدی شي او دوی د دولت د پلټنې او نظارت لاندې نه دي.

د فلسطين د فتوا مرکز:

د فلسطين د فتوا مرکز هم د بېټکواين او کرېپټوکرنسي په اړه فتوا صادره کړه. فتوا ادعا کوي، چې بېټکواين او کرېپټوکرنسي حرامې دي او د لاندې دلايلو پر اساس ممنوع دي:

1: د بېټکواين خپرونکي نامعلوم دي هېڅ حکومت يا مرکزي اداره يې تر شا شتون نه لري د غيرې مرکزي واک او نظارت سيستم د موجوديت له موخې سره رامنځته کېږي؛ دا بې اعتباره او غيرې حقيقي دي.

2: بېټکواين د قمار يو ډول دی ځکه، چې خلک د تضمين رامنځته کولو پرته په بېټکواين کې ډېرې پيسې پانگونه کوي، چې بېټکواين جوړ کړي د بريا او ناکامۍ تضمين يې معلوم نه دی. د بېټکواين استخراج کونکي هڅه کوي، چې رياضیکي پازلونه (Puzzles) حل کړي او که دوی بريالي شي پيسې ترلاسه کوي مگر که ونشي کولی په مقابل کې يې هېڅ هم نه ترلاسه کوي.

3: بېټکواين په لوړه اندازه ضياع ده ځکه، چې په بېټکواين او نورو کرېټوکرنسيو کې د احتکار د کنترول لپاره هيڅ اساس شتون نه لري.

شېخ هیتام له انگلستان څخه:

په انگلستان کې میشت عالم شېخ هیتام په عربي ژبه یوه مقاله کې لیکلي او پکې یې ویلي، چې بېټکواين او نور کرېټو کرنسي منع دي او د شریعت سره مطابقت نه لري. د اصلي دلایلو سره هغه ادعا کوي، چې:

1: د کرېټوکرنسي د سرو او یا نورو کرنسيو پښتوانه (د سرو زرو ملاتړ) نه لري.

2: کرېټوکرنسي قانونیت نلري او نه هم د کوم دولت یا مرکزي څارنې او کنترول سیستم لاندې دي.

3: کرېټوکرنسي په اسانۍ سره د پیسو مینځلو او غیرې قانوني اهدافو لپاره کارول کېدای شي (13: 91-101).

د بېټکواين د محرومیت عمومي دلایل:

1: قانوني معامله نده. 2: اجراء کونکی یې معلوم نه دی. 3: د احتکار ملاتړ کوي. 4: باثباته نه دي.

دوهم لید: کرېټوکرنسي په پرنسپ کې جواز لري:

نور عالمان پدې نظر دي، چې په پرنسپ کې جواز لري. دغه نظریه هم زمونږ د تېرو توضیحاتو په رڼا کې د (مال) تعریف او ځانگړتیاؤ ته په کتو تحلیل کېدلی شي.

دلته یو مشهور فقهی اصل دی، چې د قانون پوهانو لخوا توضیح شوی (الاصل فی المعاملات لباحة) دا معنی ورکوي، چې په مالي او تجارتي معاملو کې اصلي قاعده جواز دی؛ په بل عبارت، هر څه جواز لري مگر که مونږ دا په ښکاره ډول د شرعي اصولو سره په تضاد کې و نه مومو.

د دې اصل له مخې کرېټوکرنسي اساساً جواز لري په ورته ډول، هر څه د پیسو په توگه کېدلی شي که چیرې دا ځانگړتیاوې ولري:

1: د خلکو ترمنځ د ارزښت لرونکي جنس په توگه چلول کېږي.

2: د ټولو لخوا د تبادلې د وسیلې په توگه منل شوی وي.

3: د ارزښت د اندازه گیری وړ وي.

4: د حسابي واحد په حیث کار وکړي.

له همدې كبله كومه كرېپټوكرنسي، چې دا شرايط پوره كوي (لكه بېټكواين) د پيسو په توگه منل كېږي. د سويلي افريقا اسلامي مدرسې د فتوا مركزي دارالعلوم زكريا هغه دريځ غوره كړی، چې بېټكواين د مال شرايط پوره كوي او له همدې كبله د سوداگرۍ لپاره جواز لري. په هر صورت، دوی يادونه كوي، چې د اسعارو وړ وړگرځول شي؛ دا بايد د اړوند حكومتي ادارو لخوا تصويب شي. معاصر مثال د بېټكواين د وېنزويلا اقتصادي بحران دی، ځكه ويزويلا كې، چې انفلاسيون بيخي شديد ؤ نو خلكو بېټكواين ته پنا يوپه او دوی بېټكواين د تبادلې او ارزښت زخيره كېدلو يوه معتبره كرنسي ياده كړه.

په عمومي اصطلاحاتو كې؛ د غيرې قانوني هدف لپاره د حلال شي كارول دغه شيان پخپله غيرې قانوني نه گرځوي. مثال كې يې يو حديث شريف موندلی شو؛ چې حضرت محمد صلی الله عليه وسلم د شرابو يو سوداگر ته د انگورو له پلور څخه منع كړې ځكه شراب جوړول حرام دي. مگر د حلالو اهدافو لپاره د انگورو توليد يا تجارت يې ندی منع كړی. پدې ټكې كې دا په ځانگړې ډول د يادولو وړ ده، چې ټول حكمي اسعار د ناقانونه اهدافو لپاره لكه د پيسو مينځلو، درغليو او غيرې قانوني سوداگريو لپاره كارول كېږي. دا په اسانۍ سره منلی شو، چې د متحده آياتو ډالر هم د كرنسي، پيسو مينځلو او نورو غيرې قانوني اهدافو لپاره په پراخه كچه كارول كېږي (15: 1 - 11).

كرېپټو كرنسي څرنگه كار كوي؟

بېټكواين يو مرتبط سيستم دی، داسې نه دی لكه دوديز سيستم، لكه څرنگه، چې په دوديز تادياتي سيستم كې د بېلگې په توگه ويزه، ماسټر كارډ يا نورې برېښنايي معاملې، چې تر منځ يې يو دريم گړی يا كومه مالي اداره موجوده وي او دغه دريمگړې اداره د دوی ټول مالومات كنټرولوي او د دوی معاملې تضمينوي، همداسان د همدې خدمت په مقابل كې دی يوه اندازه فیس اخلي، د دې تر څنگ معامله كونكي هم مطمئن وي، چې د دوی پيسې او مال خوندي دی. بېټكواين يو بشپړ ماډل لري؛ د دې امنيت د كرېپټوگرافي لوگاريتمونو لخوا تضمين شوی؛ د حكومت يا حكومتونو لخوا د خونديتوب پرځای دا يو خوندي لوگاريتم هس (SHA) دی، چې (256 bites) كېږي. په دوديز سيستم كې د بېلگې په توگه كه چېرې تاسو يو ډالر شبكې ته وسپارئ نو دا به تضمين كړي، چې تاسو به وكولی شئ يو ډالر ترلاسه كړئ هر كله چې وغواړئ خو په كرېپټو كرنسي يا بېټكواين كې داسې نه ده. په هر صورت، هېڅ شخص، اداره يا دولت يې تضمين نه كوي؛ ځكه، چې هېڅوك د شبكې ملكيت نلري. هېڅ تضمين شتون نه لري، چې بېټكواين له دوديزو اسعارو سره يو ثابت ارتباط ولري. بېټكواين په 2011 كال كې له \$1 څخه كم خو په 2013 كال كې \$1200 څخه زيات خو اوس مهال په 2021 كال كې د يوه بېټكواين قيمت شاوخوا \$50000 ډالرو پورې دی. سربېره پردې، بېټكواين خلاصه سرچينه ده؛ هر څوك كولی شي د دې سرچينې كوډ ترلاسه كړي، كوچني تغيرات رامنځته كړي او بېټكواين ته ورته شبكه جوړه كړي او لدې سره خپله شخصي كرنسي جوړه كړي. په هر صورت، د بېټكواين مركزي پروتوكول تر څو يو څوك بدلون په كې راولي ډېر ستونزمن دی او وجه يې د دې كرنسي

د غیرې مرکزيي (Decentralize system) سیستم دی. خو که څوک خلاق فکر لري، او دوی دا فکر کوي، چې د دوی د بېټکواین په نسبت ښه ایډیا یا نظر لري تر څو نوې بله ډیجیټلې کرنسي جوړولی او پنځولی شي نو بیا په ډېرې اسانۍ سره کولی شي یوه نوې کرنسي جوړه کړي، چې د دې ښه مثال په اوس مهال کې د پای نېټورک په نوم کرپټو کرنسي ده، چې په اوس وخت کې د افغانانو تر منځ زیاته مشهوره شوې. د بېټکواین په استخراج کې، زرگونه سیالي کونکي د ریاضیکي پیچلیو تخنیکونو د حل لپاره رقابت کوي. که یو څوک دا تخنیک حل کړي د بېټکواین د نړیوال لیږد ثبت کې یې بلاک اضافه کيږي او انعام ورکول کيږي او دا انعام 25 Bitcoins دی. په هر صورت، دا خورا زیات کمپیوټري ځواک غواړي؛ تر ټولو مشهوره طریقه تر څو دغه ریاضیکي ستونزه یا رمز حل کړي او یو بلاک زیات کړي نو یو گروپ استخراج کونکي سره یو ځای کيږي یو بل سره مرسته کوي او په گډه یوه ستونزه یا ریاضیکي پیچلي لوگاریتمي فرمولونه حلوي او یو بلاک رامنځ ته کوي، چې په دې سره دوی په گډه انعام تر لاسه کوي او گټه د ټولو سره شریکه وي، چې ۲۵ بېټکواینه وي. په اصل کې دا فکر موجود ؤ، چې بېټکواین به “د خلکو کرنسي” وي او دا د محاسبې قوت به غیرې مرکزي وي او هر څوک د بېټکواین د ستونزو په حل کولو کې یو شان فرصت لري، چې هېش فنکشن یا تابع په نوم یادېږي. سربېره پر دې دا جوته شوې، چې هېش فنکشن د ځانگړو اسبابو او ماشینونو لخوا په موثره توگه حل کیدلی شي، چې د همدغې فنکشن لپاره جوړ شوي دي او دغه ماشینونه یوازې همدا فنکشن یا تابع لري. متوسط شمېر خلک د خپلو کمپیو ټرونو په وسیله، خو زیات شمېر خلک بیا په سلگونه زره ډالره په هغو ماشینونو باندې مصرفوي، چې یوازې هېش فنکشن لري تر څو دغه تابع حل کړي. زیات شمېر خلک شته، چې له همدې لارې څخه هره ورځ 3000 ډالرو څخه زیات عاید ترلاسه کوي یا په کال کې د بېټکواین له استخراج څخه تر 1m ډالرو زیات عاید ترلاسه کوي (14: 617 – 622).

د کرپټو کرنسي قانونیت

(Ribeiro) په خپله څېړنه کې داسې لیکي، عدلي څانگه یا اداره دا مني، چې مجازي پیسې یو ښه خدمت وړاندې کوي او کولی شي تجارتي کړنو ته پرمختگ ورکړي. د دې تر څنګ یو بل اقتصاد پوه (Kelion, 2013)؛ بیا په خپله څېړنه کې داسې لیکي: تاسو کولی شئ برلین څخه د بیر په شمول هر څه وپیرئ، په مستردام کې د پیزا غوښتنه وکړئ، په اډینبورګ کې ټیکسي په کرایه ونیسئ، په لجنو بلجنا کې د غاښونو معاینه ترسره کړئ، په نیکوسیا کې یو سند ترلاسه کړئ، په مسسچو ستیشن کې جواز وپېرئ او نور. د بېټکواین لومړنۍ سوداګریزې معاملې ثبت د 2010 کال د May په میاشت کې رامنځته شو چېرې، چې Laszlo Hanyecz یو فلوریډایي پروگرامر له Papa John's څخه د دوه پیزا پیروډلو لپاره (10,000 Bitcoins) وکارول، په هغه وخت کې یې په اټکل سره 60\$ ارزښت وه. Hanyecz دا فرض کړه، چې د دوو پیزاؤ لپاره او د یو چا د وخت د جبران لپاره کافي بېټکواین دي مګر نن سبا د بېټکواین هغه مقدار شاوخوا 5m \$ ته رسېږي.

د بلاکچین لنډه پېژندنه

د بېټکواين پلېټ فارم اساس د بلاکچین په نوم ټکنالوژي ده. بلاکچین د بېټکواين پلېټ فارم د سرو زرو ځای کرځیدلی. بلاکچین یوه نوې ټیکنالوژي ده او دغه ټیکنالوژي به په کاروبار کې د مالي معاملو په سره ته رسولو کې ستر بدلون را ولې. دلته یې له پنځو کلیدي ټکو څخه یادونه کوو.

۱: دغه ټیکنالوژي، چې د وېشل شوې ټیکنالوژۍ نوم هم ورکړ شوی یوازې تر بېټکواينه محدوده نه ده بلکې د دې ټکنالوژۍ په وسیله زیات نور مالي کارونه تر سره کېدلی شي. او د بلاکچین او توزیع شوي لېجر کلمې د اړونده ټکنالوژيو په پراخه مجموعو باندې پلي کېږي یا په دې مانا، چې په نورو تخنیکي کارونو کې هم ترې استفاده کېدای شي. د دې ټکنالوژۍ د کارولو لپاره د کرپټو کرنسي پرته ډېری نور ځایونه شتون لري، چې په هغو کې ترې گټه اخستل کېږي.

۲: دغه مشترک توزیع شوی لېجر د مرتبطو، منعکسو شویو، او ریکارډ شویو معاملو یو سیټ دی. د محاسبینو لپاره څوک چې دا لولي؛ دا په سټرایډونو کې د دوه گوني ثبت لېجر په څېر دی. د لېجر سیستم تصور کړئ، چې په ورته وخت کې د زرو محاسبینو له خوا د هرې معاملې لپاره ساتل کېږي او یا په نظر کې نیول کېږي.

۳: په توزیع شوي لېجر کې ټول ترسره شوي معاملات په شبکه کې د برخه اخیستونکو لخوا په مستقله توگه تائیدېږي او بیا په انفرادي ډول په لېجر کې ساتل کېږي.

۴: د دې ټکنالوژيو غیرې مرکزي طبیعت، د منځگړي نه درلودل يعني کوم بانک یا بله اداره د معامله کوونکو تر منځ نشته او هر چا ته اجازه ورکوي، چې ونډه پکې واخلي ځکه، دوی د پروتوکولونو(یو کمپیوټري ژبه ده، چې کمپیوټرونه سره نښلوي تر څو مالومات سره تبادله کړي) له مخې رامنځته شوي مقررات تعقیبوي؛ په پیل کې دا یوازې د یو څو پوهنتونو او دولتي نهادونو شخصي ډله وه، چې د دغې ټیکنالوژۍ څخه یې گټه پورته کوله، مگر په پایله کې انټرنیټ غیرې مرکزیت غوره کړ اوس هر څوک کولی شي ونډه پکې واخلي او د انټرنیټ کارولو سره ترې گټه پورته کړي.

۵: د منځگړي لري کول به مټمریت او خونديتوب ډیر کړي ځکه منځگړي ادارې لکه بانک زموږ څخه فیس یا کمېشن اخلي.

د بلاکچین گټې

بلاکچین اعتماد رامنځته کوي، بېروکراسي له منځه وړي، فساد، رشوت، مالیاتي خلاؤ او داسې نورو سره مبارزه کوي.

بلاک چېن یوڅو غیر معمولي وړتیاوې لري د دوی څخه یوه دا ده، چې تاسو کولی شئ سمارت قراردادونه رامنځته کړئ دا هغه څه دي، چې په ښکاره ډول هر څه نښي. دا یو داسې تړون دی، چې پخپله پروسس اجرا کوي او د قراردادونو، پلي کونکي، کنټرول، فعالیت او تادیه یې اداره کوي (12: 271-281).

د بېټکواين هر اړخيزه پېژندنه

- کرپټوکرنيسي د الکترونيکي تاديواتو سيستم او يو عام لېجر دی، چې ټول په يوه واحد کې له بېټکواين څخه عبارت دی.
- بېټکواين د انعام په نوم ميکانيزم له لارې رامنځته شوی، چې د استخراج (mining) په نوم ياديږي، چې د ډېرو پېچلو رياضيکي ستونزو حل اړين دی تر څو بېټکواين تر لاسه کړو او دغه چاره مرحله په مرحله ستونزمنه کيږي.
- هغه سيستم، چې په مرسته يې د پيسو او تاديې سيستم خوندي کيږي بېټکواين دی.
- بېټکواين يوله بل سره نښتی سيستم دی، چې د ډليزې روڼتيا پر اساس اداره کيږي.

د بېټکواين ځانگړتياوې

د بېټکواين لاندې ځانگړتياوې د بېټکواين د مدافعينو لخوا توضيح شوي:

- ۱: غیرې مرکزي سيستم دی، د حکومت کنټرول يا د مالکيت احتمال له منځه وړي. سربېره پر دې، بېټکواين يوه محدوده اندازه شتون لري، هېڅ يوه اداره يا ارگان نوموړي اسعار توليد يا د زياتوالي او کموالي له لارې يې ارزښت نشي تغير کولی. دغه سيستم د بېټکواين ارزښت د عرضې او تقاضا اقتصادي طبعي قوانينو ته پرېږدي.
- ۲: بلاک د ټولو رسمي تبادلو مستقل عامه ثبت دی، چې په سيستم کې رامنځته کيږي او د بېټکواين يوه اړينه برخه ده. بلاک چېن د جعل کولو د مخنيوي پرمهال نظم او تبادلې ته په وده کې مرسته کوي.
- ۳: اشخاصو او سوداگرو ته الکترونيکي تاديوات په هر وخت کې کولی شي، چټک پروسس کړي او لگښت يې ډېر کم دی، د معاملاتو د پروسس له جريان څخه منځگړې ادارې لرې کوي.
- ۴: که څه هم د بېټکواين د ټولو معاملو توضيحات په عامه ډول ساتل کيږي؛ د ښکيلو اشخاصو پېژندنې نسبتاً نامعلومې پاتې کيږي، يعنې په دې ټکنالوژۍ کې هېڅ څوک يو بل نه پېژني.
- ۵: د بېټکواين راکړه ورکړه د کاروونکو ترمنځ په مستقيم ډول ترسره کيږي يعنې پرته له کومې واسطې لکه بانکونه يا نورې مالي ادارې.

٦: د بېټکواين د راکړې ورکړې تصدیق د شبکې د حرکت لخوا ترسره کېږي او د بلاک چین په داخل کې په یوه توزیع شوي لېجر کې ثبت کېږي.

٧: د بېټکواين اعظمي شمیر 21millians پورې محدود دی، یعنې تر اوسه یوازې همدومره موجود دي (20: 40-16).

د بېټکواين گټې

- د سیاست له پلوه مستقلي پیسې دي.
- په مستقلة توگه یعنې خودسرانه د حکمي پیسو په شان نشي رامنځته کېدلی.
- جعلې نه شي کېدلی، د دې یو ښه ځانگړنه همدا ده، چې جعل کاري په کې ناممکنه ده.
- ډېر خونديتوب لري، د ملکیت د سوانحو او د تېرو راکړو ورکړو د کمېټو د ثبتولو له لارې هم خوندي ساتل کېږي.
- غلا او یا د چا لخوا کنگل کېدای نشي، ځکه د دې ټکنالوژۍ اېشنونه ډېر ستونزمن دي.
- په ډېر شفاف ډول یې د غیرې باوري کسانو ترمنځ بې باوري له منځه وړي، ځکه جعل نه شي کېدای.
- کولی شي په څو ثانیو کې د نړۍ هرې یوې برخې ته په چټکه او موثره توگه عمل وکړي.
- د راکړې ورکړې ډېر کم لگښت، لدې کبله نړیوالو پیسو د خارجي تبادلې لگښت او د خارجي تبادلې خطر له منځه وړي.
- د حکمي پیسو په توپیر، دا ډیفلاسیوني حالت لري.

د بېټکواين زیانونه

- د بېټکواين د راکړې ورکړې تعقیب کول ناشوني دي یعنې د مرکزي بانک له خوا تر څو قانونیت یې ثابت کړي، د پیسو مینځل، د ترهگری مالې کول، د نشه یی توکو او د نا قانونه توکو تجارت.
- که چېرې خصوصي کیلي ورکه شي، ټول بېټکواين د تل لپاره ورک کېږي.
- دا حقیقي پیسې نه دي، ځکه نو هلته تل دوکه رامنځته کېدای شي.

په دې وروستیو کې د کرپټو کرنسۍ یو شمېر تبادلې هېک شوې او په میلیونونه ډالر غلا شوي دي. یوه بله ستونزه د ورکېدو ده که په غلطۍ کې پیسې یو چاته ولېږل شوې بیا را کرځېدل یې نا ممکن دي، خو که چېرته مقابل سړی یې و غواړي کولی شي. بله دا، چې په ٢٠٢١ کال کې د یوه شخص څخه، چې ٢٤٠ میلیونو ډالرو په ارزښت یې بېټکواين لرل خپله ځانگړې کیلي یا پاسورډ هېر شوی ؤ او اته ځلې یې خپله کیلي یا پاسورډ ورکړی ؤ خو بتوه یې نه وه خلاصه کړې او که لس ځله یې ورکړي او سم نه وي نو خپلې پیسې د تل لپاره له لاسه وکوي، چې دا یوه ستره ستونزه ده. دا ځکه، چې هغه خصوصي کیلي، چې د ډیجیټل لاسلیکونو او د عامو خلکو کیلي تولیدوي په ای بتوه کې ساتل کېږي، چې د بریدونو پر وړاندې حساس دي؛ دا یوه امنیتي سیمه ده چې باید پیاوړې شي.

د بېټکواين د موضوع په هکله ځينې مبهمې پوښتنې موجودې دي

۱. هيڅوک په مطمئننه توگه پدې نه پوهيږي چې د بېټکواين سافټوير تر شاه څوک دي. د خلاصې سرچېنې لپاره جوړ شوی. له دې امله هېڅوک نشته، چې په اصل کې د پيسو او يا هم د نظام په هکله په مجموع کې خپل مسوليت په غاړه واخلي.

۲. څوک، څنگه پوهيږي، چې په پرانيستې منبع کې شته سيستم هم، هغه سيستم دی، چې په حقيقت کې فعاليت کوي؟ که ناڅاپي غيرې متوقعه حيرانتيا د سيستم څخه را و وځي نو څه به وشي؟ له دې امله حتی د بېټکواين د حساب اعظمي مقدار يوازې 21 ميلیونه ده.

۳. بېټکواين حقيقي پيسې نه دي، لکه پيسې ځينو اجناسو او خدماتو باندې تکیه نه کوي.

په يوه بل ځای کې د بېټکواين په اړه داسې ويل کيږي، چې بېټکواين يوه ډيجيټل کرنسي ده، چې هيڅ بېټکواين د مرکزي صدور اختيار يا فزيکي بېټکواين نه لري. په خاصه توگه بېټکواين يوه کرېپټو کرنسي ده، چې د کوډبندي د پرتوکولونو د راهنمايي کولو لپاره د کرېپټوگرافي تخنيکونه کاروي کوم، چې ملکيت راپېژني او د معاملاتو توضيحات تائيدوي. د بېټکواين د کوډبندي پرتوکول د ساتوشي ناکاماتو په نوم يو شخص له خوا په 2008 کال کې رامنځته شوی، چې په مرسته يې بالاخره 21m بېټکواين د رياضیکي لوگارتيمونو د حل لپاره د انعام په توگه ډيزاين شو ترڅو (د بېټکواين ساتلو لپاره اړين لېجر) په پروسه کې د استخراج (mining) په نوم يادېږي. يو ځل استخراج شوی هر بېټکواين يا يې هم يوه برخه - هم پلورل کيدای شي، د پېرودنو لپاره د تاديې د وسيلې په توگه او د پانگې اچونې په توگه هم استعمال کيدلی شي.

بېټکواين په سوداگريزو وېب پاڼو کې پېرودل او پلورل کيږي، چې د تبادلې (exchange) په نوم پېژندل کيږي؛ هر يو يې 24/7 (يعنې په هفته کې اووه ورځې او څلورويشت ساعته) په مستقله توگه فعاليت کوي او نړيوالو پېرودونکو ته د عنعنوي تبادلې بهرنی سوداگری او يا هم بروکرج پليټ فارم (brokerage platforms) ته ورته طريقه شتون لري (12: 271-281).

بېټکواين څرنگه کار کوي؟

د يوه کارونکي ليدلورې څخه بېټکواين د گرځنده اپليکېشن يا د کمپيوټر د يو پروگرام څخه بل څه نه دي، چې د بېټکواين يوه خصوصي بکسه يا بتوه چمتو کوي او يو کارونکي ته اجازه ورکوي، چې له هغې څخه بېټکواين واستوي يا يې هم ترلاسه کړي.

د پردو تر شا، د بېټکواين شبکه يو عامه لېجر وړاندې کوي، چې د بلاک چين په نوم ياديږي. پدې لېجر کې د پروسس پر مهال هره معامله تر سره کېدې شي. د کاروونکي کمپيوټر ته اجازه ورکوي، چې د هرې معاملې اعتبار تائيد کړي. د هرې معاملې صدق د لېرل شوي ادرس مطابق د ډيجيټل لاسليکونو لخوا ساتل کېږي او ټولو کاروونکو ته اجازه ورکوي، چې د خپلو بېټکواين له بکسو څخه د بېټکواين په لېرولو باندې کنټرول ولري.

سربېره پردې، هر څوک کولی شي د ځانگړي هارډوېر کمپيوټري ځواک په استعمالولو سره معاملې پروسس کړي او د دې خدمت لپاره په بېټکواين کې جايزه ترلاسه کړي، دا اکثره د استخراج په نوم ياديږي، خو دغه استخراج اسان کار نه دی سختو بېچلو لوگاريمي فرمولونو او رمزونو حلولو وروسته يو شخص کولی شي، چې بېټکواين او يا د هغې ټوکني تر لاسه کړي. ادرس يې د بانکي حساب په څېر دی په کوم کې، چې کاروونکي کولی شي بېټکواين ترلاسه کړي، ذخيره کړي او يا يې وليږدوي. د دې پر ځای چې په بکسه کې په فزيکي توگه خوندي شي؛ بېټکواين د عامه کيلي کرېټوگرافي سره خوندي کېږي. د بېټکواين هره بټوه يوه خصوصي کيلي لري کومه، چې مالک يې بايد مخفي وساتي. د دې خصوصي کيلي سره کاروونکی کولی شي د عامه شمېرو ډېرې شمېرې رامنځته کړي، چې د عامه ادرسونو جوړولو لپاره استعمالېدلی شي. کاروونکی کولی شي پدې عامه بټوه کې پيسې ترلاسه کړي. هر څوک کولی شي هر ادرس ته بېټکواين وليږي؛ مگر يوازې د خصوصي کيلي سره يو شخص کولی شي په بکسه کې بېټکواين مصرف کړي. د بېټکواين ادرس عام دی په اتوماتيکه توگه امکان نه لري، چې پوه شي چې کوم ادرس په کوم شخص پورې تړاو لري، پدې توگه د بېټکواين ادرسونه تخلصونه دي. د بېټکواين لېرلونکې شبکې نورو اشخاصو ته د معاملاتو توضيحات خپروي په شبکه کې نور اشخاص د خپرې شوې معاملې توضيحات ثبتوي او که معامله معتبره ښکاره شوه معامله په بلاک چين کې يو(1) په څېر يا نوم جمع کېږي.

د مثال په توگه، که چېرې تاسو غواړئ په سان فرانسسکو کې د پيالو او کيکونو له بېکري څخه پيالې او کېکونه واخلي نو تاسو د دوی د بکسو عامه ادرس ته اړتيا لرئ؛ ستاسو بکسه شبکې ته ليرد خپروي. دا ليرد د پير او پلور بېټکواين شبکه کې خپور شي چيرته، چې دا په مختلفو چکونو سره تائيدېږي. لکه څرنگه، چې ستاسو بکسه کافي بيلانس و لري او د ا د شبکې نورو غړو ته خپروي. نوموړی ليرد بالاخره د يو استخراج کوونکي لخوا ترلاسه کېږي څوک، چې معامله په بلاک چين کې شاملوي، دا بلاک چين بيا په شبکه کې پروسس کېږي او له نړيوال بلاک چين سره يوځای کېږي. بېټکواين اوس د پيالو او کېکونو د بېکري بکسې پورې اړه لري او د هغه ادرس لخوا پېژندل شوی، چې تاسو ورته بېټکواين ليرلي دي(15: 1 - 11).

کرېټو کرنسي، بېټکواين او راتلونکې

اوسمهال دبتکواين په وسيله په بيلابيلو هيوادونو کې پېر او پلور تر سره کيږي. د بېلگې په توگه په (eBay) وپيپانه باندې عملا د بېتکواين په وسيله پېر او پلور کيږي. سوداگر اوس د بېتکواين له لارې شيان په اټکليز شکل خرڅوي ترڅو اجناس دوی ته تاوان ونه کړي. نو دوی خپل اجناس له اوسه دراتلونکې په نيت خرڅوي. همدا چاره د بېتکواين ارزښت تر پوښتنې لاندې راولي، ځکه، چې دلته بېتکواين داسعارو پرځای دسهمونو يا معتبرو ونډو چلند کوي. د بېتکواين په هکله څو عمده نظرونه شته.

لومړی گروپ په دې عقیده دی، چې د بېتکواين له لارې په اسانۍ سره يوه اکاونټ ته د دوه کسانو ترمنځ دکم مصرف په ورکولو سره پيسې لېږل کيدل اسان دي نو ځکه به په اينده کې ډېرو خلکو ته دمنلو وړ وي.

دويمه ډله وايي، چې بېتکواين به دکاغذي پيسو لپاره يو بدیل شي، چې د يوې غيرې نغدي ټولنې جوړولو کې به ونډه واخلي او د (کين) هغه نظريه، چې وايي، يو وخت به داسې اسعار رامنځته شي، چې هيڅ هيواد پورې به تړاؤ ونه لري، سمه ثابته شي.

دريمه ډله خلک په دې اند دي، چې بېتکواين يوه بې ثباته کرنسي ده، چې له لارې يې پيسې ناسمې کارول کيږي، يا منځل کيږي، ځکه چې شاته يې هېڅ ضمانت او پشتوانه نشته. يو شمېر هيوادونه غواړي پر بېتکواين بنديز ولگوي، د بېتکواين استعمال دنړۍ په مختلفو هيوادونو کې کيږي خو ځينې يې د بنديز او نه استعمال په هکله پرېکړې کوي. په امريکا او انگلستان کې يې کارېدل په پراخه کچه ليدل کيږي خو يادو هيوادونو دولتونو خپل خلک د بېتکواين دزيانونو په هکله خبر کړي. بنگله دېش، بولوويا، چين، ايسلېنډ، هند، روسيه، سويډن، تایلنډ، ويتنام او دځينو نورو هيوادونو مرکزی بانکونه غواړي، چې د بېتکواين په استعمال بنديز ولگوي. که څه هم بېتکواين خپله بيه ديوې مياشتې په اوږدو کې دوه برابره زياته کړې. خو ډېر کارپوهان په دې اند دي، چې داخپله يو غيرې عادي او انديشمونکی حالت رامنځ ته کوي. ډاکټر هيلمن وايي بنايي په نږدې راتلونکې کې د بېتکواين اسمانځکه بيه له خاورو سره برابره شي، يعنې په بشپړه توگه خپل ارزښت له لاسه ورکړي، د اقتصاد پوهانو دغه ډله هغو ته، چې بېتکواين لري همدا سلا ورکوي، چې بازار او نرخ ته پاملرنه وکړي او که په دې پوهيږي، چې بيه يې بې سارې په راکوزېدو ده، نو ژر تر ژره يې وپلورئ، که څه هم دا د اقتصادي ناورين د رامنځ ته کولو يوه برخه گرځي خو د دې لپاره چې پانگه مو له هېڅ سره برابره شي، دا به غوره وي، چې په وخت يې وپلورئ. خو ځينې بيا وايي، چې که کوم هيواد دا د خپلې لومړۍ يا دوهمې رسمي کرنسۍ يا پيسو په توگه وپيژني دا به د بېتکواين ارزښت لا زيات کړي. د دغو هيوادونو په سر کې دجاپان او وينزويلا نوم اخيستل کيږي. ځينې اقتصادي کارپوهان دا ويل، چې دراتلونکو اولمپيک لوبو لپاره، چې په ۲۰۲۰ کې په توکيو کې کيږي دا پيسې رسمي کړي. نو دنړۍ او جاپان اقتصادبه لا ورسره وغوړيږي. په ۲۰۲۰ کې دځينو مهمو سرچينو انگيرنه او وړاندوينه دا وه، چې د بېتکواين بيه به لا زياته شي، يو بېتکواين به له ۵۰۰۰۰ ډالرو او حتی يو لکو ډالرو ته ورسېږي. داقتصادي چارو کارپوهان

دغه ډول انگیرني او اټکلونه تل کوي، خو چې کوم يې رښتيا کيږي، دې ته به وخت ښه ځواب وايي. په افغانستان کې د بېټکواين تصور نوی دی او په هکله يې پوهاوی کم دی. دلته د برېښنايي تاديواتو او يا ډيجيټلي اسعارو تصور تر اوسه عام شوی نه دی. د ۲۰۱۹ کال په لومړيو کې د بېټکواين په هکله داسې ويل کيدل، چې گواکې د افغانستان بانک د بېټکواين له لارې پورپانې خپروي، خو مرکزي بانک ياد خبر رد کړ او يادونه يې وکړه چې د پورپانو خپرول د افغانستان بانک واک کې نه راځي.

بېټکواين چېرته اخستل کيږي

تاسو کولی شئ، چې په اسانۍ سره د جواز شوې تبادلې (license exchanges) له لوري بېټکواين لاسته راوړئ. دلته د څو مختلفو ډيجيټلي ادارو نومونه د بېلگې په ډول يادوو کوم، چې خپله بېټکواين لري او مارکېټ ته يې وړاندې کوي. د بېلگې په ډول Kraken، Coin base، Hit BTC، Bit stamp، Coin mama، چې ځينې محدودیتونه هم لري. تاسو بايد د خپل د پام وړ د تبادلې زېرمه غوره کړئ، تر څو وگورئ، چې کومې تبادلې د کارولو لپاره ارزښتناکې دي، چې تر څو مو بېټکواين خوندي وي coin base په متحده ايالاتو کې يوه مشهوره تبادله ده او په لوړه کچه ترې کار اخستل کيږي.

څنگه کولی شو بېټکواين واخلو؟

بېټکواين يوازینی ډيجيټل پيسې نه دي، په نړۍ کې اوسمهال په زرگونو بېلابېل ډوله ډيجيټل پيسې شته، خو بېټکواين يې تر ټولو ډېر پېژندل شوی ډول دی. که يو څوک وغواړي بېټکواين تر لاسه کړي، بايد د بېټکواين ادرس ولري، چې د ۲۷ تر ۳۴ شمېرو اوږد وي. دغه اوږده شمېره د پوست يا ادرس په څېر کارول کيږي او بيا له يوې ډيجيټلي کڅوړې بېټکواين ورته راستول کيدی شي. دغه اوږده شمېره حتمي نه ده، چې ديوه کس په نامه او ادرس پورې تړلې وي، ځکه خو ډېر کسان، چې بېټکواين اخلي په پټ نامه يې اخلي او پېژندگلو يې پټه وي. د بېټکواين د اخیستو لپاره د اوږدې شمېرې ترڅنگ، چې د ادرس کار ورکوي تاسو بايد د ډيجيټل پيسو بکس يعنې بټوه ولری، دغه بکس ته ننوتل او ساتل داسې دي لکه ستاسو د بانک ادرس. په پيل کې ټاکل شوې وه، چې يوازې ۲۱ ميليونه بېټکواين جوړېدای شي، او گومان دا ؤ، چې د دې شمېرې پوره کېدل به اوږده موده ونيسي، خو اوس داسې ښکاري، چې ډېر ژر به دا شمېره پوره شي. د دې شمېرې له پوره کېدو وروسته څه پېښيږي، ډېر خلک نه پوهيږي، خو بيا به د بېټکواين له لارې راکړه ورکړه عادي وگرځي.

د بېټکواين د کارولو لپاره دنوم پټ ساتل، د دې لامل شوي، چې خلک يې په انټرنېټ د ناقانونه پېر او پلور لپاره وکاروي. خو يو شمېر محدود پېژندل شوي سوداگريز بنسټونه اوس خپلو پېرودنکو ته اجازه ورکوي، چې د بېټکواين له لارې شيان او خدمات وپېري. دمايکرو سافټ کمپني، د سيلانيانو تر منځ مشهور ايکسپيډيا اوځينې نور لکه د

جاپاني سوشي، د خوړو يو رستوران او د لندن د تابلو يو پلورنځی ځينې بېلگې دي، چې تاسې بېټکواين په کې کارولی شئ. دا دمنلو شويو اسعارو او پيسو په څېر نه دي لکه امريکايي ډالر، چې د نړۍ په هر کڼج کې يې کارولی شئ، هوټل ته پيسې ورکولی شئ، ډوډۍ پرې اخیستلی شئ. خو بېټکواين لرونکي دا د پېرلو لپاره نه کاروي بلکې د تجارت لپاره يې کاروي، په دې مانا، چې په يو بل باندې يې خرڅوي لکه د پيسو بدلون. ډاکټر هيلن په وينا د ۸۰ او ۹۰ سلنې تر منځ خلک بېټکواين دپانگونې په موخه پېري (14: 617-622).

بلاک چين او بېټکواين په اړه د متحده اماراتو راتلونکی پلان

د بېټکواين او بلاک چين ټکنالوژي اوس مهال د مختلفو سوداگرو او ادارو لخوا کارول کېږي. د منځگرو پرته يو مرتبط سيستم دی چېرته، چې پيرودونکي لږې پيسې ورکوي او پلورونکي ډېر څه ترلاسه کوي؛ دا هغه پدیده ده، چې نړۍ يې اوس مهال شاهد ده. هېوادونه د هغه وړيا سوداگرۍ لپاره مزل کوي؛ پداسې حال کې، چې نور هېوادونه لکه متحده امارات او په ځانگړې ډول دوبي هېواد د دوی د سمارټ دوبي 2020 کال د نوښت يوه برخه بولي. د امکاناتو بلې کچې ته رسېدل د بېټکواين راتلونکی د دوبي د حکومت لاندې د نړيوالې بلاک چين شورا رامنځته کېدل دا په گوته کوي، چې "په نړيواله سطحه د وروستيو ټکنالوژيو او نوښتونو د پلي کولو لپاره د هغو هڅو د برخې په توگه، د دوبي راتلونکی فاونډيشن د بلاکچين پليټ فارم له طريقه د اوسني او راتلونکو غوښتليکونو د څېړلو، بحث کولو، او د لېږد تنظيمولو لپاره د نړيوال بلاک چين شورا د تاسيس اعلان وکړ. بلاک چين د ډيجيټل اسعارو بېټکواين لخوا رامنځته شوی هر معامله ثبت کوي." په ورته ډول متحده عربي امارات به خپله کرنسي د سرو زور پشتوانې په بنسټ پيل کړي او دغه کرنسي (One-Game) نومول شوې، متحده امارت خپلو مشرتريانو ته د شتمنۍ په وسيله ملاتړې کرنسي وړاندې کوي، چې ډېره معتبره به وي، چې دې ته د شتمنۍ په وسيله ملاتړ کونکی ماډل هم وايي (15: 11-1).

درېيم څپرکی

پولي معيار او پولي سيستم

پولي معيار

پولي معيار د هغه اقتصادي واحد څخه عبارت دی، چې ټول اقتصادي ارزښتونه د هغه په واسطه اندازه کېږي. پولي معيار کېدای شي سره زر، سپين زر، دواړه او ياهم کاغذ وي، چې سرو زرو او سپينو زرو ته بدلېدو وړ او يا د بدلېدو وړ نه وي.

که چېرې د شمېر واحد په يو هېواد کې سره زر وي نو هغه ته طلايي معيار وايي که چېرې په يو هېواد کې د شمېر واحد سپين زر وي نو ورته د سپينو زرو معيار ويل کيږي که چېرې دواړه وي نو دې معيار ته دوه فلزي معيار ويل کيږي او که چېرې د ارزښت اندازه کول د کاغذ په واسطه صورت ونيسي نو دې ته کاغذي معيار ويل کيږي . پولي معيار د پولي سيستم څخه توپير لري ، پولي معيار د شمېرلو واحد، چې مور د هغه په واسطه ارزښت اندازه کوو په داسې حال کې، چې په پولي سيستم کې دهغه معرفت کيږي او د شمار دواحد په توگه جمع د دولت ټول هغه مېکانېزم، چې د هغې په واسطه د پيسو تاسيس او په دوران کې کنټرول صورت نيسي خو پولي سيستم په ټولو هېوادونو کې د هغوی نړيوالو او داخلي اړتياؤ په اساس جوړيږي(9: 30).

پولي سيستمونه

الف: فلزي پولي سيستم

دغه سيستم يو ډېر پخوانی سيستم دی، چې په ۱۸مه پېړۍ کې يې په نړۍ حکمراني کړې ده دغه سيستم له سرو او سپينو زرو څخه جوړ شوی دی دغه دوه فلزونو مشترک خصوصيات، چې په خپل منځ کې يې لرل و کولی شول په پېړيو په دغه برخه کې حکمراني وکړي .

د دواړو خصوصيات په لاندې ډول دي .

۱ دواړه ډيپ نه پيدا کېدونکي وو .

۲: دواړه نه زنگ کېدل .

۳ : بې له دې چې وزن او ارزښت يې زيانمن شي دواړو د پانه کېدو خصوصيت درلود .

۴ : دواړه په اسانۍ لېږدول کېدل .

۵ : دواړه د ذاتي ارزښت لرونکي وو .

۶ : دواړه فلزونه د سينگار لپاره کارول کېدای شول .

ډېر زيات اقتصاد پوهان د تېر په څېر نن هم په دې باور دي، چې پيسې بايد لاندې ځانگړتياوې ولري .

۱- بايد په ډېره اسانۍ د يوه معيار په وسيله يې ارزښت وټاکل شي .

۲- بايد په پراخ ډول د قبلېدو وړ وي .

۳- د ویش وړتیا ولري .

۴- د لېږد وړتیا ولري .

۶- ثبات یعنی په تېزۍ له منځه ولاړې نه شي .

دوه فلزي پولې سیستم

هغه پولې سیستم دی، چې په هغه کې دوه فلزونه سره او سپین زر دواړه د یوه بل سره موازي چلښت ولري او دوی په دې سیستم کې کومه اړیکه نه سره لري او نه د کوم نسبت په څېر فعالیت کوي د دغه ډول سکو وزن د صرافانو لخوا تضمین کېده مگر دغو سکو د صرافانو لخوا ونه شو کولی، چې د هغوی اعتبار د زیاتې مودې پورې وساتي او دغه کار د دې لامل شو، چې د دولت تضمین د صرافانو لخوا ارایه شو، د دې سره سره بیا هم دغه دوه ډوله پیسو د یوه ټاکلي نسبت او ټاکلي رابطې دنه درلودلو له امله و نشو کړای، چې د تبادلې پروسه تر یوه وخته جاري وساتي او یو شمېر ستونزې حل کړي.

۲: دوه فلزي پولې سیستم (د سروزر او سپینو زرو نسبت)

په پورته سیستم کې د راپیدا شوو مشکلاتو وجود د دې سبب شو، چې د دغه مشکل د حل لپاره د سرو او سپینو زرو تر منځ یو تناسب و ټاکي هغه لمری هېواد، چې په دې اړه یې اقدام وکړ فرانسه وه. په دغه هېواد کې د سرو او سپینو زرو تناسب ۱/۵،۵ ؤ یعنی د یوه واحد سرو په مقابل کې ۱۵،۵ سپین زر ورکول کېده. دغه کار د تبادلې د پر مختگ با عث شو او د تبادلې پروسې ته یې تېزوالی ورکړ مگر په ځینو هېوادونو کې د دغه ډول تبادلې د نسبت د لوړوالي له امله بیا هم په تبادله کې مشکلات را پیدا کړل او دغه مشکل په (۱۵۷۹ - ۱۵۱۹) کې گراشام توضیح کړه، چې دغه ته د گراشام قانون وايي، گراشام په خپل دغه قانون کې داسې وايي، چې خرابې پیسې (سپین زر) ښې پیسې (سره زر) له دوران څخه او باسي. داسې ځکه وايي، چې سره زر خلک اخلي او سپین زر زیات نه پيري نو سپین زر د پیسو په ډول مارکېټ کې پاتې کیږي او سره زر له مارکېټ څخه ځکه وځي، چې خلک یې په نورو کارونو کې لکه سینگار، یا یې نورو هېوادونو ته قاچاق کوي تر څو په لوړه بیه یې و پلوري.

یو فلزي پولې سیستم

په لنډه توگه داسې ویلی شو، چې هغه پولې سیستم، چې په هغه کې یوازې یو فلز د پیسو په ډول چلښت ولري د یوه فلزي پولې سیستم په نوم یادېږي، ځکه دلته هغه پیسې، چې فعالا په اقتصاد کې جریان لري د یوه فلز څخه جوړې وي او هغه فلز کېدای شي سره زر، سپین زر او یا هم نور فلزات وي.

مخلوط دوه فلزي سيستم

دغه سيستم داسې ښکاره کوي، چې کله دوه فلزونه د مخلوط په ډول د يوې سکې په شکل د پولي واحد دنده تر سره کړي، په دې مانا، چې کومه سکة چې په مارکېټ کې فعلا چلېښت لري داسې يوه سکة ده، چې دوه فلزات يو ځل سره گډ شوي يو الياژ ترې جوړ شوی او بيا ترې سکة جوړه شوې او په اقتصادي جريان کې يا يوه هېواد کې د پيسو په ډول ترې گټه پورته کيږي او يا په يوه هېواد کې کاغذي پيسې چلېښت لري خو د دغو کاغذي پيسو شا ته د سرو زرو او سپينو زرو د خښتو پښتوانه لري او دغه دواړه کولی شي چه په يوه ټاکلې تناسب ددې پيسو د خريد وړتيا ولري، په دې مانا، چې دغه کاغذي پيسې کولی شي، چې دواړه فلزات واخلي او دا، چې شاته دوه فلزات د پښتوانې په توگه لري نو ځکه ورته مخلوط سيستم وايي.

ب: د بانکونو يا کاغذي پولي سيستم

دغه پولي سيستم يوه ډېره لوړه اختراع ده، چې ټول اقتصاد يې په خوځښت راوست. د دغه سيستم منځ ته راتگ له دوه سببونو څخه وه. د نړيوالو سرو زرو زخايرو د کمښت مخنيوی او د دې فلزاتو اهميت زياتوالي تر څنگ يې د پيسو د مصرف زياتوالي ورځ تر بلې زياتېده. دغه پيسې چې مور ذکر کړې د سرو زرو سره نه بدلېږي بلکې په خپله د خپل ځان سره د تبادلې وړ دي نن ورځ د نړۍ ټولې پيسې پدې ډول دي، ځکه د افغانو پر سر ليکل شوې جمله (ددې سند لرونکي ته وعده ورکوي، چې د غوښتنې په وخت کې شل افغانۍ ورکړي) چې په خپله د ځان سره بدلېږي. که بانک ته ورشو او شل افغانۍ ورورنو نو مور ته نور څه نه راکوي يوازې ۲۰ افغانۍ راکوي.

د بانکونو يا کاغذي پيسو د نشر اصول

د احتياج اصل يا بانکي اصل

هغه اصل دی، چې د ټولني اړتيا د پيسو د عرضې اساس جوړوي په فرانسه کې دغه اصل په لمړي ځل جاري شو او د فرانسې اقتصاد پوهانو نظر درلود، چې بايد پيسې د احتياج يا اړتيا د اصل په اساس نشر شي نه د پښتوانې د اصل په اساس په دې مانا، چې هر څومره چې د خلکو غوښتنه وي په هماغه اندازه پيسې دې مارکېټ ته نشر شي او د خلکو غوښتنه اصل کي د خلکو اقتصادي حالت ښکاره کوي.

پولي اصل يا پښتوانې اصل

دغه اصل په انگلستان کې رامنځ ته شو هغوی بيا پښتوانه اساس گڼي خو وروسته د وخت په تېرېدو سره دواړو هيوادونو د دواړو اصولونو څخه گټه پورته کړه. د پښتوانې په اصل کې داسې نظر شتون درلود، چې هر څومره، چې مرکزي بانک پښتوانه ولري په هماغه اندازه دې پيسې مارکېټ ته نشر شي ځکه تر څو د خلکو د غوښتنې په وخت

کې وکولی شي د خلکو اړتیاوې پوره کړي او یا دا، چې که چېرته په اقتصاد کې انفلاسیون راځي نو د همدې پښتوانې په کارولو سره به په ډېر ښه شکل سره انفلاسیون کنټرول شي.

ج: د سرو زرو سره د تبدیلیدو وړ بانک نوټ

د بانک نوټ د پیدا یښت څرنگوالی د اقتصاد پوهانو له نظره په مختلفو ډولونو وړاندې شوی دی یو شمیر پخواني اقتصاد پوهان پدې باور دي، چې بانک نوټ د لمړي ځل له پاره د یونان په سیمه کې رامنځ ته شوی دی او خلکو یا صرافانو د (Recepta) په نوم یادولو دغه سند د فلزي مسکو کاتو نماینده ؤ، ځینې نور بیا د با بل ښار د دې سند د نشر ځای ښيي او ځینې بیا هالنډ هېواد د دې نوټ د رامنځ ته کېدو سیمه ښيي، ولې په ننني شکل بانک نوټ ۱۶۵۶ میلادي کال کې سویډني پوه (Palm Struch) رامنځ ته کړی دی، چې دغه سند د سرو زرو سره تبادله کیده، چې دغه کال د پیسو د پیدایښت کال په نوم یادشوی دی.

په سرو زرو د بدلېدو وړ بانک نوټ معیارونه (Gold Specie Standards)

د سرو زرو د مسکو کاتو سره بدلېدونکی بانک نوټ

دغه معیار کې پیسې د بانک نوټ په شکل مستقیماً د سرو زرو د سکو سره بدلېدلی او تر ډیر وخته پورې دغه معیار د تبادلې په بازار کې د اعتباري سند لپاره حرکت مهیا کړی ؤ، خو د دولت اعتبار کمښت له یوه اړخه او د سرو زرو ساتل له بله اړخه په بانکونو باندې د خلکو هجوم د دې له پاره، چې خپل بانک نوټونه په سرو زرو سکو سره تبادله کړي چه په پایله کې د بانکونو د سرو زرو د زخایرو د کمښت سبب شول او یو ډېر جدي مشکل یې را پیدا کړ دغه وجې وي، چې دغه معیار یې زیات کارولو ته پرې نه ښود او باید یوه نوي معیار ته یې ځای پرېښودلی وی، چې وروسته د بازار مېکانیزم د یوه نوي معیار په توگه د قانون مطابق رامنځ ته شو.

د سرو زرو د خښتې سره د بدلېدو وړ بانک نوټ (Bullion Gold Standard)

د دې معیار اصلي سبب همدا ؤ، چې پورتنی معیار له منځه ولاړ او هغې د منځه تلو له امله دغه معیار منځ ته راغی او هدف یې د بانکونو څخه د زیاتو سرو زرو د وتلو مخنیوی ؤ دایو ډول خښتې وې، چې اووه ۷ کیلو وزن یې درلود. دې معیار هم تر لږې مودې کار وکړ او دومره کامیاب نه ؤ دلته هدف دا ؤ، چې که چېرته وکتل شي د مسکوکاتو سیستم کې یا هغه سیستم کې، چې سکې موجودې وي او د پښتوانې په ډول یې دنده اجرا کوله نو یو غریب شخص هم کولی شول، چې بانک ته لاړ شي او د کمو بانک نوټونو په مقابل کې هم د سرو زرو سکې تر لاسه کړي خو، چې کله د خښتو معیار رامنځ ته شو او یوې خښتې اووه کیلو وزن درلود نو هغه چا به، چې غوښتل د مرکزي بینک څخه د کاغذي پیسو په مقابل کې پیسې تر لاسه کړي نو هغه چا کولی شول، چې اقلا د اوو کیلو

سرو زرو معادل کاغذی پیسې به یې درلودې نو ځکه له ډېرو کمو کسانو څخه پرته چا نه شول کولی، چې د مرکزي بانک څخه سره زر د کاغذی پیسو په مقابل کې تر لاسه کړي او د مرکزي بانک د سرو زرو د زېرمو د کموالي سبب شي نو ځکه دغه معیار رامنځ ته شو او د سرو زرو وتل یا کم او یا بیخي له منځه ولاړل.

د سرو زرو د اسعارو معیار (Gold Exchange Standard)

دغه سیستم کې به یوه کرنسي به د بلې کرنسي سره، چې هغه به د سرو زرو سره د تبادلې وړ وه بد لېده. د بېلگې په توګه: افغانی په مستقیم ډول د سرو زرو سره نه بدلېږي خو ډالر د سرو زرو سره بدلېږي، نو که چېرته څوګ غواړي سره زر تر لاسه کړي او نومړی شخص له ځانه سره افغانی لري نو لمری به افغانی له ډالرو سره تبادله کوي او وروسته به همدغه تر لاسه شوي ډالر له سرو زرو سره تبادله کوي، چې په دې ډول سره زر تر لاسه کولی شي او دې معیار ته د سرو زرو د اسعارو معیار وايي.

د اسعاري سرو زرو معیار

لمړی باید دا ووايو، چې دلته ترې موخه هغه کرنسي ده کومه، چې په سیده توګه له سرو زرو سره د تبادلې وړ وي لکه ډالر. د دویمې نړیوالې جګړې څخه وروسته فاتحو هیوادونو وغوښتل، چې د اقتصاد د بېرته احیا له پاره تصامیم ونیسي، چې ۱۹۴۵ میلادي کې ۲۹ هیوادونو د بریتین وودز په نوم یو کانفرانس دایر کړ، چې پکې دوه نړیوالې مالي ادارې، چې د I.M.F او I.B.R.D په نوم وې چه وروسته په نړیوال بانک مشهورې شوې تاسیس شوې مهمه خبره دا وه، چې په لمړي ځل نړیوال پولی سیستم رامنځ ته شو او د دې سیستم میکانیزم داسې ؤ، چې امریکا پدې تعهد وکړ، چې د ۳۵ ډالرو په مقابل کې به یو اونس سره زر تبادله کوي تر څو د سرو زرو د نړیوالو زخیرو د کمښت مخه ونیول شي تر څو هغه اسعار پیدا کړي، چې د سرو زرو سره بد لېږي او د پښتوانې په حیث یې ومني د پام وړ خو دا وه، چې د تعهد په وخت کې امریکا د ۱۸ ملیارده ډالرو معادل پښتوانه درلوده خو د تعهد څخه ورسته، کله، چې نړیوالو ټول د تعهد شرایط ومنل او تړون لاسلیک شو نو ۸۳ ملیارده ډالر یې په عملي ډول په نشر ورسول او په دې سره یې خپل اقتصادي قوت پر جهان ومانه او دغه حرکت په اقتصادي قاموس کې د ډالرو ډیپلوماسی Dollar Diplomacy په نوم ثبت شوه وروسته بیا د امریکا متحده ایالاتو په ۱۹۷۰ م کې ۱۵ ملیارده ډالرو په مقابل کې، چې کولی یې شول د سرو زرو سره تبادله شي ۱۰۰ ملیارده ډالر یې عرضه کړل نو د دوګول په مشرۍ فرانسې دا پریکړه وکړه، چې د دې سیستم څخه و وځي او هغه ټول ډالر یې امریکا ته وسپارل، چې په فرانسه کې ذخیره وو او پدې تر تیب امریکا د سرو زرو د کمبود سره مخ شوه، چې بیا په ۱۹۷۳ م کې امریکا خپل تعهد بېرته واخیست او د بریتین وودز سیستم یې مات کړ (50: 20 - 26).

څلورم څپرکی

د پیسو ارزښت او تیوری

مخکې مو یادونه وکړه، چې د تبادلې په اسانتیا کې پیسې عمده رول لوبوي او پیسې ځکه د تبادلې دوسیلې په توګه قبولې شوي دي، چې ارزښت لري. د دې ارزښت له مخې د ارزښت د ذخیره کېدو قابلیت وړ ښل شوی دی. نو له

دې امله په اقتصادي معاملاتو کې پيسو ارزښت د خپل هم والي له کبله اهميت لري او د پيسو د ارزښت مانا د هغې د پير ځواک دی، چې د هغې په واسطه اجناس لاس ته راوړل کېږي .

څرنگه چې مور پوهيږو دا د پيسو خپله نېکمرغي نه ده، بلکې مور اجناسو او خدماتو ته، چې ورته ضرورت لرو لټه ده که چېرې د پيسو په واسطه د پخوا په نسبت ډېر اجناس لاس ته راوړو نو وايو، چې د پيسو ارزښت پورته تللی دی او برعکس که چېرې د پخوا په نسبت لږ اجناس لاس ته راوړو نو وايو چه ارزښت يې ښکته تللی دی. نو په يوه معلوم ځای او وخت کې د يوه پولي واحد حقيقي ارزښت د ټولو هغو اجناسو او خدماتو د خريد څخه عبارت دی، چې د يوې پيسې په بدل کې لاس ته راوړل شوي وي .

د پيسو ارزښت د قيمتونو د عمومي سطحې سره معکوسه رابطه لري کله، چې د قيمتونو په عمومي سطحه کې زياتوالی رامنځ ته شي د پيسو ارزښت ښکته راځي او کله، چې قيمتونه په عمومي ډول ښکته لاړ شي نو ور سره د پيسو ارزښت پورته ځي په رياضیكي ډول د قيمتونو د عمومي سطحې او د پيسو ارزښت له يوه بل سره معکوسه رابطه لري .

د مثال په ډول که چېرته د پيسو ارزښت ۱۰٪ په اندازه ښکته راوغورځېږي نو د قيمتونو په عمومي سطحه کې ۱۰٪ زياتوالی راځي همدا شان که چېرته ۱۰٪ د پيسو په ارزښت کې زياتوالی راشي نو ۱۰٪ د قيمتونو په عمومي سطحه کې کموالی راځي، او دا څرگندوي، چې د پيسو د ارزښت اړيکه د قيمت سره معکوسه ده.

د قيمت پېژندنه

قيمت يوه ډيره عامه کلمه ده، چې نه يواځې په علمي ادبياتو کې پکار وړل کېږي بلکې په ورځنۍ عاميانه ژبه کې هم ډېره استعمالېږي. په علمي ادبياتو کې د قيمت څخه مقصد هغه مقدار پيسې دي، چې د کاليو په بازار کې د يوه واحد او يا يوه ټاکلي مقدار امتعې په مقابل کې او د کار او خدماتو په بازار کې د يوه ټاکلي کار او يا خدمت په مقابل کې تاديه کېږي. په هغه اقتصادي نظامونو کې، چې په هغوی کې اقتصاد د مرکزي پلان پر بنسټ بنا شوی وي قيمت د مرکزي پلان د اصل او پرنسب تابع وي خو په هغو اقتصادي نظامونو کې، چې په هغوی کې د ازاد بازار اصول او پرنسبونه کاملاً او يا قسماً رعايت کېږي د کاليو او خدماتو قيمتونه د کاليو او خدماتو په بازار کې د کاليو او خدماتو د عرضې او تقاضا د اصل او پرنسبونو تابع وي (9: 47).

خو پاتې دې نه وي، چې په اسلامي اقتصادي نظام کې قيمت ازاد دی خو خپل اصول او حدود لري.

۱: د پيسو داخلي ارزښت

د پيسو په داخلي ارزښت کې دوه عوامل تر مطالعې لاندې نيول کېږي .

• د پيسو عرضه شوی مقدار

• د مجموعي اجناسو مقدار

د داخلي ارزش په تثبيت كې مونږ مجموعي مقدار پيسې د مجموعي مقدار اجناسو په مقابل كې نښو، چې دا ډول ارزښت په لاس راوړو. دا پخپله دا نښي، چې د داخلي ارزښت په تثبيت كې يوازې د پيسو مجموعي مقدار نشي كولى، چې په خپله دغه كار تر سره كړي يعنې په خپله دغه ارزښت وښيي ځكه، چې دا ډول مجموعي مقدار اجناس د مجموعي مقدار پيسو په مقابل كې قيمت وركوي، چې د هغې په وسيله ارزش تثبيت كيږي. مجموعي قاعده دا ده، چې د پيسو ارزش د قيمت سره معكوس متناسب دى. يعنې په هغه صورت كې، چې د پيسو ارزش زياتوالى وكړي، قيمتونه نزول كوي. او برعكس كله چې د پيسو ارزش نزول وكړي نو قيمتونه لوړيږي.

۲: د پيسو خارجي يا رسمي ارزښت

د داخلي ارزښت خلاف دى، چې په داخلي ارزښت كې پښتوانه په نظر كې نه نيول كيږي. په خارجي ارزښت كې پښتوانه په نظر كې نيول كيږي. او په دې ترتيب ټولې پيسې له خپله اړخه طلايي تعريف لري. چې د سياستونو په اصطلاح كې د رسمي ارزښت په نامه ياديږي. (بغير د خريد د قوې څخه په نظر كې نيول كيږي) دپيسو رسمي ارزښت د طلا د مقدار څخه عبارت دى، چې هر هېواد د خپل اقتصادي سياست او خپلې توانايۍ مطابق په نړيوال وجهې صندوق I.M.F كې ثبت كوي.

د پيسو حقيقي ارزش د پيسو د خريد د قدرت له لارې سنجش كيږي. دپيسو طلايي تعريف عبارت دى له (د طلا ثبت شوى مقدار په نړيوال وجهې صندوق I.M.F كې) څرنگه، چې پورته ذكر شول، چې هر هېواد د اقتصادي سياست مطابق د پيسو خارجي ارزش په لاس راوړي او مشخص مقدار طلا ثبت كوي. د دوو طلايي تعريفونو يو د بل په مقابل كې د كينودلو له لارې كولى شو د يو قسم پيسو ارزش د دوهم قسم پيسو څخه په لاس راوړو. يعنې يو ډالر د 0.888671 گرامه طلا سره مساوي دى، چې د هغې په مقابل كې يوه افغانۍ د 0.000222 گرامه طلا سره مساوي ده. د پيسو خارجي ارزش د تادياتو په بيلانس باندې تاثير لري. په هغه صورت كې، چې د تادياتو بيلانس مثبت شكل خپل كړي دا په دې مانا دى، چې طلا او اسعار هيواد ته داخل شوي او د هغې پواسطه د پيسو داخلي

ارزش تقويه شوی او برعکس د دې، يعنې طلا او اسعار هيواد ته داخل شوي او د سرمايگذاري لپاره حالات آماده دي (50: 31-33).

د پيسو اقتصادي ارزښت

په دغه ارزښت کې د طلا مقدار په نظر کې نه نيول کېږي، بلکې په دغه ارزښت کې د اقتصاد دوه عمده مسایل عرضه، او تقاضا په پام کې نيول کېږي يعنې د ملي پيسو د عرضې مقدار د خارجي پيسو په مقابل کې يا برعکس، تر بحث لاندې نيول کېږي. دغه ارزښت په اقتصادي معاملاتو کې لومړۍ درجه ارزښت لري (50: 65-66).

د سود(ربا) معنی او مفهوم

ربا په لغت کې زياتوالي، نمو، ترقي کول او پورته والي او په شرعي اصطلاح کې ربا هر هغه زياتوالي ته ويل کېږي، چې پرته د مالي عوض څخه په لاس راوړل کېږي يعنې هر قرض، چې گټه وکړي ربا يا سود بلل کېږي.

د سود تعريف

سود په لغات کې زياتوالي ته وايي (51: 136).

د لغت په لحاظ په څو معناؤ راغلی چې په لاندې ډول دی.

وده کول، د لږ ورکولو او زياتو اخيستلو په معنا، ديوشي د روزلو او تربيت په معنا، د هسک ځای په معنا، د زياتوالي په معنا او په اصطلاح کې عبارت دی له اضافه مال اخيستلو څخه، چې په مقابل کې يې عوض نه وي په داسې ډول، چې معاوضه د مال په مال سره وي. **د سود حکم**: په اسلام کې سود ورکول او سود اخستل دواړه حرام دي الله تعالی فرمايي: **وَ أَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا**: ژباړه: حال دا چه حلال کړی دی الله تعالی تجارت او سود يې حرام کړی دی، سود د الله تعالی په ټولو کتابو کې، چې پخوا نازل شوي دي هم حرام دی.

دحرمت علت: د سود د حرمت د علت حکمت او فلسفې اړوند تفسير پوهانو ويلي دي الله تعالی سود ځکه حرام

کړی دی، چې په دغه ناوړه کاروبار کې زښت ډېر زيانو نه دي لکه (29: 85).

۱) اخلاقي : اخلاقي زيان داسې چې په انسان کې بنسټيز جوهر روح او حميده اخلاق دي، چې دهغې د خرابېدو لامل کيږي، په انسان کې زړه سوي ، انساني عاطفه ، سخاوت اونور ورک کوي، د دې پر ځای بخل ، ظلم ، او ځان پالنه ، پيدا کوي.

۲) د غربت زياتوالی : غربت زياتوي او د عايد د عادلانه ويش په لار کې يو تر ټولو ستر خنډ دی او يوازی د څوکسانو په لاس کې د دولت راتلو ته لاره هواروي او د بېکاري د زياتوالي سبب گرځي، چې دا خبره اوس د پانگوال نظام پوهان هم مني لکه .لارډ کينز نظر : انگلستان نامتو اقتصاد پوه په خپل کتاب ((General Theory of employment interest and money)) کې ويلي دي : تر څو پورې، چې سود خوري له منځه يو نه وړل شي تر هغو پورې له نړۍ څخه بې کاري ختمېدلی نه شي او بشري نړۍ تر اوږدې زمانې پورې دغه بې روزگاري زغملی نه شي، چې له پانگوال نظام سره تړلې ده. مطلب دا، چې سود د استثمار يوه مهمه لار ده او د غربت د زياتوالي تر ټولو بد عامل دی.

الله تعالی ډېرې چارې حرامې کړي دي او هغه يې کيږه گناهونه گڼلي دي لکه شرک ، ناحقه قتل ، غلا،زنا، چغلي ، غيبت، درواغ ، د مور او پلار نافرمانی ، قذ فالمحصات ، د يتيم ځورول ، د يتيم مال په ناحقه خوړل، حسد ، دوه مخي توب ، د جنگ په ډگر کې له کافر دښمن څخه تښته بهتان او داسې نور مگر الله تعالی ددغو جناياتو د مرتکبينو له جملې څخه يو ته هم له خپل پلوه د جنگ اعلان نه دی کړی خو يوازې سود خوړونکي ته يې دغه اعلان کړی داځکه، چې دسود زيان زيات دی(23: 56).

۳) اجتماعي زيانونه : اجتماعي زيانونه هم ډير زيات دي لکه کرکه نفرت په ټولنه کې دښمني او ټولنيز افلاس او نور، چې پورته مور ذکر کړل. سود په قيمت باندې ديو جنس ډير زيات تاثير کوي او ديوه جنس د تمام شد قيمت لوړوي د مثال په ډول که د رخت صنعت فرض کړو سود يوډول مصرف دی، په توليد کې دا يوازې يوځل په يوه جنس نه اضافه کيږي بلکې بار بار اضافه کيږي، اول به يې يو دحقان په مصرف کې حسابوي او بيا يو تاجر بيا د رخت جوړولو کمپنۍ بيا د رخت تاجر به هم خپل سود ور علاوه کوي بيا آن تر دې، چې خياط هم په هغه خپل سود ور علاوه کوي، چې په قيمت باندې ډير زيات تاثير کوي نو د پورته ټولو يادونو څخه دا څرگنديږي، چې سود يوه ډيره بد ترينه پديده ده او غريبان او کاپيتليستان يې په دې له منځه نه وړي، چې دنړۍ اکثره پانگه له دوی سره ده او نه غواړي چه دغه پانگه د دوی له لاسه ووځي، په دې وجه خپلو انحصاري اهدافو ته دوام ورکوي تر څو درييمه نړۍ همداسي په غربت کې پرېږدي او د هغوی ټول منابع په همدې طريقه انحصار کړي(22: 56).

د پيسو تيوريگانې

د پيسو د تقاضا په اړه تيوريگانې

د پیسو مقداري تیوري Quantity Theory Of Money

د پیسو مقداري تیوري د لمړي ځل لپاره د مرکنتیلیستانو مکتب رامنځ ته کړه مگر امرایکایي کلاسیک اقتصاد پوهان فیشر او ډېوېډ ریکارډو (۱۸۳۳-۱۸۸۲) د دې تیوري اصلي موسسین گڼل کیږي.

د ډېوېډ ریکارډو نظر په The Divid Ricardo Theory

ریکارډو د نظر اصلاً د پیسو (پیسو او طلا) په رابطه دی او هغه پدې باور دی، چې پیسې باید تل سل په سلو کې د سرو زرو پشتمانه ولري. د ده په وینا پیسې یوازې د تبادلې وسیله ده هغه د پیسو د نورو دندو څخه انکار کړی دی د هغه په عقیده قیمتونه د پیسو د مقدار تابع دي او هغه د لمړي ځل له پاره دغه (M=PT) فرمول لاس ته راوړ او د هغه څخه یې د قیمت فرمول تر لاسه کړ او هغه د خپلې د دې خبرې د اثبات لپاره، چې د قیمتونو سطحه د پیسو په مقدار پورې تړلې ده نور ټول عوامل یې له نظره وغورځول، چې قیمتونه تحدیدوي او همدغه فرمول یې د ټولو سوالونو حل و بنود.

او دغه فرمول په نړیواله کچه هم صادق دی. په دې ډول، چې کله سره زر په داخل د هیواد کې زیات شي نو قیمتونه لوړیږي او صادرات کمیږي او واردات زیاتیږي او دغه حالت تر هغه جریان پیدا کوي، چې تر څو بېرته حالات تعادل غوره کړي (9: 47).

د فیشر تیوري

د پیسو تقاضا Demand Of Money

خلک پیسو ته تقاضا لري ځکه، چې پیسې د تبادلې د وسیلې په حیث دنده تر سره کوي او په ورځنیو معاملاتو کې په کار وړل کیږي یعنې د پیسو له پاره تقاضا د اجناسو د تبادلې لپاره ده.

د تبادلې مساوات Equation of Exchange

د پیسو د مقدار تیوري د نقدو پیسو د معاملاتو تغیر د فیشر په واسطه وړاندې شوې، چې جوړښت یې په لاندې ډول دی.

$$pt = mv + m1v1$$

د تورو مانا

P د قیمتونو کچه، M د پیسو مقدار، V د گردش گړندیتوب، M1 د کریدیتي پیسو مقدار، V1 د M1 د گردش گړندیتوب، T د اجناسو او تجارت ټول مقدار، د فیشر د پیسو مقدار تیوري کولی شو، چې د یو مثال په واسطه تشریح کړو.

په لاس راوړی شو، ځکه دلته (P) نا مالومه ده، که چېرته پورته ورکړ شوي قیمتونه دوه، چنده شي، قیمتونه به هم دوه چنده لوړ شي.

د تیورۍ فرضیات Assumptions of The Theory

- بشپړ روز گار Full Employment
- V.T ثابت فرض شوي T AND M ARE CONSTANT د لنډې مودې له پاره
- د قیمت سطحه یو غیر فعال فکتور دی Price level (P) is a Passive Factor
- د M او M1 تر منځ رابطه ثابت ده Relationship Between M and M1 are Constant

په پورته مساوات کې قیمت یو غیر فعال فکتور دی، چې د نورو فکتورونو لکه پانگونه، انحصار، احتکار، صادراتو، وارداتو او نورو فکتورونو په وسیله متاثره کیږي، نه دي ذکر کړي (9: 47-49).

په تیورۍ نیوکې Criticisms Of The Theory

په تیورۍ باندې د افتالیون نیوکې

په دوه دلایلو سره افتالیون په تیورۍ نیوکې لري

الف: د ښودل شوو رابطو تحلیل، چې د فارمول په منځ کې وجود لري .

ب: د هغو لاملونو تحلیل، چې د فارمول څخه د باندې پاتې دي .

هغه داسې نظر لري، چې داسې څه نه پېښیږي چه د تجارت په دوران کې تغیر او د پیسو په دوران کې تغیر دې یو شان وي یعنې هغه پدې باور دی، چې کیدای شي په تجارت کې لږتغیر راشي او پیسو کې زیات تغیرات رامنځ ته شي (50: 41).

د فیشر په تیورۍ باندې نورې نیوکې

۱ - غیر واقعي فرضیه ده Unrealistic Assumption

د فیشر تیوري په غیر واقعي فرضیو باندې بنا شوې ده په دې تیورۍ کې قیمت P د غیر فعال فکتور په حیث په نظر کې نیول شوی دی T ازاد $M1 V$ او $V1$ د لنډې مودې لپاره ثابت فرض کړی شوي دي دا ټولې فرضیې د داسې حالت لاندې فرض شوي، چې نور ټول شیان ثابت وي ولې په اقتصاد کې داسې حالت، چې ثابت وي امکان نه لري نو په دې اساس تیوري غیر واقعي او ناقصه ده .

۲ - په معاملاتو کې مختلف متحولین مستقل نه دي *Various Variables in The Transaction are not Independent*)

لکه څرنګه، چې په تیورۍ کې فرض شوې ده د معاملاتو په مساوات کې مختلف متحولین مستقیم (ازاد) نه دي . ولې حقیقت دا دی، چې دوی یو بل ډېر زیات متاثره کوي ، د مثال په توګه کله، چې د پیسو عرضه (M) زیاتېږي نو د پیسو چټکي هم پورته ځي ، د بله اړخه فیشر فرض کړې ده، چې قیمت (P) یو غیر فعال فکتور دی او په T تجارت کوم تاثیر نه واردوي ولې په عملي ډول کله، چې د قیمتونو سطحه پورته لاړه شي ورسره د لنډ مهال لپاره د سوداګرو ګټه زیاتېږي او تجارت پرمختګ کوي خو د اوږد مهال لپاره قیمتونو کې زیاتوالی انفلاسیون دی او په اقتصاد باندې ناوړه اغېز کوي.

۳ - د بشپړ روز ګار فرضیه غلطه ده *Assumption of full Employment is Wrong* خو د دې تر څنګه اقتصاد پوه *J.M. Keynes* انتقاد کوي چه د بشپړ روز ګار وقوع په یو اقتصاد کې ډېره نادره ده او واقعیت نه لري .

۴ - د سود نرخ په نظر کې ندی نیول شوی *Rate of interest is ignored* د فیشر په مقدراري تیورۍ کې د پیسو په عرضه او د قیمتونو په سطحه د سود د نرخ تاثیر بلکل له منځه وړی دی.

۵ - د تجارت د دایرې تشریح ناکامه کوي *Facts to Explores Trade Cycles* ځکه، چې دانه بیانوي چې ولې د بحران په حالت کې د پیسو په عرضه کې زیاتوالی د قیمتونو په عمومي سطحه لږ تاثیر کوي.

۶ - د قیمتونو د سطحې نور فکتورونه د نظره غورځول شوي لکه پانګه اچونه ، مصارف ، سپما ، عاید، چې په قیمتونو تاثیر کولی شي *(9: 49 - 50)* .

د ناګارو نظر یات

ناګارو بیا د دې نظر مخالف دی، چې وايي ټولې پیسې مارکیټ ته نه داخلېږي، چې کله نشر شي.

هغه وايي، چې ټولې پیسې مارکیټ ته نه داخلېږي ځکه یوه اندازه یې د دولت سره پاتې کېږي مثال که چېرته ۱۰ میلیون نشر شي کیدی شي یو میلیون یې مصرفه پاتې شي او هغه په لاندې درې ټکو سره پایلې ته رسېدلی.

- کله، چې د پیسو په مجموعي مقدار کې زیاتوالی را شي او د هغې په تناسب په کالیو کې هم زیاتوالی را شي نو په قیمتونو کې تغیر نه راځي.
- د پیسو د مجموعي مقدار په زیاتوالي سره که ولیدل شي، چې دغه پیسې بازار ته ندي داخلې شوې نو بیا هم قیمتونه تغیر نه کوي.
- که چیرته په کالیو کې تغیر رانشي او په پیسو کې تغیرات رامنځ ته شي نو قیمتونه تغیر کوي (50: 42).

د پیسو رواني تیوري

د دغې تیورۍ اصلي بنسټ گر دوه اقتصاد پوهان دي، چې یو ویزر او بل افتالیون دی، چې دا داوړه د کلاسیکو خلاف نظرونه لري، چې ویزر د پولې عاید تیوري پرمخ بوولې او افتالیون بیا د ځانگړې رواني تیوري تر بحث لاندې نیولې ده.

د پولې عاید تیوري

هغه داسې عقیده لري، چې د پیسو مجموعي مقدار کې زیاتولی د قیمتونو د سطحې د تغیر سبب نه گرځي بلکې د عوایدو په سطحه کې زیاتولی د قیمتونو د سطحې د زیاتوالي سبب گرځي او هغه وایي، چې له دوه لورو مور عاید ترلاسه کوو.

- د تولید د عواملو څخه
- د دولت د مالي سیاستونو د پلي کولو په پایله کې عواید .

خاصه رواني تیوري

دغه اقتصاد پوه بیا داسې نظر لري، چې د ویزر تیوري د پلي کېدو وړ نده. هغه وایي، چې باید د خلکو اقتصادي حالات تر کتنې لاندې ونیول شي او هغه کولی شي، چې د قیمتونو سطحې ته تغیر ورکړي (50: 43-44).

د کمبریج مساوات Key Cambridge Equation

د کمبریج مساوات د پیسو د مقدار تیوري، چې د نډه بیلانس په اساس فورمول بندي کړې، د کمبریج مساوات Cambridge Equation په نامه یادېږي.

۱ - د الفرد مارشال مساوات Alfred Marshall Equation

د الفرد ما رشال مساوات د پیسو د مقدار تیوري، چې د نقده بیلاس په واسطه یې تعبیروي، چې د میلتن فریدمن په واسطه مخې ته بیول شوې او په لاندې شکل ښودل کیږي. $M = K * P * Y$.

$M =$ د پیسو مقدار (د کرنسې او امانتي تقاضا) ، $P =$ د قیمتونو سطحه، $Y =$ مجموعي حقیقي عاید، $K =$ د حقیقي عاید هغه برخه، چې خلک یې غواړي د پیسو په ډول یې وساتي.

اوس پورته فرمول په یوه بېلگه کې څرگندوو، چې څه ډول پایله ورکوي.

لاسې شي. $M=1000\text{AFS}$ ، $Y=10000\text{UNITS}$ ، $K=0,5$ ، چې کله دغه شمېرې په فرمول کې وضع شي نو لاندې پایله به تر لاسه شي.

$$P = \frac{M}{KY} = \frac{1000}{10000 * 0.5} = 0.2\text{Afs}$$

پورته تر لاسه شوې پایله داسې څرگندوي، چې د قیمتونو سطحه او د پیسو ارزښت به د اجناسو پنځه واحده په یوه افغانۍ وي ، په دې مانا، چې د یوې افغانۍ به پنځه ډوله یا پنځه واحده اجناس پېرلی شو.

د کینز مساوات Keynes's Equations

کینز په یوه کتاب کې خپل مساوات د استهلاکي اشیاوو په حواله ورکوي ، د هغه مساوات د پیسو د مقدار د تیورۍ (Demand for Money) په اړه عبارت دي له:

$P =$ د استهلاکي اشیاوو د قیمت سطحه

$N =$ په گردش کې ټولې عرضه شوې پیسې

$K =$ د ټولو استهلاکي اشیاوو واحدونو شمېر

په پورته مساوات کې که چېرې K ثابت وي نو په M (پیسو مقدار) کې زیاتوالی د P (قیمتونو په اندازه) کې په هماغه تناسب زیاتوالی راځي، چې په پیسو کې راغلی دی کینز داخبره ډېره زیاته تشریح کړې ده، چې که چېرې په خپل ځای پاتې شي او M په اندازه کې زیاتوالی راشي نو په هماغه تناسب مستقیماً د قیمتونو په سطحه کې د

زیاتوالي سبب گرځي (9: 51).

پنځم څپرکی

د پیسو عرضه

د عرضې متاثره کوونکي عوامل

د پیسو عرضې د تغذیه کولو سرچینې

په مارکیټ کې د پیسو زیاتول د پیسو پالیسی په وسیله، چې د مرکزي بانک په اختیار کې ده کولی شي په مارکیټ کې پیسې زیاتې کړي تر څو د غوښتنې وړ پیسې د مارکیټ د تغذیې له پاره وکارول شي. د پیسو په عرضه کې تغیرات، پراقتصادي فعالیتونو باندې د پیسو د عرضې د تاثیراتو په دلیل د ربحې نرخ اغیزمنوي، دا مهمه ده ترڅو پوه شو، چې د پیسو عرضه څه ډول ټاکل کېږي، څوک هغه کنټرولوي؟ څه شی د پیسو په عرضه کې د تغیر لامل گرځي؟ او څرنگه د هغوی کنټرول کېدی شي بهبود ومومي؟

لاندې هغه عوامل دي، چې د پیسو عرضې سره سره د پیسو تقاضا کې هم بدلون راوستلی شي ځکه دا هغه عوامل دي، چې نه یوازې په پیسو باندې تاثیرات غورځوي بلکې په ټولو اقتصادي کړنو باندې تاثیرات پرې باسلی شي.

۱: د سود نرخ، ۲: د قیمتونو نوسان، ۴: صادرات، ۵: واردات، ۶: تولیداتوکې تغیر، ۷: د خلکو عوایدو کې تغیر، ۸: نفوسو کې تغیرات، ۹: اقتصادي وده او پرمخ تګ، ۱۰: احتکار، ۱۱: انحصار، ۱۲: د تبادلې نرخ، ۱۳: انفلاسیون او داسې نور (2: 86).

د پیسو د عرضې په پروسه کې څلور مراجع

1. مرکزي بانک: د دولت استازي، چې له بانکي سیستم څخه نظارت کوي او د پیسو سیاست د کارولو مسؤل دي.

2. بانکونه او مالي وساطت کوونکي موسسات: امانات له وگړو څخه اخلي او نورو وگړو او موسساتو ته پورونه ورکوي لکه تجارتي بانکونه، د سپما تعاوني بانکونه، تعاوني موسسات او داسې نور.

3. امانات سپارونکي: هغه وگړي اوموسسات، چې خپل امانات بانکونو ته سپاري.

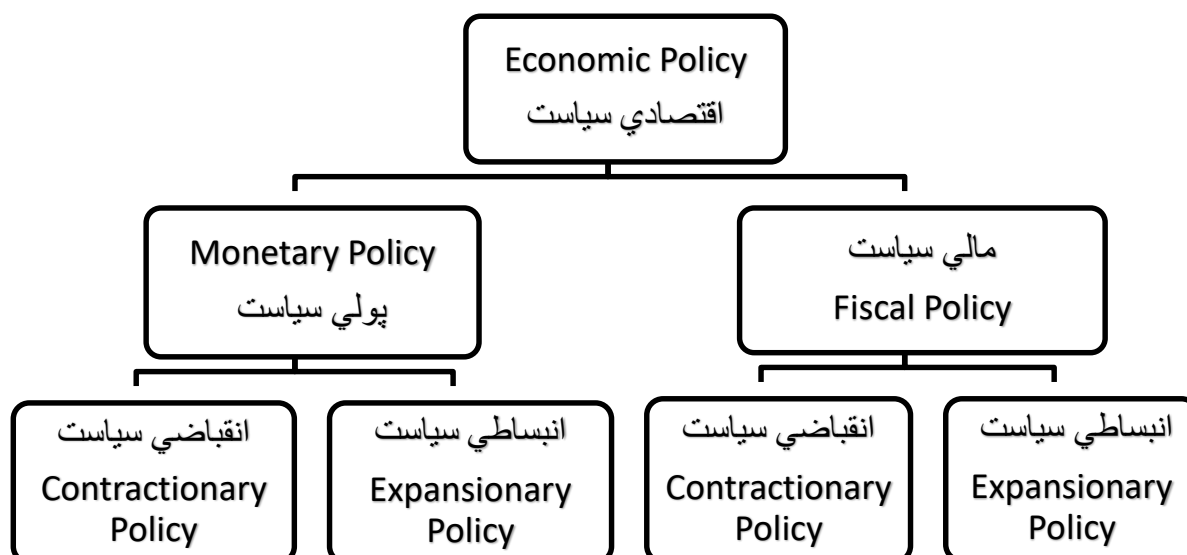
4. له بانکونو څخه پور اخیستونکي: هغه وگړي او موسسات، چې له بانکونو څخه پور اخلي او هغه موسسات،

چې د قرضې اسناد صادروي او دا اسناد د امانت اخیستونکو بانکونو پواسطه پیرودل کېږي (30: 61).

د پیسو عرضه

د مرکزي بانک سیاستونه

دا، چې مرکزي بانک د ربحې نرخ ته د پیسو د عرضې د اندازې تغیرولو په وسیله تغیر ورکوي که چېرې مرکزي بانک د پیسو اندازه زیاته کړي، د ربحې نرخ کموالی مومي او که چېرې د پیسو اندازه کمه کړي، د ربحې نرخ زیاتوالی مومي. خو تر اوسه مو پدې اړه خبرې ندي کړي، چې ولې مرکزي بانک باید وغواړي، چې د ربحې نرخ ته تغیر ورکړي. کله چې د ربحې نرخ تغیر وکړي تاثیرات به یې په اقتصاد باندې څه ډول وي؟ د ربحې ټیټ نرخ مصارف په خصوصي ډول سرمايگداری تحریک کوي. د ربحې لوړ نرخ مصارف کموي، د ربحې نرخ تغیر په وسیله مرکزي بانک کولی شي مجموعي تولید (عاید) تغیر کړي. کله، چې مرکزي بانک د اقتصاد د محدود کولو لپاره د پیسو د عرضې په کموالي لاس پورې کوي، دغه اقدام د انقباضي پولي سیاست په نوم یادېږي. برعکس کله چې مرکزي بانک د پیسو د پراختیا له لارې اقتصاد تحریکوي دغه یو انبساطي پولي سیاست دی. د امریکا متحده ایالاتو ۱۹۸۲، ۱۹۷۵، او ۱۹۹۲ کلونو په لومړیو کې د پیسو په پراختیا او د ربحې د نرخ په کموالي لاس پورې کړ، دغه انبساطي سیاستونو په نوموړو کلونو کې د رکود څخه د بهبود په لور اقتصاد کې ډېره مرسته وکړه (28: 18-23).

انقباضي سیاست (د پیسو راټولونې سیاست)

د دولت هر سیاست، چې هدف یې د مجموعي تولیداتو کمول وي د انقباضي سیاست په نوم یادېږي. انبساطي سیاستونه د اقتصادي پرمختګ لپاره استعمالېږي په داسې حال کې، چې انقباضي سیاستونه د اقتصادي فعالیتونو د بطني کولو لپاره استعمالېږي. پوهیږو، چې د اقتصادي سیاست یو عمده هدف اقتصادي پرمختګ دی خو پوښتنه دا ده، چې ولې د مجموعي تولید د کموالي لپاره دا سیاست اختیاروي؟ د انفلاسیون په وړاندې د مجادلې یوه لاره د مجموعي مصارفو کمول دي، کله، چې د انفلاسیون نرخ لوړ شي په داسې سیاست لاس پورې کېږي، ترڅو اقتصادي فعالیتونه بطني کړي. مخکې له دې څخه، چې په هغه انقباضي سیاستونو، چې دولت پدې آخرو کلونو کې په غاړه اخیستي دي، بحث وکړو، مور اړتیا لرو، پدې موضوع بحث وکړو، چې مالي او پولي انقباضي سیاستونه څه ډول کار کوي.

انبساطي پولي سیاست (د پیسو خپروني سیاست)

هرکله، چې مرکزي بانک تصمیم ونیسي، چې د پیسو عرضې ته بازار د عملیاتو له لارې زیاتوالی ورکړي، په اقتصاد باندې به څه اغیزه وکړي؟ په لومړي قدم کې د ازاد بازار عملیات په سیستم کې نوي ذخیرې پرانيزي او د پیسو عرضې ته زیاتوالی ورکوي ځکه، چې د پیسو د عرضې اندازه اوس د هغې اندازې څخه زیاته ده کومه، چې کورنۍ یې غواړي، چې ذخیره یې کړي په نتیجه کې د ربحې د نرخ تعادل کمېږي. د سرمایه گذارۍ مصارف پلان کېږي (چې د مجموعي مصارفو یوه برخه ده). کله چې د ربحې نرخ نزول وکړي نو پانگونه زیاتوالی مومي. د پلان شوې سرمایه گذارۍ د مصارفو لوړېدل په دې معنی دي، چې مجموعي پلان شوي مصارف اوس د مجموعي تولید څخه ډېر دي او شرکتونه غیر پلان شوي کمښت په ذخیره کې تجربه کوي او تولید ته زیاتوالی ورکوي. د پیسو په عرضه کې زیاتوالی د ربحې نرخ کموي او مجموعي تولید زیاتوي. د دې سره سره د تولید لوړه سطحه پیسو ته اړتیا زیاتوي، دغه په خپله د دې سبب کېږي چې د ربحې نرخ کموالی ونه مومي یعنې بېرته زیات شي ځکه په اوږد مهال کې کله، چې تولید د سود د ټیټوالي له امله زیاتېږي نو د تولید زیاتوالی بېرته پانگې اچونې او د پورونو زیاتوالي ته لاره هواروي، چې د سود د زیاتوالي سبب ګرځي.

په لومړۍ مرحله کې د پیسو په اندازه کې زیاتوالی د ربحې نرخ کموي، په دوهمه مرحله کې د ربحې ټیټ نرخ سبب کېږي ترڅو د پلان شوې سرمایې مصارف لوړ شي. په دریمه مرحله کې مصارف زیاتېږي، پلان شوې سرمایه گذارې په مجموعي پلان شوو مصارفو کې د زیاتوالي بیانوونکې ده، چې دا په خپله پدې معنی ده، چې تولید زیاتوالی موندلی دی یعنې کله، چې شرکتونه د زخیرو د غیرې پلان شوي کموالي په مقابل کې عکس العمل ښکاره

کړي. په څلورمه مرحله کې په تولید کې زیاتوالی (عاید) پیسو ته د اړتیا د زیاتوالي سبب ګرځي که چېرې پیسو ته د اړتیا زیاتوالی نه وي کړی د ربحې نرخ په کمه اندازه کمیږي.

د توکو بازار د اغېزو لپاره د پولې سیاست قدرت پدې پورې اړه لري، چې د دې سلسلې په ځنځیر کې هر عکس العمل په څومره اندازه پېښیږي. شاید مهمه اړیکه د ربحې د نرخ او پانګونې ترمینځ اړیکه وي. پولې سیاست یوازې هغه وخت کولی شي اغېزمن واقع شي، چې پانګه د ربحې د نرخ د تغیراتو په وړاندې عکس العمل وښيي. که چېرې شرکت د سرمایه گذارۍ د پروژو اندازه کله، چې د ربحې نرخ کموالی مومي زیات کړي، پراختیا ورکوونکی پولې سیاست د اقتصاد په تحریکولو کې اغېزمن وي. کله، چې شرکتونه د ربحې په کم نرخ کې پانګونې ته مایل نه وي، پراختیا ورکوونکی پولې سیاست به محدود بریالیتوب ولري یا په بل عبارت د پولې سیاست موثریت د سرمایه گذارۍ د میلان سره اړیکه لري.

د لوی اقتصاد د سیاست ترکیب

کولی شو چې پولې او مالي سیاستونه همزمان مطالعه کړو د مثال په ډول: د دولت پیرودنې (G) د پیسو عرضه کولی شو په عینې وخت کې زیاته کړو لکه څنګه، چې مو مخکې ولیدل، چې د دولت پېرودنو کې زیاتوالی په یواځې ډول تولید او د ربحې نرخ لوړوي. په داسې حال کې، چې د پیسو په عرضه کې زیاتوالی یواځې تولید لوړوي او د ربحې په نرخ کې کموالی راولي. که چېرې دولت وغواړي، چې تولید پرته د ربحې د نرخ د تغیر څخه لوړ کړي کولی شي د دولت د پېرودلو د زیاتوالي او د پیسو د عرضې د زیاتوالي له امله دې هدف ته رسیدلی شي. د سیاست ترکیب په یوه معین وخت کې د مالي او پولې سیاستونو په ترکیب دلالت کوي. د سیاست ترکیب، چې د دولت د مصارفو کموالی او د پیسو د عرضې زیاتوالی په بر کې نیسي، د سرمایه گذارو د مصارفو په ګټه وي ځکه، چې د پیسو د عرضې زیاتوالی او د دولت په پېرودنو کې کموالی د ربحې د نرخ د کموالی او د پلان شویو سرمایه گذارو د زیاتوالي سبب ګرځي. د دې برعکس یو بل سیاسي ترکیب، چې انبساطي مالي سیاست او پولې انقباضي سیاست په بر کې نیسي. د سیاست دغه ترکیب د دولت د مصارفو په ګټه خو د پلان شویو سرمایه گذارو په زیان دی. د دې سیاست اغېزه د دولت د مصارفو لوړوالی او د پیسو د عرضې کموالی دی. د پیسو محدوده عرضه او د دولت د مصارفو پراختیا د ربحې نرخ لوړوي او پلان شویو سرمایه گذارو ته کموالی ورښيي. دا، چې کوم ترکیب د سیاست ښه ترکیب دی پدې اړه کومه قاعده وجود نه لري او د دې مسلې په اړه اقتصادپوهان موافقه نه لري. ځینې اقتصادپوهان د تولیداتو مختلف ترکیب ته ترجیح ورکوي یعنې په خصوصي مصارفو زیات تاکید کوي خو د دولت په مصارفو نسبتاً کم ترکیب لري او دا د دې مسایلو په اړه د شخص په موافقو پورې اړه لري (28: 49-52).

د پیسو عرضی او تقاضا کنترول لارې

د پولی سیاست لارې

د ازاد بازار سیاست

د ازاد بازار عملیاتي سیاست عبارت له یو لړ تدابیرو او مداخلو څخه دی کوم، چې مرکزي بانک یې د ازاد بازار لپاره په کار اچوي او هغه اندازه د نغدو پیسو کوم، چې په لازمو وختونو کې د اقتصادي جریان لپاره ضروري وي، چې د یو دولت مرکزي بانک یې د قیمتي پانوَ، ذخیروي اسنادو او کریدتي اسنادو د خرڅلاو او اخستلو په صورت کې تنظیموي پدې معنی، چې مرکزي بانک د ارزښت لرونکو پانوَ د اخیستلو په صورت کې د پیسو مقدار په اقتصادي جریان کې زیات او د هغې د خرڅلاو په صورت کې د پیسو مقدار په اقتصادي جریان کې کموي او پدې ترتیب سره هغه اندازه د پیسو کومو ته، چې په اقتصادي جریان کې ضرورت وي، په دوران کې اچوي. کله چې مرکزي بانک د ارزښمنو پانوَ د اخیستلو اقدام وکړي نو پدې صورت کې د اخیستل شویو قیمتي پانوَ د ارزش معادل پیسې رسماً په اقتصادي جریان کې اچوي او بلا فاصله د پیسو حجم په اقتصاد کې زیاتوالی مومي. د دی کمیتی تاثیر په تعقیب، چې د پیسو د مقدار اندازه په اقتصاد کې زیاتوالی مومي د ارزښتمنو پانوَ عرضه کوونکي هغه مقدار پیسې کومې، چې د هغې د خرڅلاو له درکه لاسته راوړي دوباره د دې پیسو ځینې یې په مستقیم ډول د خپلو مصارفو لپاره او ځینې نورې په بانکونو کې د جاري حسابونو او یا د پس انداز په شکل په دوران کې اچوي. هغه اندازه پیسې کومې، چې د پس انداز د حسابونو په اساس تر لاسه کیږي دوباره په جریان کې غورځي. بنا پر دې هغه قیمتي پانوَ کومې، چې د مرکزي بانک له خوا خریداري کیږي د پیسو د حجم اندازه په اقتصادي دوران کې اضافه کوي او د غه د پیسو توسعوي تاثیرات رامنځته کوي لکه: د پانگونې زیاتوالی، د تولید د اندازې زیاتوالی، د استخدام د سطحې لوړوالی او بالاخره د حقیقي عاید زیاتوالی په اقتصاد کې رامنځته کوي.

د پورتنی حالت برعکس کله چې مرکزي بانک په ازاد بازار کې د ارزښتمنو پانوَ د خرڅلاو اقدام وکړي نو پدې صورت کې د پیسو د مقدار اندازه په اقتصاد کې کموي او یو محدودوونکی پولی تاثیر واردوي.

څرنگه، چې خلک د قیمتي اوراقو د اخیستنې په منظور هغه پیسې، چې دوی په بانکونو کې د پس انداز او یا امانت شکل ایښي، یو څه اندازه یې د پس انداز حسابونو څخه اخلي او په هغې باندې ارزښتمنو پانوَ پیرنه کوي، چې پدې سره دوه ډوله اغېز پرې باسي.

الف : د بانکونو کریدتي قوت محدودیږي

ب : په اقتصاد کې د پیسو اندازه کموالی مومي

((هغه خلک، چې د بانکونو څخه خپل امانت ترلاسه کوي او په هغې باندې ارزښتمنې پانې خریداري کوي دلیل یې دا دی، چې د دولتي اسنادو مفاد نظر په بانک کې د امانت ایښودلو ته زیات وي بنا پر دې هغه خلک چې امانتي پیسو ته ضرورت لري د هغو په ذریعه د دولت قیمتي اسناد خریداري کوي. د پیسو د مقدار دغه زیاتوالی په خپل نوبت سره د اشیاءو د خریداری اندازه کموي او په نتیجه کې د انفلاسیون ضد تاثیرات (ډیفلاسیون) په اقتصاد باندې واردوي، په دې وجه د ازاد بازار سیاست د پولې سیاست لپاره د یوې مهمې وسیلې په توګه په کار وړل کېږي او د دې سیاست څخه منظور د انفلاسیون په ضد مجادله کول دي (52: 51-52)).

د تنزیل مجدد سیاست

مرکزي بانک کولی شي ارزښت لرونکو پانېو د تنزیل د نرخ د لوړوالي او ټیټوالي د منلو په صورت کې د پولې سیاست لازمه موارد د توسعوي پولې سیاست او یا محدودونکي پولې سیاست د عملي کېدو په صورت کې طرحه کړي. د توسعوي پولې سیاست په ذریعه کولی شي یو اقتصادي رونق او د محدودونکي پولې سیاست په ذریعه د اقتصادي حالت استقرار عملي کړي. کله چې د توسعوي سیاست په اثر او یا د بانکونو لخوا د قرضو په زیاتوالي سره د پیسو حجم نظر په هغه مقدار کوم چې په حقیقي ډول په اقتصاد کې ورته ضرورت وي زیاتوالی ومومي نو پدې صورت کې اجناسو ته تقاضا زیاتوالی مومي او ورسره د اشیاءو د قیمتونو سطحه لوړېږي او اقتصاد د انفلاسیون د تهدید لاندې راځي. پدې حالت کې مرکزي بانک کوشش کوي تر څو د ارزښتمنو پانېو (پور پانېو) د تنزیل نرخ د هغوی د خوښې مطابق لوړ کړي او د دې په ذریعه د ارزښتمنو پانېو تنزیل او د پیسو د زیات مقدار د جریان مخنیوی په اقتصاد کې رامنځته کړي. دغه نوعه د محدودونکي پولې سیاست د دې سبب ګرځي، تر څو هغه قرضې چې د لنډې او اوږدې مودې لپاره ورکړل شوي وي د ربحې نرخ لوړ او په نتیجه کې په پولې او مالي بازارونو کې د نرخونو د لوړوالي سبب ګرځي. د ربحې د لوړوالي په صورت کې د پیسو لپاره تقاضا کموالی مومي او په پولې او مالي بازارونو کې د سرمایه گذارو د کموالی سبب کېږي. د دې تدابیرو په اثر بالاخره په بازار کې تقاضوې کموالی مومي او په نتیجه کې د قیمتونو سطحه د یوه استقرار په لوري میلان کوي.

که چېرې یوه ټولنه داسې ټولنه وي، چې په هغې کې د اسعارو د کنټرول لپاره یو منظم سیستم موجود نه وي نو پدې صورت کې د تنزیل د نرخ او د ربحې د نرخ لوړوالی د ملي سرمایې د فرار باعث ګرځي، په نتیجه کې د خارجي سرمایه گذارو جلب صورت نیسي او دې سره د سرمایه گذارو زیات مفاد د خارجي سرمایه گذارانو په لاسونو کې غورځېږي. د پورته حالت برعکس که چېرته په اقتصاد کې د پیسو کموالی رامنځته شي او د دې ضرورت د رفعه کولو لپاره اضافي پیسو ته ضرورت وي نو پدې صورت کې مرکزي بانک داسې تدابیر پرمخ وړي، چې د هغو په ذریعه د تنزیل مجدد نرخ کموي. پدې وسیله مرکزي بانک یو توسعوي پولې سیاست پرمخ وړي او د هغې په ذریعه

د پیسو د حجم اندازه لوړوي، چې دې سره مجموعي تقاضا د اشیاء لپاره زیاتیري او د اقتصادي فعالیتونو د رونق سبب گرځي (17: 524-535).

د زیرمو سیاست

د اوسني عصر د اقتصاد په ټولو پولې او بانکي سیستمونو کې معاملاتې بانکونه پدې مکلف دي ترڅو یوه اندازه د مجموعي اماناتو څخه، چې دوی یې په لاس راوړي د مرکزي بانک سره د امانت په ډول کېږدي او همدارنگه یو معین نسبت یا اندازه د مجموعي شتمنۍ، چې دوی یې په لاس کې لري د نغدي شتمنۍ په شکل د ځان سره وساتي.

په اوسني عصر کې د معاملاتې بانکونو قانوني امانات او نغده شتمنۍ د پولې سیاست دوه اهم او اساسي وسایل تشکیلوي، دهغوی زیاتوالی او کموالی یو ډول تاثیر په اقتصاد او د پیسو په ارزښت واردوي.

کومې زېرمې د پیسو سیاست د وسیلې په توګه کارول کېږي؟ په دې برخه کې موږ له دوه ډوله زېرمو څخه ګټه اخلو:

قانوني زېرمو نسبت Resrve Ratio

- د دې زېرمو مقدار مرکزي بانک د هېواد د اقتصادي ودې او پرمختګ په نظر کې نیولو سره ټاکي ځېنې وختونه مرکزي بانک او اقتصادي واحدونه چې د دې زېرمو په شتون قانون مکلف کړي، ترمنځ ستونزې هم رامنځ ته کېږي. بانکونه تل دا فکر کوي، چې که د بانکونو قانوني زېرمې کمې وي په هماغه اندازه بانک ځواکمن وي، چې له فرصتي لګښتونو څخه ځان خلاص کړي او د بانک ګټه، چې د بانک اساسي موخه ده ترلاسه کړي.

- دلته دوه ډوله حرکتونه رامنځ ته کېږي

۱: په هغه صورت کې، چې دولت پوه شي، په بازار کې کافي اندازه پیسې شتون لري د قانوني زېرمو مقدار لوړ ټاکي.

۲: په هغه صورت کې، چې دولت پوه شي، په بازار کې ډېرو پیسو ته اړتیا ده، دولت له دې زېرمو ګټه پورته کوي او بازار ته یې وړاندې کوي (16: 32-1).

نقده زېرمو نسبت (اختیاري زېرمې) Liquidity Ratio

دې ته نډه زخاير هم واي. بانک کولی شي، چې په ټولو حالاتو کې خپل نقدوالی وساتي او د مشتري په وړاندې چمتو وي. مشتري د غوښتنې پر وخت د پیسو ورکړه د بانک نقدوالی او بانکي سیستم جوړوي، چې دا کار د بانک له خوا ډېر جدي تعقیبېږي. بانکونه په دې اړه د ډېرو پیسو ساتلو لپاره لیواله نه دي او تل هڅه کوي خو خپلې پیسې په کاروبار ولگوي او ډېره گټه ترلاسه کړي.

۱: که دولت فکر وکړي، چې په بازار کې کافي اندازه پیسې شتون نه لري نو دلته دولت یا مرکزي بانک هڅه کوي، چې اختیاري زېرمې کمې او پیسې په بازار کې دود کړي.

۲: که دولت یا مرکزي بانک په دې عقیده وي، چې په بازار کې په کافي اندازه پیسې شتون لري په دې وخت کې د اختیاري زېرمو کنترول ډېر جدي ترسره کېږي.

۳: کله، چې مرکزي بانک په دې پوه شي، چې په بازار کې پیسې له اړتیا ډېرې شتون لري او باید اضافي پیسې له بازار څخه وباسي په دې حالت کې دولت هڅه کوي، چې په بانکونو کې د پیسو ډېر مقدار د اختیاري زېرمو په نامه د بانک په لارښوونه وساتي، چې په دې حالت کې د کرډیټونو اجرا نزولي حالت غوره کوي (53: 125-127).

اسعاري سیاست

د اسعاري سیاست په صورت کې د خارجي پیسو ارزش او هغه تدابیر، چې د پولي استقرار په لوري میلان کوي د بحث لاندې نیول کېږي. د خارجي پیسو ارزش دا مانا ورکوي، چې د داخلي یا کورنیو پیسو په ذریعه څومره اندازه خارجي اشیا او یا خارجي اسعار ترلاسه کېدای شي. که چېرې دیوه هیواد د تادیاتو په بیلانس کې کسر موجود وي پیسو ارزش د خارجي اسعارو په مقابل کې کمیږي، پدې صورت کې خارجي اسعارو ته تقاضا د دې لپاره زیاتوالی مومي ترڅو د تادیاتو د بیلانس کسر رفعه او په نتیجه کې د خارجي اسعارو ارزش د داخلي پیسو په مقابل کې لوړېږي. د خارجي اسعارو د ارزش لوړوالی له یوه طرفه د تقاضا د زیاتوالي او له بله پلوه د خارجي اسعارو ورود د یوه هیواد داخل ته صورت نیسی. د دې برعکس د تادیاتو د بیلانس د مازاد په صورت کې خارجي اسعارو ته تقاضا کموالی مومي او په نتیجه کې د داخلي پیسو ارزښت د خارجي اسعارو په مقابل کې لوړېږي.

څرنگه چې اکثره مخ په ودې هیوادونه د تادیاتو د بیلانس د کسر سره مخ وي او دغه کسر د تجارت د بیلانس په نتیجه کې رامنځته کېږي. بنا پر دې مخ په ودې هیوادونه کوشش کوي ترڅو د تادیاتو د بیلانس کسر د خارجي اسعارو په واسطه جیره نه کړي. خو څرنگه، چې دغه هیوادونه په کافي اندازه سره خارجي اسعار و نه لري نو بنا پر دې دوی مجبور دي ترڅو د خپل ضرورت وړ خارجي اسعار د تقاضا د زیاتوالي په اساس ترلاسه کړي، پدې صورت کې د خارجي اسعارو ارزښت لوړېږي او د داخلي پیسو ارزښت کموالی مومي.

نو پس پدې حالت کې مرکزي بانک دا وظیفه لري، چې د امکان تر کچې د داخلي پیسو ارزښت د خارجي اسعارو په مقابل کې تأمین کړي، یعنې خارجي اسعارو ته د تقاضا په صورت کې د خارجي اسعارو عرضه زیاته او یا دا، چې په خپله هغه تقاضا چې دوی ورته ضرورت لري د بازار نه کمه کړي. دا کار مرکزي بانک هله کولی شي، چې د خارجي اسعارو کافي ذخایر و لري باید یادونه وکړو، هغه لارې، چې د انفلاسیون تر عنوان لاندې د انفلاسیون د کنترول لپاره کارول کېږي د پیسو د عرضې د کنترول لپاره هم کارول کېدای شي نو دلته یې تکرار نه ذکر کوو (17):

(535-524).

د پیسو په عرضه او حجم کې د بدلون لاملونه

۱: د بودیجې د کسر سیاست او د اضافي پیسو د نشر په واسطه د هغه له منځه وړل

د یوه مملکت بودیجه هغه وخت د کسر سره مخامخ کېږي، چې په یوه معینه دوره کې د هغه مصارف له عوایدو څخه زیات شي. او هر وخت دغه کسر د اضافي پیسو د نشر په واسطه تمویل کېږي. طبعاً د پیسو حجم په اقتصاد کې اضافه کېږي او په دې ترتیب په ازاد بازار کې د ربحې د تنزیل نرخ سبب ګرځي. د بودیجې د کسر سیاست د مختلفو اهدافو لپاره صورت نیسي مثلاً هغه وخت، چې د خرید قدرت لوړوو د خرید قدرت لوړولو سیاست په نوم هم یادېږي. په دې حالت کې دولت کوشش کوي، چې د دولتي کارکوونکو د خرید قدرت د دوی د حقوقو په لوړولو سره زیات کړي. په دې حالت کې مستقیماً د دولتي کارکوونکو د خرید قدرت لوړېږي نو توانېږي تر څو د خرید قدرت نور عاملین تر تاثیر لاندې راولي. یا هم د سرمايگزارۍ د تمویل په خاطر یعنې د انکشافی پروژو، نظامي مصارفو، تعمیراتي مصارفو د تمویل لپاره اضافي پیسې د بودیجې د کسر په دوران کې اچوي او له دې طریقه د پیسو حجم په اقتصاد کې لوړېږي، چې په نتیجه کې د سود نرخ او د تولید حجم هم متاثره کېږي.

هر کله، چې دولت خپل زیات شوي مصارف د مالیې او قرضونو له لارې تمویلوي په دې صورت کې د مصارفو زیاتوالی د پیسو د حجم زیاتوالي باعث نه ګرځي یعنې مالیه او قرضونه په اقتصاد کې د راکدو مبالغو څخه نه دي، مګر که دولت مالیات او قرضونه د راکدو مبالغو په شکل ترلاسه کړي په دې صورت کې د پیسو جریان په اقتصاد کې لوړېږي په نتیجه کې د سود نرخ او د تولید اندازه په اقتصاد کې متاثره کېږي مګر په هغه صورت کې دولت اضافي مصارف د مالیې او قرضونو له لارې بغير د راکدو مبالغو په اقتصاد کې تامینولو په حالت کې څومره، چې د دولت مصارف لوړېږي په هماغه اندازه د خصوصي اقتصاد مصارف کمیږي او په نتیجه کې په اقتصاد کې تعادل رامنځ ته کېږي. اما هر کله، چې دولت د بودیجې کسر د اضافي پیسو د نشر له لارې تمویل کړي لکه څرنگه، چې دلته اقتصاد کې پیسو عرضه زیاتېږي نو تعادل له منځه ځي (19: 5-28).

د کريدیتونو يا بانکي اعتباراتو زیاتوالی

څرنگه، چې د یوه هېواد اعتبارات د بانکي سیاست له لارې زیاتوالی پیدا کوي نو هغه وخت، چې د بانک ورکړې پای ته ورسېږي دوی توانېږي، چې د کريدېټ د جاري حسابونو سهولوتونه مشتريانو ته خلاص کړي او زیات اعتبارات جاري حسابونو ته ورکړي. د اعتباراتو د سطحې په لوړوالي سره د اعتباري پیسو حجم زیاتوالی کوي او په نتیجه کې د مجموعي پیسو حجم زیاتوالی مومي او قیمتونه لوړېږي.

د راکدو پیسو څخه د بیا استفاده کولو له طریقه د پیسو د حجم زیاتول

هر کله، چې په یوه اقتصاد کې راکدې پیسې بیا په کار واچول شي په دې صورت کې د پیسو د دوران په تغیر سره د پیسو حجم زیاتېږي. د راکدو پیسو څخه بیا استفاده په رواني عواملو پورې تړلې ده یعنې، چې خلک د اینده وضعې په باره کې څه فکر لري. هر کله، چې خلک د قیمتونو د لوړوالي پیشیني وکړي نو په دې صورت کې په راکدو او ذخیره شویو پیسو باندې شیان اخلي، چې له دې سره د پیسو دوران چټک او په نتیجه کې د پیسو حجم زیاتوالی کوي. برعکس که چېرې خلک په اینده کې د قیمتونو ټیټوالی پیشیني وکړي په دې حالت کې شیان او اجناس خرڅوي او د هغې په عوض کې پیسې ترلاسه او ساتي، چې نوموړی عمل د پیسو دوران سست او د پیسو د حجم د کموالي باعث گرځي.

د تادیاتو د بیلانس کسر

یو هیواد هغه مهال د تادیاتو د بیلانس د کسر سره مخامخ کېږي، چې خارج ته ورکړې د خارج څخه د راکړو په نسبت زیاتوالی وکړي په دې صورت کې نوموړی هیواد مجبور دی، چې د نورو هیوادونو یا بین المللي موسساتو لکه (IMF) څخه لنډ مهاله قرضونه ترلاسه کړي په دې حالت کې، چې سرمایه له خارج څخه ترلاسه شوي ده نو د تادیاتو د بیلانس کسر سره متناسب داخلي پیسې زیاتوالی کوي.

د پیسو د حجم او سود نرخ تغیر

په حقیقت کې هغه انګېزه، چې د سیالیت رجحان په وجود راوړي د پیسو تقاضا په یوه ټولنه کې معلوموي نو مور ویلی شو، چې د پیسو د حجم او سیالیت د رجحان ترمنځ متقابل اړیکه وجود لري په دې معنی، چې څومره د پیسو حجم زیاتوالی کوي نو د نغدو پیسو د ساتلو میلان په جامعه کې کمزوری کېږي او هر څومره، چې د پیسو حجم کموالی وکړي په هماغه اندازه د نغدو پیسو د ساتلو میلان د خلکو ترمنځ زیاتېږي.

له بله طرفه ربحه د مصارفو په مقابل کې د جبران په حیث د پیسو د سیالیت له گټو څخه ده پس د هغې نرخ د کینز په عقیده له یوه طرفه د افرادو په نظر د سیالیت په اهمیت پورې مربوط او له بله طرفه د پیسو د حجم په تغیر پورې تړلی دی. هرکله، چې د پیسو حجم زیات او د سود نرخ ټیټ شي په دې صورت کې د افرادو په وړاندې د راکړې ورکړې موجودي زیاتوالی مومي او د تصدیق په ساحه کې سرمایه گزارې تشویق کېږي او تولید توسعه پیدا کوي، چې په نتیجه کې د هېواد ملي عاید زیاتوالی مومي (53: 150-155).

شپږم څپرکی

انفلاسیون Inflation

انفلاسیون هغه پروسه ده، چې په هغې کې د قیمتونو عمومي سطحه په جاري ډول لوړېږي او په هغې سره په جاري ډول پیسې خپل ارزښت د لاسه ورکوي (7: 510).

او یا د (گارډنیر اکلي) په وینا: انفلاسیون په عمومي سطحه یا په اوسط ډول د قیمتونو د اصرار کیدونکي لوړوالي څخه عبارت دی.

دلته د یادولو وړ خبره دا ده چې د عمومي سطحې نه مراد د ټولو اشیاء په قیمتونو کې او زیاتوالي نه دی کېدای شي د انفلاسیون په دوران کې هم د ځینو اجناسو په قیمتونو کې نسبي ثبات موجود وي او د څو نورو قیمتونه ښکته روان وي او انفلاسیون دا مانا هم نه لري، چې د اجناسو قیمتونه دې په منظم ډول برابر پرمخ روان وي انفلاسیون په عمومي سطحه د قیمتونو د مسلسل پورته تګ څخه عبارت دی (16: 32-1).

یا د (فریدمن) په وینا: انفلاسیون په قیمتونو کې د یوه منظم او دوامداره لوړېدو څخه عبارت دی.

انفلاسیون مانا

ښایې تاسې لیدلي وي، چې د پیسو د ودې او انفلاسیون ترمنځ د اړیکې ټول شواهد، چې تر اوسه پرې بحث وشو یوازې هغو حالاتو ته گوري، چې په هغو کې د بیو کچه په دوامداره توګه په شدید رقم د زیاتوالي په حال کې ده، او دا هماغه د انفلاسیون تعریف دی، چې فریدمن او نور اقتصادپوهان یې په کار وړي، یعنې د هغو په عقیده انفلاسیون تل او په هر ځای کې یوه پولي پدیده ده. کله، چې تاسې د انفلاسیون نرخ په هکله له خپلو راډیوګانو څخه اوري، د مثال په توګه د میاشتنی انفلاسیون یو سلنه ده (په کال کې ۱۲٪) دا یوازې د دې مانا ورکوي، چې د بیو کچه په هغه میاشت کې یوې سلنې ته زیاتوالي موندلی دی. او دا کېدای شي موقتي وي یا دایمي خو که چېرې د انفلاسیون نرخ د یوې دوامداره مودې لپاره لوړ پاتې شي په همدې توګه فریدمن وايي، چې د بیو په کچه کې صعودي نوسانات یوه پولي پدیده ده، یوازې په هغه صورت کې، چې دا پروسه دوامداره وي. کله، چې انفلاسیون د گړندي او دوامداره زیاتوالي په توګه د بیو په کچه تعریف شي پدې صورت کې زیاتره پول پلوه یا

کينزي پلوه اقتصادپوهان، فریدمن له دې نظریې سره به موافق وي، چې کولی شو پیسې دانفلاسیون عامل وگڼو (30: 152).

ډیفلاسیون (Deflation)

ډیفلاسیون په ملي اقتصاد کې یو له هغو ستونزو څخه دی، چې امتعوي تولید او په بازار کې د محصولاتو او اقتصادي اموالو او پیسو د انډول سره نېغ په نېغه اړیکې لري. څومره، چې په ټولنه کې اقتصادي مناسبات، د پیسو دوران او د امتعې د تولید پروسه پېچلې کېږي یا د هغو پر اړوند بېلا بېلې پالیسۍ غوره کېږي، د ډیفلاسیون ستونزه منځته راځي.

ډیفلاسیون د قیمت په عمومي سطحه کې یو ټیټوالی دی. باید یو لوستونکی په سطحي توگه فکر وکړي، چې ډیفلاسیون یوازې د انفلاسیون برعکس دی؛ داسې به ښکاري، خو په حقیقت کې انفلاسیون یو کاملاً بیل اقتصادي حالت او ډیفلاسیون ځانگړی حالت دی؛ نو ښه به وي، چې، د ډیفلاسیون په تعریف کې یوازې، داسې ونه وایو، چې ډیفلاسیون د انفلاسیون برعکس حالت دی بلکې پوره تعریف یې داسې دی:

ډیفلاسیون د قیمتونو په عمومي سطحه کې د ټیټوالي څخه عبارت دی، چې د پولې انقباض په نوم هم یادېږي او دا هغه وخت پېښېږي، چې د عرضه شوو اجناسو او خدماتو دوران لاندې پیسو د حجم په پرتله زیات وي یا دا، چې کله د راتلونکې وېرې څخه او یا د هغې په هکله د بې باورۍ له امله مستهلکین خپل ارزښت کم کړي او د دوران چټکوالی کم شي. لنډه دا، چې ډیفلاسیون د مستهلکینو د کم مصرف په پایله کې د دوران د سرعت د کموالي څخه عبارت دی. د دې سره جوخت په ملي اقتصاد کې د ډیفلاسیون تفاوت یا پولې انقباض او تشوالی رامنځته کېږي، چې په ترتیب سره د هغو د موجوده قیمتونو سره د خدماتو او اموالو د جذب او د کامل استخدام د تامین لپاره په پام کې دي او د هغو پیسو تر منځ، چې په رښتینې توگه د دولت او خصوصي موسسو او د ټولني د افرادو په واسطه لگول کېږي، تفاوت رامنځته کېږي د هغې مقدار څخه کمې دي، چې د کامل استخدام د تامین لپاره لازمي وي؛ نو، ځکه د موجوده لگښت او د هغې لگښت تر منځ چې د کامل استخدام لپاره باید شوي وای، تفاوت موجود دی. دغه تفاوت ته د ډیفلاسیون تفاوت ویل کېږي.

لکه چې ، پورته وویل شول په ډیفلاسیون کې د پیسو زیات حجم له چلند څخه باسي او دومره اندازه په چلند کې پرېږدي، چې پخوا د انفلاسیون څخه د امتعې دوران لپاره د نوي زیات تولید شوي او یا کم شوي جنس لپاره ورته ضرورت وي (8: 413).

د ډیفلاسیون نور لاملونه

۱. مالیه لوړول او هغه اندازه پیسې له دوران څخه باسي ، چې د مالیه له لارې د دولت بودیجې ته لیردول کیږي.
۲. تولید او خدماتي پروسس لوړوي او په هغه اندازه پیسې چلند کې پرېږدي، چې د نوموړو تولیدي او خدماتي چارو لپاره لازمي گنل کیږي (18: 153-169).
۳. خپل صادرات زیاتوي او واردات کموي. بیپلانس یې اکتیف کیږي او د اکتیف د بدلون لپاره خپلو ملي پیسو ته اړتیا پیدا کوي او د هغه تغیر لپاره په هغه اندازه پیسې د انفلاسیون په وخت کې پرېږدي او په غیر انفلاسیون وخت کې نوې پیسې دهغې لپاره په کار اچوي (8: 413).

نیولیفیکېشن

کله، چې پیسې خپل ارزښت په یو نظام کې له لاسه ورکړي او خپل نقش په مستحکم او نیمه مستحکم ډول سرته ونه رسوي دولت د پیسو د استحکام له پاره مجبور دی ، چې په نیولیفیکېشن عمل لاس پورې کړي. چې په دې حالت کې دولت نوې پیسې نشروي او پخوانۍ پیسې ناچله او بې اعتباره اعلانوي.

په سرمایداري نظام کې د نیولیفیکېشن موضوع ډېره لیدل کیږي. نیولیفیکېشن د دولت په تصمیم سره منځته راځي او زړې پیسې د نویو پیسو سره تر یوې ټاکلې مودې پورې بدلیدای شي او له هغه وروسته زړې پیسې له چلنده وځي او ټول کارگران نوې پیسې د خپل کار په مقابل کې لاسته راوړي.

د علتونو په اساس انفلاسیون ډولونه

۱- تقاضا کش کوونکی انفلاسیون (Demand Pull Inflation):

که چېرې د عرضې لوړېدل د تقاضا سره مساوي نه وي نو دغه په عموم کې د قیمتونو د لوړېدو سبب گرځي، چې دغه حالت ته تقاضا کش کوونکی انفلاسیون وايي. یا په ساده ډول دغه انفلاسیون هغه وخت رامنځته کېږي کله چې تقاضا د شیانو او خدماتو د عرضې څخه لوړه شي. او دا ډول انفلاسیون ته د مجموعي تقاضا انفلاسیون هم وايي. موثره تقاضا شیانو ته د لاندې فکتورونو په اساس رامنځ ته کېږي. د پیسو په عرضه کې زیاتوالی، د حکومت لخوا شیانو ته د تقاضا زیاتېدل، د تولید د مختلفو فکتورونو عوایدو زیاتېدل، یا په لنډ ډول بې حده زیاته د پیسو عرضه د انفلاسیون حالت منځ ته راوړي. تقاضا کش کوونکی انفلاسیون د وسایلو کمښت او کارگرانو په کمښت سره هم مشخص کېدای شي.

د مجموعي تقاضا د پورته کېدو وسایل: د پولې علم پوهان لکه فریدمن او د هغې پیروان پدې عقیده دي چې انفلاسیون همیشه او په هر ځای کې یوه پولې پېښه ده، د دوی په عقیده کله چې مرکزي بانک په یوه اقتصاد کې د تقاضا څخه زیاتې پیسې چاپ او نشر کړي نوځینې شیانو ته تقاضا لکه سون توکو ته زیاتېږي. د پولې اقتصاد کورنۍ عقیده لري کله چې د پیسو عرضه د هغو پیسو څخه علاوه، چې خلک او تصدی یې د ځان سره ساتي زیاتې شي نو ورسره په مجموعي تقاضا کې هم زیاتوالی رامنځ ته کوي او دغه اجناسو او خدماتو ته د افراطی تقاضا د مصارفو د زیاتوالي سبب گرځي او دغه د مصارفو زیاتوالی قیمتونه پورته خوا ته کشوي، چې په لاندې ډول یې ښودلی شو.

J.M.Keynes او د هغه همکاران تقاضا کش کوونکی انفلاسیون یا د تقاضا په واسطه رامنځ ته شوی انفلاسیون یو پولې واقعه نه بولي د دوی په وینا کېدای شي یو یا د یوه څخه ډېر فکتورونه د مجموعي تقاضا زیاتوالي ته لار هواره کړي د مثال په ډول داخلي مستهلکین کېدای شي زیات اجناس او خدمات خریداري کړي سبب یې په شتمنی کې ډیروالی همدارنگه کاروبارونه د زیاتې گټې او سود د نرخ د کموالی په توقع زیاته پانگه اچونه کوي، د خارجي تقاضا زیاتوالی د داخلي اجناسو ته مجموعي تقاضا په واسطه رامنځ ته شوی (9: 65).

۲- دمصارفو څخه راټوکیدونکی انفلاسیون (Cost Push Inflation):

دغه انفلاسیون هغه وخت رامنځته کېږي، کله، چې زیاتیدونکي مصارف د تولیداتو عمومي قیمتونو څخه لوړ وي دمصارفو څخه راټوکیدونکی انفلاسیون همدارنگه هغه وخت منځته راځي کله چې د یو هیواد اقتصاد استخدام اخري حالت ته رسیدلی وي، پدې حالت کې بیا هم قیمتونه پورته کېږي، سره ددې چې د شیانو عرضه ډیره هم وي.

همدارنگه د دغه انفلاسیون په نتیجه کې دمزد مصارف لوړېږي اودهغې سره موازي توليدات زیاتوالی نه مومي. او د ورداتي اجناسو قیمتونه هم لوړېږي، په خارج کې دپیسو بی اعتباره کیدل ددې انفلاسیون دلاملونو څخه گنل کېږي. دغه ډول انفلاسیون له لاندې لاملونو څخه رامنځ ته کېږي: په مزد کې زیاتوالی، د گټې زیاتوالی، د خامو موادو قیمتونو کې زیاتوالی، مالیاتو لوړ والی او د وارداتي اجناسو قیمتونو لوړوالی.

۳-د گټې څخه را پیداشوی انفلاسیون (Profit Induced Inflation):

دغه انفلاسیون په حقیقت کې (cost push inflation) په کټگوري کې راتلی شي کله، چې تولید کوونکي او خرڅوونکي د انحصار په وجه گټه لوړوي. کیدای شي (profit induced inflation) سبب وگرځي.

۴- بودجوي انفلاسیون (Budgetary Inflation): اکثره وختونه کله چې د حکومت په بودجه کې کسر رامنځته شي. پدې معنی چې عواید یې نظر مصارفو ته کم شي نو پدې صورت کې حکومت د بودجې د کسر پوره کولو لپاره نوي بانک نوټونه چاپوي، چې پدې سره تقاضا زیاتېږي، او د انفلاسیون د رامنځته کیدو سبب گرځي. په دې ځای کې بدون لدې چې تولید د شیانو زیات شي، بلکې په عمومي ډول قیمتونه پورته کېږي

۵- پولي انفلاسیون (Monetary Inflation): Milton Firedman په دې عقیده دی، چې دا ډول انفلاسیون یوازې د پیسو د تېزې عرضې په وجه راپیدا کېږي، بل هیڅ علت نه لري.

۶- څو اړخیز انفلاسیون (Multi Casual Inflation): دغه انفلاسیون یو تعداد علتونه لري. چې مهم یې دادي. دپیسو په عرضه کې زیاتوالی، بی حده زیاته د مزد تقاضا، بی حده زیاته د شیانو تقاضا، د شیانو کمښت او داسې نور. یو علت د انفلاسیون نه شي کیدای چې په بل کال به هم د دې علت په وجه انفلاسیون منځ ته راغلی وي. څرنگه چې انفلاسیون مختلف علتونه لري نو ددې لپاره مختلف النوع پالیسیو ته ضرورت دی، چې دانفلاسیون سره ورباندې مبارزه وکړي شي (9: 65).

د شدت له مخې انفلاسیون

۴- **حفيف انفلاسیون (Mild Inflation):** که په یوه هیواد کې په قیمتونو کې په ورو ورو ډول اضافوالی راشي، نو دیته حفيف انفلاسیون وایې.

۵- **شدید انفلاسیون:** کله چې په یو هیواد کې په ډیر سرعت سره په قیمتونو کې اضافه والی راشي نو دیته شدید انفلاسیون ویل کېږي. چې دغه انفلاسیون دجنگ اونورو غیرو مترقبه پېښو څخه وروسته رامینځته کېږي. چې ددغه انفلاسیون په نتیجه کې عاید او پانگه اچونه کمېږي، چې پدې صورت کې خلک دخپل ملک په پولې واحد اعتبار نه کوي. احتکار او تور بازار وده کوي د ټاکلي عاید خاوندان سخت متاثره کېږي، د دولت په ویش کې بي عدالتي خپلې لوړې کچې ته رسېږي. همدارنگه د مزدورانو او ملکونو ترمنځ هم جنجالونه زیاتېږي.

استخدام په وجه انفلاسیون (On the Basis of Employment)

۱- **نیمگړی انفلاسیون (Partial Inflation):** J.M.Keynes دوینا مطابق دغه ډول انفلاسیون هغه وخت منځ ته راځي، چې د شیانو تولید مصارف زیاتېږي. او د هغې په نتیجه کې عمومي قیمتونه یو څه لوړېږي. داستخدام ته دنه رسیدلی حالت په نتیجه کې د پیسو عرضه هم د نیمگړی انفلاسیون سبب کېږي.

۲- **بشپړ انفلاسیون (Full Inflation):** کله چې دیو هیواد اقتصاد کامل استخدام حالت ته رسېږي پدې وخت کې بشپړ انفلاسیون منځ ته راځي. د پیسو په عرضه کې زیاتوالی، چې داستخدام کچې څخه زیات وي او د بل طرفه تولید مقدار د هماغه په تناسب نه زیاتېږي. پدې حالت کې هم full inflation منځ ته راځي. او همدارنگه دغه انفلاسیون ته حقيقي انفلاسیون هم وایې. دانفلاسیون د علتونو په برخه کې د معاصرې نړۍ ټول اقتصادپوهان یو د بل سره موافق نه دي، خو بیا هم دوه عمومي توضیحات ورکړل شوي دي (9: 66).

د گړندیتوب په اساس انفلاسیون

۱- ښویدونکی (Creeping Inflation)

دا هغه انفلاسیون دی، چې په هغه کې د نرخونو عمومي کچه په یوه موده کې په ډېر ورو ډول پورته ځي، په دا ډول حالت کې د نرخونو سطحه (۲%) په کال کې پورته ځي.

۲- مزمل کوونکی انفلاسیون (Walking Inflation)

دا ډول انفلاسیون یو ډول معلوم زیاتوالی دی په انفلاسیون کې او د خپورې وھوونکي انفلاسیون سره پرتله کیدای شي پدې حالت کې قیمتونه په کال کې (۵٪) لوړېږي.

۳- منډه وھوونکی انفلاسیون (Running Inflation)

په دغه ډول انفلاسیون کې د قیمتونو کچه په کلني ډول له ۸ څخه تر لسو فیصدو پورې رسېږي.

۴- ټوپ وھونکی انفلاسیون Galloping Inflation or Hyper Inflation

دغه انفلاسیون کې قیمتونه د انفلاسیون لوړ حالت دی (Keynes) دغه انفلاسیون د inflation اخري مرحله بللې ده. دغه مرحله د انفلاسیون هغه وخت شروع کېږي، چې د استخدام کچه اخري حالت ته ورسېږي په دې انفلاسیون کې قیمتونه په لنډه موده کې لوړېږي. ډېر تېز (ټوپ وھوونکی انفلاسیون کله، چې پورته کېدل دنرخ دمزد اوقیمتونو دلوریدو سبب شي دا بیا هم نرخونه پورته کېدل بلل کېږي. دنرخونو تېز پورته کېدل هیڅکله ښه نه دي داسې حالت (۱۹۲۳-۱۹۲۰) م پورې په جرمني کې پېښ شوی او پدې وروستيو کې بیا په چین او هنگري کې هم پېښ شو. پدې سره تولید او حتی ټولنيز نظام گډوډېږي، کله، چې پیسې ارزښت دلأسه ورکوي پدې حالت کې دټولني دلويو گروپونو شتمنی له منځه ځي. بورورې پخپلو پور ورکونکو پسې لگيا کېږي تر څو په ټیټو پیسو د دوی قرضونه ور پرې کړي. هغه چا، چې په گټه پیسې اخیستې وي په پیسو کې گټه کوي لیکن پدې سره دوی نرخونه نور هم پورته بیایي، دجنوب یو کس هم confederate inflation په وخت کې ویلې وو، چې مور به مغازوته پیسې په جیبونو کې ورلې او غذایی مواد به مو په ټوکرنو کې راوړل خو اوس مور پیسې په ټوکرنو کې ورو او غذایی مواد په جیبونو کې راوړو. هر شی گران دی خو پیسې ارزاني دي نرخونه نامعلوم او تولیدات غیرمنظم دي یو خوراک، چې دموسیقی د کنسرت سره برابر وو. اوس هغه شل چنده قیمت شوی بیزنس اکثره وخت په ټپه ولاړ حالت کې دی ځکه، چې هیڅوک نه پوهیږي، چې څومره پیسې واخلي مور به د جنگ نه وروسته قرار شو ځینې دا وایي. په نتیجه کې هر سړی ښه بولي، چې خپل شيان وساتي (احتکار) وکړي او کوشش کوي، چې د بدو (ټیټو) پیسو نه ځان

خلاص کړي چې دا حالت به پیسې د جريان څخه اوباسي. او حالت به دې ته وروگرځي، چې خلک شيان په شيانو واخلي نه په پیسو، چې ورسره نور نا راحتي هم رامنځته کېږي.

خوشبختانه، د لوړ انفلاسیون حالتونه ډېر کم دي او یوازې څو حالتونه دي خو د جنگ نه وروسته حالت او د انقلابونو په وخت جلا خبره ده. په اوس وخت کې د نرخونو دوامداره مخ پورته خوځېدنه ویره رامنځته کوي. سوالونه راپورته کېږي چې آیا دا دوامداره مخ پورته خوځېدنه د نرخونو، به تېز انفلاسیون رامنځته کړي؟ د دې لپاره هیڅ معلوم ځواب نشته. دنن ورځې اکثره اقتصادپوهان انديښمن وي کله، چې د نرخونو دوامداره مخ پورته کیدنه رامنځ ته کېږي د جنگ نه وروسته لومړیو کالونو کې د نرخو تېز پورته کیدو یو شمیر اقتصادپوهان ناهیلې تیاره او نامعلوم حالت ته کش کړل. دکار یا مزدوری او نرخو جگیدو څخه پرته مور هیڅکله بشپړ روزگار ته نه شو رسیدی. د نرخونو سمولو بورډ کولی شي، چې بشپړ روزگار رامنځته کړي او نرخونه آرام وساتي او دا دواړه سره سم کړي (9: 64).

د انفلاسیون نور ډولونه

وارداتي انفلاسیون

دغه انفلاسیون هغه انفلاسیون دی، چې د وارداتو تابع وي کله، چې هم د وارداتو په قیمتونو کې زیاتوالی راځي نو په واردوونکي هیواد کې د انفلاسیون د راتلو او یا زیاتیدو لامل گرځي دغه انفلاسیون هغه وخت په یوه هیواد کې وجود نیسي چې کله یو هیواد تر زیاتې اندازې په بل هیواد تکیه ولري، چې کله په صادروونکي هیواد کې انفلاسیون رامنځ ته کېږي نو په واردوونکي هیواد کې هم انفلاسیون رامنځ ته کېږي، چې دغه انفلاسیون په اصل کې د یوه هیواد څخه بل هیواد ته لیږدول کېږي او یو ښه مثال یې افغانستان دی .

بنسټیزو پروژو له امله انفلاسیون

په لنډ ډول داسې ویلی شو، چې دغه انفلاسیون هغه مهال رامنځ ته کېږي، چې کله هم یو هیواد په پراخ ډول د بنسټیزې پروژې په کار واچوي، چې په پایله کې د خلکو عواید ډېر په سرعت سره لوړېږي او هم مهاله د دې سره بیې هم لوړ والی پیدا کوي.

د تولیداتو له امله انفلاسیون

پدې معنی، چې کله د تولید د عواملو قیمتونه لوړ شي نو د اجناسو قیمتو نه هم ورسره لوړېږي دلته درې لاملونه په نښه کوو ۱ : مزد او معاش ۲: د سرمایې گټه ۳: پېش بېنې. دغه درې واړه عوامل د شرایطو مطابق کولی شي، چې د انفلاسیون د رامنځ ته کیدو لامل شي (35: 58-59).

د ورکړو له امله انفلاسیون

د پرداخت (ورکړو) له لارې انفلاسیون، چې کله خلک زیات تادایات وکړي دلته د خلکو مصارف زیاتېږي همدارنگه دلته زیاتې پیسې د خلکو او دولت له خوا بازار ته عرضه کېږي، د پیسو ارزښت کمېږي او د انفلاسیون د رامنځ ته کیدو لامل ګرځي .

د کنټرول د درجې په اساس انفلاسیون

دا ډول انفلاسیون په دوه ډوله دی.

۱- خلاص انفلاسیون (open inflation)

پدې انفلاسیون کې د قیمتونو د لوړېدو سطحه د کنټرول څخه ووځي. Milton Friedman دغه انفلاسیون پدې ډول تشریح کوي، دا انفلاسیون هغه پروسه ده، چې په هغې کې قیمتونه پرېښودل کېږي، چې لوړشي د حکومتی ارګانونو او دې ته ورته ادارو له خوا نه کنټرول کېږي.

۲- بند انفلاسیون (suppressed inflation)

پدې ډول انفلاسیون کې حکومت هڅه کوي، چې قیمتونه کنټرول کړي. حکومت نه پرېږدي، چې قیمتونه لوړ شي، د دې په نتیجه کې بعضې مشکل رامینځته کېږي. لکه: اداري فساد، احتکار، تور مارکیټ، او داسې نورو هغه انفلاسیون ډول، چې دغه علایم ولري (9: 64 - 65).

د انفلاسیون د کنټرول لارې چارې

۱- مالي اقدام (Fiscal Measure)

مالي اقدام د کينزي انقلاب څخه وروسته اهميت پيدا کړ، مور بايد په دې پوه شو، چې مالي پاليسي د حکومت د لگښتونو او مالياتو سره سروکار لري. د دې لپاره، چې انفلاسيون کنټرول کړی شي، نو حکومت بايد غيرې انکشافی لگښتونه کم کړي. لکه دانتقالاتو مصارف، او په ضمن کې خبر ښيگنې تادييات بايد کم کړی شي، چې دا په خپله د لگښتونو کمښت او د تقاضا کموالی سبب گرځي، په خاصو مالياتو کې زياتوالی د عمومي مالياتو د بهتروالي باعث گرځي، چې د هغې په نتيجه کې يو شمير شيان له خلکو حکومت ته انتقال مومي او په دې سره استهلاکي مصارف کموالی کوي، خو ډېر سخت پابند مالي اقدامات به د قيمتونو د ډېر تېزوالي مخنيوی وکړي، په هغه صورت کې، چې حکومت غيرې توليدي مخارج کم کړي.

۲-پولي اقدام (Monetary Measures)

اکثره وخت پولي پاليسي د مرکزي بانک سره تړلې وي، نو ټول هغه اقدامات، چې د مرکزي بانک لخوا پورته کېږي د پيسو د عرضې لپاره پولي پاليسي بلل کېږي. هر کله چې مرکزي بانک د سود نرخ زيات کړي، چې په دې صورت کې قرض ورکول گرانيږي، چې دغه عمل د قرض ورکړې د کمښت سبب گرځي او ملي عوايد تر تاثير لاندې راولي او د قيمتونو د کچې د ټيټوالي باعث کېږي. که چېرې مرکزي بانک ارزښتمنې پانې خرڅوي، او د تجارتي بانکونو د زېرمو کچه زياتوي، او يا تجارتي بانکونو ته کريډيټ ورکوي په دې صورت کې د پيسو عرضه په يو هيواد کې کموالی پيدا کوي. سره له دې بيا هم بايد د قيمتونو په کچه او عمومي تقاضا باندې کنټرول صورت ونيسي.

۳-ساختماني اقدام (Structural Measure)

دغه ټول اقدامات به يا خو مجموعي عرضه زياته کړي يا به عمومي تقاضا کمه کړي، او په لاندې ډول ښودل کېږي.

۱-په زراعتي او صنعتي لگښتونو کې زياتوالی

کوم بدلون، چې د يوه هيواد په زراعتي سکتور کې راځي دهغې په وجه به د نوموړي هيواد توليدات د غنمو، وريجو او پنبې د زياتوالي لامل وگرځي. هر کله، چې د يوه هيواد زراعت د ميکانيزه کولو په مورد گامونه پورته کړی شي، يعنې ښه تخمونه استعمال شي او همدارنگه د زراعت د مارکېټنگ مشکلات حل شي، او همدارنگه د صنعتي کيدو

لپاره ښه ستراتیژي په کار واچول شي، د کورنيو صنايعو څخه حمايت وکړي شي، که چېرې پانگه اچوونکي داسې ماشين گيري هيواد ته راوړي، چې د خامو موادو اسانتياوې له منځه يوسي، په داسې حالتونو کې دصنعتي توليداتو ډېرښت منځته راځي کله، چې زراعتي او صنعتي توليداتو کې زياتوالي راځي هغه اضافه شوې تقاضا به بدون له دې، چې قيمتونه پورته شي پوره شوې وي.

۲- د طبعي منابعو لټون (Exploration of Mineral Resources)

تېل، گاز، اوسپنه، ډبروسکاره، سره او سپين زر، زېر، او داسې نور د يو هيواد غټ کانونه بلل کېږي، د گازو او اوسپنې دپيدا کېدو هڅه وشي، بدون له دې، چې قيمتونه پورته شي اضافي تقاضا پوره شي.

۳- د نفوسو کنټرول (Population Control)

د کتاب مولف په وينا بايد د يوه هيواد نفوس کنټرول شي ځکه، چې نفوسو زياتوالي د خلکو او هيواد لپاره بار گڼل کېږي. د هغو لارو څخه گټه پورته شي، چې د نفوسو دکنټرول په برخه کې عامې وي اوکله، چې نفوس کنټرول شي، پدې صورت کې شيانو او خدماتو ته تقاضا کميږي او د قيمتونو د جگوالي مخه نيول کېږي.

۴- د قيمتونو کنټرول (Price Control)

په ازادو اقتصادي مارکيتونو کې خلک نه غواړي، چې قيمتونه کنټرول شي، چې په دې سره ازاد سيستم د ډېرو بې نظميو په وجه ډېر تاوان مومي. په دې صورت کې د تور مارکيت او قاچاق مسله هم منځ ته راځي. د دې لپاره، چې د قيمتونو د جگوالي مخه ونيول شي، ښه دا ده، چې قيمتونه کنټرول کړي شي.

۵- دمزدونو او مؤلديت ترمنځ ارتباط (Link Between Productivity And Wages)

دمزدونو چټک زياتوالي ممکن د زياتو کارگرانو دزياتېدو باعث وگرځي. ضرور ده، چې يو څه ارتباط د کارگر په توليد او دهغه په مزد کې ممکن شي.

۶- د ژوند په حالت کې تغير راوستل (Change in Life Style)

کله، چې په یو هیواد کې ساده توب عام شي د ژوند سطحه په داسې طریقه تغیر و مومي، چې خلک د زیات اصراف څخه ډډه وکړي، یعنې په ټوله معنی، هغه څه د پس انداز د ودې باعث گرځي، عچې ملي شي او همدارنگه هغه لگښتونه، چې په ودونو او اجتماعي رواجونو کې کېږي کنترول شي، واردول او استعمال د قاچاقی شیانو بند شي، دغه اقدامات به عمومي تقاضا کمه کړي او انفلاسیون به د کنترول لاندې راوستل شي.

د قیمتونو د کنترول یا تنظیم اسلامي لارې

لمړۍ ډول لارې

«۱» د سود منع کول

په اوسني اقتصادي سیستم کې سود د انفلاسیون یوه اهمه وجه ده کله، چې صنعتکار په لوړ سود باندې قرض واخلي د دې قرض سره له سوده د واپس کولو په منظور د خپلو تولیداتو نرخ او چتوي څرنگه، چې په اسلام کې سود حرام دی او بې سوده اسلامي بانکونه شته، چې تولیدونکي ته د مضاربت او مشارکت په بنیاد پانگه ورکړي نو ځکه د انفلاسیون د دغه عامل مخنیوی کېږي.

«۲» د تحسیني اجناسو د زیاتې پېرودنې منع کول

کله، چې د شیانو عرضه له تقاضا څخه زیاته شي انفلاسیون منځته راځي اسلام وسط دین دی او بې فایدې مصارف (اصراف) په کې منع دی. نو دولت ته په کار دي، هغه اجناس، چې انسان اړتیا ورته نه لري د انفلاسیون له امله منع کړي تر څو انفلاسیون راکم کړی شي.

«۳» د احتکار او انحصار له منځه وړل

احتکار یا د صنعتکار او یا د تولیدونکو لخوا د نرخ د او چتولو په خاطر د ضروري شیانو پټول تر څو همدا اجناس په لوړ نرخ خرڅ کړي دا د اسلام له نظره جواز نه لری همدا راز اسلام دا هم منع کوي، چې تولیدونکي دنرخ لوړولو لپاره (cartel) اتفاق یا اتحاد وکړي، چې ټول به په یوه معین لوړ قیمت شیان پلوري حکومت د دې مخنیوی باید وکړي تر څو قیمتونه بېرته خپل حالت ته راشي.

دویم ډول لارې

الف» پولې لار: په دې طریقه کې انفلاسیون د پیسو د عرضې په کمونې سره کنترولېږي او دا په یو د لاندې شکلونو سره کیدی شي.

«۱» د قرض حسنه د نسبت کمول

په اسلامي اقتصادي سيستم کې بانک بې سوده دی او بانک د گټې او تاوان د شريکولو پر بنياد ولاړ دی او له خلکو څخه پيسې د گټې او تاوان د شريکولو پر بنا اخلي او نورو مراجعينو ته يې هم په همدغه بنياد د مشارکت مضاربت په ډول ورکوي .

د دې تر څنگ بانک د خپلې بوديجې يوه برخه د قرض حسنه په ډول مراجعينو ته ورکوي يعنې بې له سوده قرض د انفلاسيون په وخت کې شايد د صنعتکارو لخوا د قرض حسنه غوښتنه زياته شي ځکه دوی غواړي ډېره پانگونه وکړي او شی په لوړه بيه خرڅ کړي پدې وخت کې مرکزي بانک کولی شي نورو بانکونو ته و وايي، چې د قرض حسنه نسبت کم کړي او پدې سره په معاشره کې د پيسو د عرضې اندازه کمېدای شي او د قيمتونو او يا د انفلاسيون د زياتيدو مخنيوی کيږي .

«۲» د گټې د اندازې بدلون

د گټې د اندازې بدلون هغه گټې ته وايي، چې د بانک او د بانک مشتري تر منځ ويشل کيږي د دغې گټې د نسبت بدلون هم د پيسو په عرضه او تقاضا باندې اثر کوي يعنې کله، چې په گټه کې د بانک برخه کمه وي خلک په بانک کې ډېرې پيسې اچوي او بانک د صنعت کارو لپاره ډېره پانگه برابرولی شي او که چېرې په گټه کې د بانک برخه د پيسو ورکونکي د برخې په نسبت زياته وي نو بيا ددې خلاف عمل کيږي .

«۳» د قانوني زېرمو نسبت (Reserve Ratio)

دا په اسلامي بانک کې د نورو بانکونو په شان کيږي يعنې هر بانک قانوناً بايد د خپلو ټولو پيسو څخه يوه معينه فيصدي مرکزي بانک ته د امانت په ډول وسپاري مرکزي بانک د انفلاسيون په وخت کې دغه د پشتوانې نسبت زياتولی شي، چې په دې سره د بانکونو سره کمې پيسې پاتې کيږي او ډېرې پيسې نشي عرضه کولی او پدې سره انفلاسيون کمېدای شي.

«۴» د آزاد مارکيت عمليه (Open Market Operation)

په معاصر بانکي سيستم کې مرکزي بانک ((په آزاد مارکيت کې د دولتي اسنادو (Government Securities) د پلورلو او اخيستلو په وسيله عرضه کنټرولولی شي)) مطلب دا، چې حکومت خلکو ته د يو ټاکلي وخت لپاره اسناد ورکوي او په بدل کې پيسې ترې راټولوي او کله، چې وخت پوره شي بيا خلک دغه اسناد بېرته حکومت ته ورکوي او حکومت د دوی پيسې سره له گټې بېرته دوی ته سپاري اسلامي مرکزي بانک هم دغه شان دولتي اسناد (Government Securities) او سکوک (اسلامي بانډ) مارکېټ ته وړاندې کوي خو دغه ټول به له سود څخه پاک وي په دې ډول هم انفلاسيون کنټرولیدی شي.

«۵» نډه زخاېرو نسبت (اختياري زېرمې) Liquidity Ratio

په اسلامي بانکونو کې هم د نورو بانکونو په شان هر بانک مکلف دی، چې د ورسپارل شويو پيسو يو نسبت په نډه توگه له ځان سره وساتي تر څو د مراجعينو ورځنۍ تقاضا پوره کړی شي، بعضې وخت بانکونه له ځانه سره کمې نقدې پيسې ساتي او کله داسې هم

پېښیږي، چې بانك ټولې پیسې په کار اچولي وي او د مراجعینو کوم، چې له بانك څخه خپلې پیسې وپاسي د دوی لپاره د بانك سره هېڅ روپۍ نه وي نو بانك په خپله د دې لپاره قرض اخلي د انفلاسیون په وخت کې مرکزي بانك د نقدو پیسو د ذخیږې نسبت زیاتولی شي او په دې سره د پیسو عرضه کمیري ځکه بانگونه مجبوریري، چې ډېرې پیسې له ځانه سره وساتي او ډېره قرضه نشي ورکولی او دا د انفلاسیون په کموالي کې مرسته کوي (47: 52-54).

اووم څپرکی

بازار (Market)

بازار د اقتصاد په علم کې د خورا اساسي مفاهیمو څخه شمېرل کېږي، بازار په اقتصادي معنی او مفهوم په هر رنگه اقتصادي تبادلې دلالت کوي، په کلي توگه د بازار لپاره درې ځانگړنې په پام کې نیول کېږي.

الف: بازار هغه ځای دی، چې پیروونکي او پلورنکي یو له بل سره په آزادانه توگه مخامخ کېږي او پلور او پېر یې ترمنځ کېږي.

ب: بازار هغه ځای دی، چې په هغه کې د شیانو او خدماتو تبادلې صورت نیسي.

ج: که چېرې په مخابراتي او تېلېفوني بڼه هم معاملې سرته رسېږي؛ بازار منځ ته راځي، ځکه پدې ځای کې بازار په ځانگړي ډول د یو خاص ځای او مکان معنی نلري؛ او بازار په خلاصه ډول پدې توگه تعریفوو:

د پیروونکو او پلورونکو اړیکې د توکو او خدماتو د تبادلې په منظور په یوه ټاکلې وخت او ځای کې عبارت له بازار څخه دي، د همدې تعریف پر بنسټ یو څو ټکو ته پام کوو او هغه دا، چې کله بازار منځ ته راځي لازمه ده، چې پیروونکي او پلورنکي د توکو او خدماتو د تبادلې توان او اراده باید ولري. همدارنگه که چېرې پیروونکي شتون ولري، مگر دوی د تبادلې انگېزه ونه لري بازار هم نه غواړي، چې توکي ولري (پدې معنی، چې بازار ته څوک توکي نه عرضه کوي).

په همدې ترتیب سره که چېرې پلورونکي د خرڅلاو اراده ونه لري، چې توکي خرڅ کړي، نو د توکو اخیستل صورت نه نیسي، بیا هم د لته بازار منځته نه راځي.

درېیم دا، چې په پخوا وختونو کې بازار هغه ځای ته ویل کېده، چې هلته فقط یو څو بندې (تړلې) مغازې موجودې وې؛ نو د بازار اطلاق ورته کېده، اما نن ورځ، چې د دومره ارتباطي وسایلو په لرلو سره لکه تېلېفون، کمپیوټر، انټرنټ، فکس او... چې شتون لري؛ نو بیا هم بازارونه ډېر زیات پراخه شوي دي. د بېلگې په ډول پخوا وختونو کې به، چې په ښارونو کې د بازار څخه خبرې اترې کېدلې؛ نو همدغه تصور د سړي په ذهن کې راتلو، اما نن ورځ

د زیاتې توجو او د خلکو د چټکو ارتباطاتو یا اړیکو په اساس سره د یو هېواد نه، بلکې د نړۍ هېوادونو یو بازار منځ ته راوړی دی. په اوسني وخت کې که چېرې د سرو زرو قیمت یا بیه په نړیواله کچه لوړه او گرانه شي، په ډېرې چټکۍ سره د سرو زرو قیمت په ایران یا نورو هېوادونو کې هم لوړېږي دا په دې معنی، چې بازارونه د پخوا په پرتله اوس ډېر زیات لوی او پراخه شوي دي (9: 17-18).

له یوه لوري کولی شو بازارونه د توکو او تولید د عواملو په توگه طبقه بندي کړو، له بل لوري هر دغه ډول بازار د آزاد رقابت د بازار، نیمگړی رقابت او انحصاري رقابت په توگه تقسیم کړو.

د بازارونو یو بل ډول وېش هم شونی دی پدې ترڅ کې بازارونه د هغو شیانو د ډولونو یا د تولید د هغو عواملو له مخې طبقه بندي کېږي، چې هلته یې عرضه او تقاضا کېږي. د مثال په توگه: د توکو او شیانو بازار کولی شو د سبزیجاتو، قهوهې او داسې نورو بازارونو باندې و ویشو. د طبقه بندي یو مهم ډول په بازار کې د شرکت کوونکو د تعداد یعنی په بازار کې د تقاضا کوونکو او عرضه کوونکو د تحقق له مخې صورت نیسي. دغه تقسیم بندي د (چمبرلین) او (ستاکلبرگ) د نظریاتو زېږنده ده. هغوی د بازارونو تعداد د کامل او غیر کامل بازار په حالت کې د ونډه اخیستونکو له نظره تر مطالعې لاندې نیولي دي (8: 104).

مالي بازارونه

مالي بازارونه د هغو بازارونو څخه عبارت دي چېرته، چې مالي وسایل سره تبادله کېږي. یا چېرته، چې د مالي وسایلو د خرید او فروش معاملې صورت نیسي. دغه بازار داسې شرایط رامنځ ته کوي ترڅو خلک وکولی شي خپل قیمتي پانې په هغه کې خرڅې کړي او یا نور اشخاص په اسانۍ سره وکولای شي، چې د مالي بازارونو له طریقه خپله سرمایه په قیمتي پانو کې سرمایه گذاري کړي (2: 12).

نقدی بازار Spot Market

د هغه بازار څخه عبارت دی چېرته، چې په چټکۍ سره د مالي وسایلو (مالي درايي) خرید او فروش ترسره کېږي. او په دوه برخو ویشل شوي دي، چې د سرمایې بازار او بل د پیسو بازار څخه عبارت دي (2: 16).

1. **د پیسو بازار:** د پیسو بازار په ۱۸۰۰ زېږدیز کال کې رامنځ ته شو خو په ۱۹۷۰ کې زیات مشهور او د اقتصادي کړنو لپاره اړین و بلل شو د دې لامل دا ؤ، چې په هغه وخت کې د سود نرخ خپل اوج ته ورسید او زیات لوړ شو او دا بیا د دې لامل شو، چې زیات بانکونه خپل کار پرېږدي او له مارکیټ څخه و وځي. دا ټولې او دې ته ورته پېښې، چې رامنځ ته کېږي نو د دې لپاره یوازې پیسې مهمې دي؟ دې پوښتنې ته مور د نه ځواب وایو ځکه دلته د دغو پیسو د سمون او ټیکاو لپاره د پیسو بازار ته اړتیا ده، چې څنگه و

کولی شي دغه پیسې په خپلو ځایونو کې خوندي کړي، په دې مانا، چې کوم وخت څومره او چا ته د پیسو اړتیا ده او څنگه باید و وپشل شي او داسې نور، (5: 273).

د پیسو بازار د هغه بازار څخه عبارت دی، چې په هغه کې هغه مالي وسایل، چې د هغه د بلوغ یا دوباره خرید یا تادیې موده یو کال یا د یوه کال څخه د صدور یا نشر په وخت کې کمه وي معامله کېږي. لکه: د شرکتونو تجارتي پانې او د خزاني بیلونه (4: 254).

2. **د سرمایه بازار:** د سرمایه بازار د هغه بازار څخه عبارت دی، چې په هغه کې اوږد مهاله مالي وسایل، چې د شرکتونو او دولتونو لخوا صادر شوي وي اخیستل او خرڅول کېږي. پدې بازار کې د مالي وسایلو د بلوغ موده یا د پای ته رسیدو موده د یو کال څخه زیاته او د نامحدود وخت اړوند بیه لرونکې پانې پکې په خرید او فروش رسېږي. لکه اوږد مهاله قرض پانې او سهام (4: 33).

د سرمایه د بازار ډولونه

د سرمایه بازار په دوو برخو وپشل شوی دی، چې هر یو یې په لاندې ډول تر مطالعې لاندې نیسو.

1. **ابتدایي (لومړی لاس) بازارونه:** ابتدایي بازارونه د هغو بازارنو څخه عبارت دي چېرته، چې د لومړي ځل لپاره نشر شوي مالي وسایل اخیستل او خرڅول کېږي. یا په بل عبارت د اول لاس بازار له هغه بازار څخه عبارت دی، چې په هغه کې بیه لرونکې پانې (اسهام او قرض پانې) په لومړیو خریدارانو پلورل کېږي. د بیه لرونکو پانو اول لاس بازار هغه ځای دی، چې شرکت کولی شي، خپلې مالي شتمنۍ په لوړو قیمت لرونکو مالي منابعو بدلې کړي (7: 101).

د اول لاس بازار دوه بېلې ځانگړتیاوې لري

1. چې په هغه کې د سرمایه تشکیل صورت نیسي.
2. اسهام او قرض پانې، چې نشر شوي وي په همدې بازار کې د اول ځل لپاره وړاندې کېږي. وروسته راکړه ورکړه د همدغو پانو په دوهم لاس بازارونو کې ترسره کېږي. د سرمایه په بازار کې په سلگونو داسې بانکونه شته، چې سرمایه گذاري کوي ترڅو اول لاس بازارونه په ښه ډول نقش ولوبوي، دغه مالي مؤسسې له شرکتونو سره کومک کوي، ترڅو په آسانه ډول هغه نشر شوې پانې په بازار کې په پلور ورسوي.

د ((سرمایه گذار بانک)) کلمه یوه بې معنی کلمه یا نوم دی، ځکه همدغه بانکونه پانگه اچوونکي نه دي (مالي شتمنی او سرمایه نه اخلي) او نه هم بانک له خلکو ورسپارل شوې پانې قبلوي مگر کوم خدمتونه، چې وړاندې

کوي زیات اهمیت لري. تردې، چې لوی سرمایه گذار خلک همدغو مؤسسو ته رجوع کوي، ترڅو هغه اسناد او بیه لرونکې پانې، چې په اول لاس بازار کې په خرڅلاو رسېدلې دي په اړوند یې لازم اطلاعات لاس ته راوړي (46):

(170-168).

2. **دوهمی یا ثانوي بازارونه (Secondary Market):** د هغه بازارونو څخه عبارت دي چېرته، چې د دوهم لاس یا د پخوانیو پلورل شویو مالي وسایلو پلورل او پېرودل ترسره کېږي.

یا د هغه ځای څخه عبارت دی، چې هلته مالي وسایل د پانگه اچوونکو ترمنځ دوباره خرڅیږي. دوهم لاس بازارونه د سرمایې له هغه بازارونو څخه عبارت دي، چې په هغه کې هغه قیمتې پانې، چې مخکې نشر شوي دي او دوهم لاس په کې اخیستل او خرڅول کېږي. شرکتونه په دې بازارونو کې د خپلې نوې سرمایې تأمین نه کوي. دوهم لاس بازارونه د بورس د جوړښت په شکل او د بورس څخه په خارج شکل کې وجود لري (46: 188).

د دوهم لاس بازارونو رول

دوهم لاس بازارونه د شرکتونو د مالي لگښت په پوره کولو کې هم رول لري، ځکه دغه بازارونه لاندې وظایف اجراء کوي:

1. دوهم لاس بازارونه د سرمایه گذارانو لپاره دا امکان برابروي، چې کوم اسهام یې په اول لاس بازار کې اخیستي وي وپلوري. او دغه امتیاز کولی شي، چې د سرمایه گذارانو لپاره د ضرورت وړ سرمایه برابره کړي، تر څو نوي اسهام واخلي، او دې ته مجبور نشي، تر څو اخیستل شوې بیه لرونکې پانې د تاریخ تر پوره کېدو پورې وساتي.
2. دوهم لاس بازار د هغو بیه لرونکو پانو قیمت ټاکي کوم، چې په اول لاس بازار کې پلورل کېږي. دمثال په توگه: د نویو منل شویو اسهامو قیمت د اوسني اسهامو تر قیمت په ډېره لږه اندازه کم ټاکي کوم، چې د شرکت له خوا پلورل کېږي. د نویو قرض پانو قیمت کوم، چې نشر کېږي باید د مخکې نشر شویو قرض پانو سره معادل وي.
3. څرنگه، چې سرمایه گذاران کولی شي دوهم لاس بازار ته مراجعه وکړي او د خپلو بیه لرونکو پانو په اخیستلو او خرڅولو لاس پورې کړي او خپلې پیسې د مالي واسطو په لاس ورنکړي. دوهم لاس بازار دوی ته دغه میدان خلاصوي تر څو اخیستنه او خرڅونه وکړي، بغیر له کوم شرط او کوم تأکید څخه او دغه امتیاز د بیه لرونکو پانو غوښتنه هم زیاتوي.
4. د شرکت د قرض پانو او اسهامو قیمت په دوهم لاس بازارونو کې، مستقیماً د هماغه شرکت د سهم لرونکو په سرمایه تاثیر لري، همدا شان نور ځینې عوامل شته، چې په سرمایه باندې تاثیر لري (شرکت په هغو

کنترول نه لري) که شرکت و غواړي، چې د بیه لرونکو پاڼو او اسهامو قیمت لوړکړي؛ نو په خپلو هغو بیه لرونکو پاڼو، چې په بازار کې نشر شوي وي تاثیر لرلی شي.

زیات شمېر د سرمایه گذاری بانکونه، چې په اول لاس بازار کې فعالیت کوي په دوهم لاس بازار کې هم د کارکوونکو، د بازار جوړوونکو او منځ ته راوړونکو په ډول د بیه لرونکو پاڼو راکړې ورکړې ته زیاتوالی ورکولی شي، دوی په ښه توګه د اخیستونکو او خرڅوونکو نظریات اخیستلی شي ځکه دوی د دې کار لپاره مناسبه تجربه لري. کولی شي کمپسون جوړ او خپلې سرمایې ته زیاتوالی ورکړي، په دې اساس ویلی شو په دوهم لاس بازارونو کې ډېر شرکتونه دوه طرفه رول لوبوي (هم کار منځ ته راوړونکي او هم معامله کوونکي) (46: 188-189).

د بیه لرونکو پاڼو بورس بازار

د امریکا په متحده ایالاتو کې 13 محلي بورسونه کارکوي، چې مهم یې د نیویارک بورس، امریکا بورس او د منځني لویدیځ بورسونه دي.

تقریباً 90 فیصده د بورس معاملات په دغو درېو بازارونو کې صورت نیسي. معامله کوونکي او کار منځ ته راوړونکي معمولاً د شرکتونو منځ ته راوړونکي دي، چې خپله د بورس غړي بلل کېږي. په دغو بازارونو کې یوازې اسهام معامله کېږي، چې بازارته د وړلو غوښتنه یې شوې وي. هر بورس خپل خاص شرایط او مقررات لري. په مجموعي ډول هر شرکت، چې اول ځل رامنځ ته کېږي، او خپل اسهام، قرض او قیمتې پاڼې په یوه بورس کې په پلور رسوي، باید کم ترکم د دغو لازمو شرایطو (د لومړیتوب حق، لویوالي او سود لاس ته راوړنې) لرونکی وي، باید د سهامی شرکت له ډلې څخه وي او د زیاتو اسهامو لرونکی وي.

له بورس څخه معمولاً د یوه مرکزي تشکیل شوي او منظم بازار د نوم په حیث یادونه کېږي، او دا په دوه دلیله:

1. ټول هغه معاملات، چې د بیه لرونکو پاڼو اړوند تر سره کېږي دا د بورس په تالار کې کېږي او د همدغه بورس د کارکوونکو له خوا سرته رسېږي، چې د بورس غړي دي.
2. کار منځ ته راوړونکي کوشش کوي، تر څو ارایه شوې قیمتې پاڼې په بورس کې په تیب ترین قیمت سره د اخیستونکو لپاره واخلي او هم هڅه کوي ترڅو په لوړ ترین قیمت سره بیه لرونکې پاڼې وپلوري.

د مقرراتو له وضع کولو څخه په بورس کې هدف دا دی، چې اخیستونکي ډاډه شي، چې په کم قیمت سره اسهام اخیستلای شي او هم اخیستونکي ډاډه حاصل کړي، چې دغه پاڼې بیا په لوړ قیمت سره خرڅولی شي (46: 190).

له بورس څخه خارج بازارونه (OTC) Over-The Counter Markets

له بورس څخه خارج بازارونه په امریکا کې د زیات شمېر دلالتانو او کار منځ ته راوړونکو څخه جوړشوي دي، چې قرض پانې یا اسهام، چې بورس کې منل شوي نه وي د ځان یا اخیستونکي لپاره اخلي او یا یې خرڅوي. د دوی ترمنځ ارتباط، د تېلېفون او فاکس له لارې دی

. په دغه بازار کې قیمت د مذاکرې یا چنو وهلو په واسطه معلومیږي.

د (د قیمتې پانې د معاملې کولو ملي ټولنې) مقررات په دوی باندې حاکم دي، که څه هم دغه معامله کوونکي او دلالتان په جغرافیایي لحاظ په مختلفو ښارونو کې تیت دي، خو بیا هم مجبور دي ترڅو خپلې معاملې په یوه خاص ډول سره ترسره کړي او په یوه بې مصرفه ترمینال کې یې ثبت کړي.

له 90% فیصده څخه زیاتې د شرکتونو قرض پانې یا د دولت بیه لرونکې پانې، چې نشر شوې وي په دې ډول بازارونو کې معامله کېږي. پخوا د بیمې شرکتونو اسهام په دې ډول بازارونو کې اخیستل او خرڅول، مگر په اوس وخت کې د دا ډول مؤسسو زیات اسهام د بورس په تالار کې معامله کېږي (3: 327).

د نویو بازارونو منځ ته راتگ، چې کولی شو هغو ته ((درېیم لاس)) یا ((څلورم لاس)) بازار ووايو. له دې کبله رامنځ ته شوي دي، چې هغه ناقبولې شوې بیه لرونکې پانې، چې په بورس تالار، اول او دوهم لاس بازار کې ونه پلورل شي نو بیا دې ډول بازارونو ته راوړل کېږي.

د درېیم لاس بازار د پرمختگ دلیل دا دی، چې د بورس د بازار په نسبت د دغه کمپسون نرخ ټاکنه کمه ده او مؤسسې د همدغې گټې په خاطر دې ډول (درېیم لاس) بازار ته رجوع کوي. څلورم بازار بیا په دې خبره دلالت کوي، چې لوی سرمایه گذاران د دې په ځای، چې کارکوونکو ته توجو وکړي او له هغو څخه کار واخلي په خپلو کې سره راکړه ورکړه کوي. دا ډول بازارونه د الکترونيکي ارتباطاتو څخه برخمن دي. دغه بازارونه هم یوې لویې اندازې سرمایې سره راکړه ورکړه کوي. دغه مؤسسې له یو بل سره د تېلېفون یا فاکس له لارې ارتباط نه نیسي. کله، چې وغواړي معامله وکړي د اسهامو نوعه او اندازه اعلانوي، که بله مؤسسه دغه معاملې ته حاضر شي نو له مذاکرې او چنې وهلو وروسته، چې کله توافق ته ورسېږي، نو معامله سره کولی شي. د بازار جوړوونکو او شرکتونو ځینې کړی، چې د سرمایه گذارانو ترمنځ ارتباط پیدا کوي، نو د دې کار له امله خپل کلنی حق العمل له اخیستونکو څخه ترلاسه کولی شي او ځینې د دې حق العمل سربېره د کمپسون څخه هم څه ترلاسه کوي. دغه څلورم لاس بازار په تېزۍ سره پراختیا پیدا کوي او د معاملاتو پراخه پیمانې پکې پېرل او پلورل کېږي (46):

د بورس او د هغه د ډولونو تعریف

بورس: بورس کلمه له فرانسوي ژبې څخه اخیستل شوې ده او له هغه بازار څخه عبارت دی، چې راکړه ورکړه (خصوصاً د بیه لرونکو پانوی) پکې صورت نیسي.

د منځنیو پېړیو په اواخرو کې کله، چې تجارت په چټکۍ سره پرمختګ وکړ؛ نو تجاران به په یوه خاص ځای کې راتولېدل او دغه معامله (د بیه لرونکو پانوی راکړه ورکړه) به یې کوله.

د پنځلسمې پېړۍ یعنی 1450م کلونو په شاوخوا کې د بلژیک هیواد تجاران او دوکانداران د بورژ په ښار کې، چې د بلژیک په لویدیځ کې موقعیت لري سره راتولېدل. د دې سیمې نوم ترېوئیرس وو، چې له ډېرو راکړو ورکړو وروسته د دې ځای نوم په بورس سره مشهور شو.

ورو، ورو خلک د بورژ له بازار څخه د آئورس بازار ته راغلل، چې بالاخره د بورس تالار په همدغه ښار کې تاسیس شو.

په اروپا کې د زیات پرمختګ او تجارت د انکشاف له وجې، د بورس بازار لمنې پراخه شوې، آن محلي ځایو ته هم وغځېدې، چې په اوس وخت کې بورس په مجموعي ډول په لاندې درېو ډولونو فعالیت کوي.

1. د اسعارو بورس

2. د کالیو یا توکو بورس

3. د بیه لرونکو پانوی بورس

لومړی به د اسعارو او کالیو په بورسونو باندې خبرې وکړو او د هغه وروسته به د قیمتي پانوی په بورسونه باندې خبرې وکړو. د اسعارو بورس د مختلفو هېوادو د پیسو اخیستلو او خرڅولو او د هغوی د معامله کولو لپاره ځانګړی شوی دی، چې له هغې جملې څخه مختلف هېوادونه د خپلو پیسو د تبادلې لپاره (د نورو هېوادونو په پیسو باندې) همدغه ډول بورسونه ته مراجعه کوي. په دې ډول بازارونو کې نورې معاملې هم ترسره کېدای شي البته، چې په پیسو پورې مربوطې وي یا له پیسو سره ارتباط ولري. د توکو یا کالیو بورس د خرید او فروش دایمي ځایونه دي، چې هر ډول توکي پکې خرڅېږي. او سربېره په جامو خام مواد، غنم، اوربشې، اوږه، غلې دانې، قهوه، ککو، اوسپنه، سرپ، مس، قلعي، د ډېرو سکاره، نفت، پنبه، چرم، وړۍ او کېمیاوي مواد پکې شامل دي. په دې ډول بازارونو کې پورتنی توکي په مکمل ډول وجود نه لري یوازې د هغوی نمونې وي. د دې بورسونه ښه مثالونه د نیویارک د سرو زرو بورس، د لندن د سپینو زرو بورس او د استرالیا د پنبې بورس (42: 129-130).

د سرمایې د بازار او پیسو د بازار ترمنځ فرق

د سرمایې بازار د اوږد مهاله پورونو بازار دی. د پانګې مارکېټ وسایل د اسهامو، قرض اسنادو او ګروې څخه عبارت دي. د سرمایې بازار وسایل په اسانۍ سره په نقدو پیسو نشي تبدیلېدای یعنې د سرمایې بازار وسایل دکم سیالیت لرونکي دي. د سرمایې بازار مهمې ادارې د بیمې شرکتونه، د پانګې اچونې بانکونه، د اسعارو مارکېټ او داسې نور دي. اوږد مهاله پورونو ته تقاضا خصوصي سکتور، تولیدي تصدې او دولت لري. سوداګریز بانکونه د سرمایې په بازار کې مرکزې رول نلري بلکې په یوه برخه کې یې مهم رول لري.

د پیسو بازار: د پیسو بازار د لنډ مهاله پورونو بازار دی. د پیسو د مارکېټ وسایل لیکلې وعدې، د تبادلې بیلونه، د خزانې بیلونه، او د اړیکو پورونو څخه عبارت دي. د پیسو د مارکېټ وسایل د لوړ سیالیت قابلیت لري یعنې په اسانۍ سره په نقدو پیسو بدلېدای شي. لنډ مهاله پورونو ته دولتي صنعتونه، سوداګریزې مؤسسې، تاجران، د تبادلې بازار تقاضا لري. د پیسو د مارکېټ مهمې ادارې لکه، سوداګریز بانکونه، بیل مارکېټ او مرکزي بانک څخه عبارت دي. د پیسو بازار تر زیاتې اندازې د سوداګریزو بانکونو تر شاوخوا را څرخي (9: 117).

د سرمایې بازار ځانګړتیاوې

- د سرمایې بازار مالي وسایل د سود د بیرته ورکړې نامعلوم نرخ لري.
- د سرمایې د بازار مالي وسایل د نقدېدو کم قابلیت لري.
- د سرمایې د بازار مالي وسایل د پای ته رسیدو منځ مهاله او اوږد مهاله موده (زیات له یوه کال حتی نامحدود وخت) په بر کې نیسي.
- د سرمایې د بازار مالي وسایل زیات خطر (نوسان او بیرته ورکړې انحراف) لري (42: 262).

د سرمایې بازار اهمیت

د سرمایې بازار د یو هېواد د اقتصادي پرمختګ لپاره د اوږد مهاله پورونو په برابرولو کې ډېر مهم رول لوبوي، چې د دې اهمیت د لاندې وظایفو څخه څرګندېږي.

1. د پانګې برابرول (Mobilization of Equity capital)

د قېمتي پانوی یا د اسهامو مارکېټونه (ابتدایي او دوهمي) د کمپنیو د اوږد مهاله پانګې په ترلاسه کولو کې مرسته کوي، په کومو ځایونو کې، چې داسې منظم مارکېټونه موجود نه وي؛ نو د اسهامو تبادلې په نقدو باندې د ډېرو ستونزو سره مخامخ وي د ونډو مارکېټونه دغه اسانتیاوې مهیا کوي.

2. د سپما کوونکو او پور اخیستونکو سره همکاري

د سرمایې بازار د مالي منابعو د سپما کوونکو او پور اخیستونکو ترمنځ یو ارتباط رامنځته کوي، زیات سازمانونه لکه د بیمې شرکتونه، د سپما شرکتونه او داسې نور، چې د خلکو څخه د دوی پس انداز ترلاسه کوي او د هېواد په پانگه اچونه کې د پرمختګ لپاره ځینو سازمانونو لپاره پانگه برابروي نو پدې اساس د سپما کوونکو او پانگه اچوونکو ترمنځ د اړیکو په پیدا کولو کې مهم رول لوبوي.

3. د سپما انګېزه یا تشویق

که چېرې په یو هېواد کې د سرمایې بازار په منظم ډول تنظیم شوی وي خلک د پیسو سپما ته تشویق کېږي. که چېرې په هېواد کې د بانکوالۍ سیستم او نورې غیرې بانکې مالي ادارې وجود ونلري، چې د خلکو پس انداز ترلاسه کړي نو پدې صورت کې به دغه پس انداز په غیر مؤلّد شیانو لکه سره زر، ځمکه او جواهراتو په پیروډلو کې مصرف شي.

4. متوازنه اقتصادي وده

د سرمایې بازار پس انداز او نورې مالي منابع د هغو سیمو څخه، چې خلک یې ښه اقتصادي وضعیت ولري وروسته پاتې سیمو ته د تجارت او صنعت د پرمختیا لپاره انتقالوي، نو په همدې سبب د سرمایې بازار په یوه هېواد کې د متوازنې ودې په رامنځته کولو کې مرسته کوي.

5. د بهرنیو پانگه اچوونکو توجو را جلوبول

د سرمایې یو مؤثر بازار د بهرنیو کمپنیو توجو د کمپنۍ په اسهامو کې د پانگې اچونې لپاره راجلبوي او بهرنۍ پانگه اچونه د یو هېواد په مؤلّدیت او شتمنتوب کې مرسته کوي.

6. د قبمې پانگه په قبمتونو کې ثبات

د سرمایې یو ښه او تنظیم شوی بازار د اسهامو په قبمتونو کې ثبات راولي او د هغوی په ارزښت کې د نوساناتو په کمولو کې مرسته کوي (11: 116-117).

اتم څپرکی

په افغانستان کې د پسو پیدایښت

افغانستان د پیسو د تاریخي بهیر په باب یو روایت دا دی، چې د لوی احمد شا بابا (۱۱۳۵-۱۱۸۶ هـ ق) د واکمنۍ (۱۱۶۰-۱۱۸۶ هـ ق) په دوره کې د غیران (قران) سکه د چرم د پاسه د سرو زرو په اوبو وهل شوې وه، خو څرنګه، چې داسې کوم چرمي نوټ لا، لاس ته نه دی راغلی، نو ځکه یې د یوه کمزوري احتمال په توګه یادولی شو. له

بلي خوا د دې روايت په ملاتړ كې په پښتنو كې يوه اصطلاح اوس هم شته او هغه دا، چې كوم پورورې د چا پيسې نه وركوي نو د پور خاوند ورته وايي: «پر پوست به دې سكه ووهم او خپلې پيسې به درنه بود كړم» او هم كله، چې پورورې د نادارۍ پر وخت خواب وركوي: «د ځان په پوست خو سكه نشم درته وهلي» نو بنايي، چې دا اصطلاح هم د پوستي پيسو له هغه دود نه منځ ته راغلې وي، چې د پوستي پيسو په باب له چينې او نورو فولكلوري كيـسوـڅخه را پاتې دي او يا به په خپله په هېواد كې كوم وخت پوستي پيسې موجودې وې او دا اصطلاح به هغه وخت رامنځته ته شوې وي او په فولكلور كې به راپاتې شوې وي (27: 32).

د كتاب ليكوال ليككي، چې په افغانستان كې هم لكه د نورې نړۍ په ډول تر ډېره په شيانو او توكو راكړې وركړې تر سره كېدې، په دې حساب په افغانستان كې سكې د نن څخه ۱۶۶۸ كاله ترمنځه وهل شوې دي. خو بياهم تر ۴۰ كاله وړاندې پورې چې زه په كلي كې اوسيدم يولړ كليوالي راكړې وركړې د توكو په تبادلو سره سرته رسيدې، د كلي مخكې به يوه چا بادرنګ يا بانجان راوړي وو، ويل به يې بانجان او بادرنګ په غنم دوه توله او د جوارو سره سره په سر وركوو، كه به دغنم راوړل نو د همغه سره به دوه ځله بادرنګ تلل كيدل او كه به دې جوار وركړل نو يوه خوا به جوار وو بله تله كې به بادرنګ وو او سره به يې برابر كړل او راكړې وركړې به صورت نيوه. زموږ د پلرونو تر وخته د نيكونو د لاس د سرو او سپينو روپۍ، چې د انجړيو په نوم موجودې وې رارسيدلي دي. خو د هېواد په كچه د پيسو د پيداينبت تاريخ د افغانستان د اوسني نوم د جوړېدو نه تر مخه دی او دا دی د ځينو يادونه يې په دوه پړاوونو كې ستاسې مخې ته ږدو لومړی د سيكو د وهلو او يا د نوټونو د چاپ سره د دغو پيسو د وهونكي او چاپونكي نوم او كال يادوو، ليكن د هر پاچا په اړه معلومات زموږ موضوع ډېره اوږدوي، راځئ د لاتفصيل او معلوماتو لپاره تاريخي كتابونو ته مراجعه وكړو او دلته يواځې د نوم، تاريخ او يا په ځينو لنډو اړينو معلوماتو باندې بسنه وكړو. د كاغذي پيسو په اړه حبيب الله رفيع صاحب په پښتو او دري كتابونه ليكلي، چې د بانک نوټونو انځورونه او د هر انځور د ليكنو تفصيل پكې شتون لري، لوستونكي هغې ته د لا ډيرو تفصيلاتو لپاره مراجعه كولى شي (26: 6).

په افغانستان كې د سكو وهلو مخينه

سكه يا سكې د فلزاتو څخه جوړو شويو هغو پلنو شويو ټوټو ته ويل كيږي، چې د اقتصادي ژوند د اسانتيا او سوداگريزو راكړو وركړو په موخه د يوه دولت له خوا په معلوم ارزښتونو او قيمتونو د يوه ټاكلي وزن سره وهل كيږي او د ځانگړي نښان لرونكي وي، پخوانۍ سكې د سروزو، سپينو زرو او مسو څخه وهل كېدې، اوس هم د سكو وهل شتون لري، چې د كاغذي پيسو سره تر څنګ د وړو تبادلو په موخه جوړيږي، چې په اوسنيو سكو كې د نيكل د فلز تركيب زيات ليدل كيږي، او دپيسو د وهلو كار په ډېر منظم شكل د كارخانو په ماشين الاتو كې سرته

رسپري. په دې ليکنه کې هڅه کوو چې د افغانستان د زړو سکو يادونه وکړو، داچې کله او چا وهلي دي، د اسلام تر مخه او د اسلام د راتلو وروسته، په لاندې ډول ترې يادونه کوو (34: 35-34).

د اسلام څخه د مخه د افغانستان وهل شوې سکې

کېداره يا کندهارا په (۳۶۷م) کال کې سکه ووهله، د (۳۵۰م) څخه تر (۴۸۴م) کال پورې کېداريانو يا قيدار، چې کوشاني شهزادگان و له کابله تر کشميره يې د هفتليانو د ظهور په وخت کې حکومت کولو، د کېداريانو پلازمينه لومړۍ په کاپيسا او بيا په پېښور کې وه، په کنشکي دورو کې په سيکو باندې د هېواد د مشهورو ارباب انواع ښودل شوي و، د کوشانيانو ژبې د تخاري ژبې هم توپير کولو او ختنی بلل کېده، په سيکو دغه ژبه ليکل شوې او په ځينو سېکو د يوناني ژبې تقليد هم شوی دی، خو خرابه شوې او لوستل يې ډېر ستونزمن دي. د مير زکې (گردېز) سپړل شوې سکې، د تپه مرنجان (کابل)، د بگرام د عاجي سپړل شوې گانې او په کاپيسا کې د (قول نادر) د معبدونو څخه سپړل شوي اثار او د شترک او شمشېر غار د معبدونو څخه، د مجسمو سره يو ځای په لاس راغلې سکې د اسلام څخه مخکې د ميلادي پېړيو د کوشاني دورې د سکو څخه دي. د لومړي کانشکا طلايي سکې، چې د کوشاني مقتدر شاهنشاہ انځور پرې جوړ شوی دی، د سکې په يوه مخ يې د کوشاني او باختري ژبې ليکنه شوي او په بل مخ يې د بودا انځور ليکل شوی دی. د کوشانيانو په وخت کې د افغانستان تجارت پوره پراخه وه، د چين، هند او ايران ترانزيت يعنې د وربښمو تجارتي لار د افغانستان په لاس کې وه. دا، چې د افغانستان په کاپيسا ولايت کې هغه نقشه شوي لوبښي ميندل شوي دي، چې دمديتراني د سمندر په غاړو پورې اړه لري، او د عاجو هغه صندوقچه، چې د هندوستان د جواهرو په ساتلو پورې يې اړه لرله او په چين پورې تړلي لوبښي په هغې کې پيداشوېدي، دا د افغانستان د پراخ نړيوال تجارت گواهي ورکوي. د افغانستان د دغه وخت د سيکو جوړښت د سرورزو، سپينوزرو او دسرو ډوله معدونو څخه و. بايد و ويل شي، چې هغه (۲۵۰) دانې سکې؛ چې د دويمې او دريمې ميلادي پېړۍ د کوشانيانو په واکمنۍ پورې تړاو لري، د (۱۳۹۱ ه ل) کال د ميزان مياشتې په (۲۸) تاريخ، د بریتانيا حکومت له خوا د افغانستان حکومت ته سپارل شويدي، او دا سکې د (۱۹۹۱م) څخه تر (۲۰۰۱م) کال پورې د افغانستان څخه د طالبانو او مجاهدينو د واکمنيو په وخت کې په غلا په نورو هېوادونو باندې پلورل شوي وې (34: 35-39).

په افغانستان کې د اسلام له راتلو وروسته د وهل شوو سکو يادونه

افغانستان ته د اسلام دين له راتلو وروسته لومړۍ سکه، چې په افغانستان کې وهل شوېده، هغه په (۷۵۰م) کال او (۱۳۳ ه ل) کال کې د عبدالرحمن بن مسلم وه، چې په مروه کې د ابومسلم په نوم ووهله. د سکې په مخ ليکل شوي: لااله الاالله وحده لا شريك له. ژباړه: نشته لايق د عبادت مگر يو الله دی، يو دی او شريك نه لري. او

دسکې دمخ په غاړو لومړۍ لیکنه ده: قل لا اسئلكم عليه اجراً الا المودة فی القربى. اود سکې پر مخ د غاړې دویمه لیکنه ده: بسم الله ضرب هذا الدرهم ببلخ سنه ثلثین ومئه. ژباړه: پیل کوم د الله یه نوم، دا درهم په کال (۱۳۰ ه ل) کې په بلخ کې وهل شویدی او د سکې پر شاه لیکل شویدی: الله احد الله الصمد لم یلد ولم یولد ولم یکن له کفو احد. ژباړه: الله (ج) یو دی، الله (ج) بې نیازه دی، نه د چا نه پیدا شوی دی او نه ترې څوک پیدا شویدی او نه کوم څوک ساری لري: همدا ډول د سکې پر شا لیکل شوي دي: محمدرسول الله ارسله بالهدین و دین الحق لیظهره علی الدین کله ولو کره المشرکون. ژباړه: (محمد دالله (ج) استازی دی، دلاربنوونې او حق دین سره یې راستولی دی، ترڅو یې په ټولو د ینونو برلاسی کړي، اگرکه دا کار مشرکان بد گڼي).

افغانستان په (۷۴۶م) کال کې د اموي خلفاوو د حکومت څخه د ابومسلم په ذریعه ازاد اعلان شو، وروسته له دې چې ابومسلم د افغانستان مسلمان شوي ولایتونه د عربو د واک څخه او ایران یې د اموي دولت له پلویانو څخه پاک کړل او په (۵۵۲م) کال کې یې د ماورالنهر په لور خپلې قواوې وخوځولې او هلته یې عرب حاکم (زیاد) ووژلو؛ او یو لوی خراساني دولت یې تشکیل کړ، په (۷۹۰م) او (۱۷۴ق) کالونو کې یې خالد عطریف د خراسان حکمران د عطریفی درهم سکه ووهله. په (۱۵۳ ه ل) کال کې امام علي رضا په هرات کې سکه ووهله، چې د مشهد په موزیم کې تر اوسه شتون لري او (۸۴۶م) کال کې دادو بن الیاس د بانیجور کهول د شمالي هندوکش، بلخ، تخار او هندوکش د سیمو پاچا خپله سکه ووهله، او ابو داود بن احمد بن بانجور، چې دبلخ، تخار، جوزجان او ترمذ پاچا په (۲۶۰ق) کال کې خپله سکه ووهله.

په (۹۶۵ م) او (۳۵۵ق) بلکاتگین وروسته له دې، چې د الپتگین زوی اسحاق په غزني کې مړ شو، په تخت کېناست، او په (۳۵۸ق) کې یې په غزني کې سکه ووهله او په (۳۶۵) مړ شو. همدارنگه په اندراب کې د سهلان بن مکتوم، چې د امارت دوره یې د (۳۶۵ ق) څخه تر (۳۷۴ق) پورې وه ده هم خپله سکه وهلي وه، ناصرالدوله ابوالحسن محمد بن ابراهیم بن سمجور واتی په کال (۹۸۸م) کې عمادالدوله ابوعلی محمد مظفر بن محمد ابراهیم دواتی دخراسان لوی حکمران دی، ده هم خپله سکه وهلي وه، د سلطان محمود غزنوي زوی، چې د غزنو یانو اتم پاچا و خپله سکه یې وهلي وه، طغرل سلجوقي په نشاپور کې خپله سکه و وهله، د غزنویانو دولسم پاچا دوهم مسعود دمودو زوی په غزني کې خپله سکه ووهله، همدارنگه په (۱۱۱۷ م) کال کې د غزنویانو یویشتم پاچا بهرامشاه خپله سکه ووهله، د سلطان سنجر سلجوقي نوم یې پرې کېنلی و، په (۵۴۰ ق) کال کې ملک فخرالدین بن عزالدین غوري، چې د غوري کهول نولسم پاچا و خپله سکه یې ووهله. د غوري کورنۍ شلم پاچا ملک سيف الدين بن علاؤ الدین جهانسوز غوري په (۱۱۷۲م) کال کې خپله سکه ووهله. سيف الدين قرلغ په (۶۲۲ق) کال کې د الظاهر خلیفه په نوم سکه و وهله. ملک نصرالدین ابوالفتح بن مسعود صفاری په (۶۵۲ق) کال کې په نیمروز کې سکه و وهله. په (۶۹۴ ق) کال کې سلطان رکن الدین ابراهیم شاه خلجي په هند کې سکه ووهله. ملک قطب الدین محمد بن

رکن الدین محمود بن بهرامشاه د سیستان صفاري پادشاه په نیمروز کې په (۷۳۱ق) کال کې سکه و وهله. ملک عزالدین د رکن الدین محمود زوی په نیمروز کې په (۷۳۳ق) کال کې سکه و وهله. په (۷۳۵ق) کال کې شمس الدین طاهرشاه میر سواتي په کشمیر کې سکه و وهله. او په (۸۰۸ق) کال کې ملک قطب الدین بن تاج الدین په نیمروز کې سکه و وهله. که تاریخ ته نظر وکړو نو وبه وینو، چې دغه وخت افغانستان، چې د خراسان په نوم یادېدلو، هروخت وړوکی شوی او غټ شوی دی، یعنې په دې وخت کې داسې جغرافیایي پولې نه وې مشخصې، چې دهغې په چاپیریال کې دې د یوه تن حکومت وي، او کله، چې د هغه حکومت د بل تن لاس ته ورځي؛ نو هغه ټول دولت، چې د تېر پاچا یا حاکم سره و، هغه دې د نوي حاکم سره هم وي، بلکې یوه تن به یوه برخه و نیوله، ولې بل پلو ته به د یوه ولایت والي خپل حکومت اعلان کړ او هغه به په بل لوري غزونې وکړې، نو ویلی شو، چې د دولت مرکز یا د حکومت ټاټوبي او مساحت هر وخت بدلون کولو، دلته گورو، چې په یوه لړه موده کې څومره بدلونونه منځ ته راغلي دي. په (۸۵۳ ق) کال کې میرزا ابوالقاسم بابر د بایسنقر زوی سکه و وهله او پاچا شو، میرزا علاءالدوله او میرزا سلطان ابراهیم یې بنديان کړل، دغه وخت میرزا بابر له هراته سیستان ته ولاړ او شاه حسین یې تابع کړ؛ میرزا سلطان محمد چې د عراق او فارس حکمران و، پر هرات راغی او میرزا بابر یې د جام په جنگ کې مات کړ او خپله د هرات پاچاشو، په (۱۵۲۶م) کال کې د افغاني لودیانو سلطنت په هند کې و، چې د دوی پایتخت ډهلي کې و او په (۱۴۵۰م) کال کې میرزا ابوالقاسم له هراته بلخ ته ولاړ او بیا په (۱۴۵۲م) کال کې میرزا ابو قاسم بابر شېراز تر اسفهان و نیولو، خو کله چې ړوند میرزا علاءالدوله په فاریاب او مرغاب کې یاغي شو نو بابر بېرته هرات ته راغی او علاءالدوله سیستان ته وتېښتېد؛ عراق او فارس په (۱۳۵۳م) کال کې د هرات د سلطنته بېل شول او میرزا ابو قاسم بابر له هراته د عراق خواته په جنگ و خوځېد او په (۸۵۷ ق) کال کې مازنداران ته ورسید؛ خو دغه وخت سلطان ابو سعید تر امو را اوښتی و او بلخ یې نیولی و، نو بابر بېرته له عراقه د بادغیس له لارې بلخ ته ولاړ او ابو سعید بېرته د امو وا وښت او بلخ یو ځل بیا په (۸۵۸ ق) کال کې بابر و نیولو، خو میرزا بابر کرار کښې ناست او د امو ورته شو او دوخس یې و نیولو او بیایې سمر قند کلا بند کړ او په پای کې یې د ابوسعید سره سوله وکړه او بېرته هرات ته راغی او په (۸۶۱ ق) کال کې میرزا ابوقاسم مشهد ته ولاړ او هلته په چار باغ کې مړ شو؛ سلطان ابوسعید په هرات کې پاچا شو او سکه یې وو هله او په (۷۶۴ ق) د ابو سعید مملکت له هراته تر ماوراءالنهر، ترکستان، کاشغر، قبیچاق، کابل او زاول پورې ورسید او غرب ترمازنداران او عراق پورې ورسید. په (۸۷۳ ق) سلطان حسین بیقرا د خراسان او سیستان ښارونه و نیول، او پر خپله سکه ټنگه یې عدل او بهبود ولیکلو. په (۹۹۰ ق) کال کې میرزا محمد حکیم د همایون زوی په کابل کې سکه و وهله. په (۱۱۴۰ ق) کال کې شاه اشرف هو تک، عثماني لشکرې وشړلې او له عثماني دولت سره یې روغه وکړه، شاه اشرف هوتک افغان په اسفهان کې خپله سکه و وهله، همدغه وخت شاه حسین د کندهار پاچا له هرات او فراه څخه تر غزني، گومل، اسماعیل خان، ملتان او دره بولان پورې پاچاهي کوله او ناصر خان دغه وخت د کابل او پېښور او

باقرخان د غزني حکمرانان و. په (۱۷۵۰ م) کال کې د نادر افشار لمسي شارخ په مشهد کې د احمدشاه په نامه سکه و وهله. په (۱۷۵۵م) کې ازادخان افغان په اصفهان کې سکه و وهله. په (۱۸۳۴ م) کال کې د محمد زيانو د دولت تشکیل د امير دوست محمدخان په امارت منح ته راغی دغه دولت په ډېره وړه ساحه کې د خطبې په ويلو او د سکې په وهلو پيل شو، چې د خطبې په ويلو يې ځان ته د اميرالمؤمنين خطاب ورکړ، دا، چې امير دوست محمدخان په پيل کې د يوه سياسي مشر او پادشاه په قصد نه و را پاڅېدلی او يوازې د پنجاب د سيکانو په ضد يې جگړه کوله او هغوی څخه يې د افغانستان د ختيځو ولايتونو را گرځول مقصد و نو ځکه يې په خپلو سکو باندې دا بيت ليکلی و: اميردوست محمدخان به عزم جنگ وجهاد کمربست و به زد سکه ناصرش حق باد. امير عبدالرحمن په (۱۳۱۴ق) کال کې د ضياءالدوله لقب غوره کړ او په همدې نامه يې خپله سکه وو هله. په تېراکې په (۱۸۹۸م) کال کې د مير بشيرخان ملک دين خېل په مشرۍ يو حکومت جوړکړ، چې د څرمنې څخه يې نوټونه جاري کړل. په (۱۹۰۷م) کال کې شيخ محمد رضا هروی د امير حبيب الله خان په نامه د (خزاین السکوک فی مسکو کات الملوک) کتاب د افغانستان د مسکوکاتو په اړه وليکه. تر اوسه دسيکو وهل د ورځنيو راکړ ورکړو په موخه شته، چې د بناغلي حامد کرزي دورې د وخت مروجو او وهل شوو سکو يوگون، دوه گون او پنځ گون لا تر اوسه هم د بناغلي محمد اشرف غني په دور کې کارول کيږي (34: 39-49).

د افغانستان کا غذي پيسې

اووه اويا کاله مخکې په ۱۳۱۸ لمريز کال کې د افغانستان مرکزي بانک (د افغانستان بانک) په کابل کې تاسيس شو او د همدې کال د دلوي په ۲۶مه نيټه يې نوي بانکنوټونه چاپ کړل. د نوو کاغذي پيسو چاپ سره، د افغانستان پيسې، چې په لمړي ځل د امير امان الله خان په دوره کې چاپ شوې وې، يو نوي پړاو ته داخلې شوې. اوس د غازي امان الله خان د دور نه تر ننه پورې هغه دورو ته کتنه کوو چې په هغې کې کاغذي پيسې چاپ او نشر شوي وې.

د غازي امان الله خان دوره

په ۱۲۹۸ هـ ل کال کې په افغانستان کې د غازي امان الله خان په واکمنۍ کې د شلمې پېړۍ په لومړۍ نيمايي کې مطبوعاتو وده وکړه تعليم د تېر هروخت ډېره وده وکړه د ژوند د ټولو چارو د سمبالبت لپاره قوانين او کړنلارې وضع شوې، او د هېواد د پرمختگ لپاره هر اړخيزې هلې ځلې پيل شوې (27: 51).

د نورو تحولاتو او بدلونونو ترڅنگ پولي سيستم هم پر خپل حال پاتې نه شو او د سرو، سپينو، زيرو، مسو او نورو فلزاتو د سکو په څنگ کې د پيسو د وړن راوړن په برخه کې د اسانۍ د رامنځته کيدو په غرض، کاغذي پيسې هم خپرې او خورې شوې.

د افغانستان د لومړي کاغذي نوټونه په ډېر ابتدايي او ساده ډول په ۱۲۹۸ لمريز لېږديز کال په هېواد کې دننه خپاره شول، د دې نوټونو دوهم مخ سپين ؤ او لکه د لاطري د ټکټونو غوندې يې کوندي درلودې، چې په «شبكة» سره بېلېدې، د نوټ او کوندي نومره به سره يوه وه، چې کوندي په بانک کې پاتې کېدې او نوټونه يې د چلند په غرض د راکړې ورکړې ميدان ته راوتل، خو څرنگه، چې له يوې خوا د دې نوټونو کاغذ ډېر خراب او له بلې خوا يې چاپ ډېر ساده او بسيط و، نو ځکه د ۱۲۹۹ لمريز کال د سلواغې په ۱۸ نيټه د دې نوټونو د بېرته راټولېدنې په باب يو فرمان صادر شو، فکر کېږي، چې د دې فرمان په راوتو او د ۱۳۰۰ لمريز کال د نوروز تر راتلو وروسته به هغه لومړني کاغذي نوټونه، چې په ۱۲۹۸-۱۲۹۹ کلونو کې خپاره شوي وو او د يوگون، پنځگون، پنځوسگون او سلگون نمونې يې په لاس کې دي، له چلند نه لوېدلې وې. تر دې وروسته يو پنځگون نوټ شته، چې د چاپ کال نه لري خو له پخوا نه ډېر ښه شوی، دوه مخيز دی او په راز راز پخو رنگونو له هيواد نه بهر چاپ شوی دی. ورپسې يو لسگون او يو پنځوس گون نوټونه دي، چې په ۱۳۰۷ کال کې په ښکلي ډول، په راز راز رنگونو له هيواده بهر چاپ شوي او د امانې دورې وروستنی کاغذي نوټ همغه لسگون دی، چې د ۱۳۰۷ کال تر وړي وروسته چاپ شوی او د افغانستان نوی نښان، چې لويې جرگې د ۱۳۰۷ کال په وړي کې تصويب کړی ؤ، پکې راغلی، خو څرنگه، چې نومرې لا نه وې پرې وهل شوې نو ښايي، چې چلند ته نه وي لوېدلې.

همدا راز له يوه قلمي رپوټ څخه، چې سند نه لري او په امانې دوره کې د يوه پنځوسگون جعلي نوټ د تحقيقاتو په برخه کې د پاچا حضور ته وړاندې شوی، څرگنديږي، چې د نوټونو له راوتلو سره سم په برتانوي هند کې د افغانستان د مالي کمزورتيا په غرض جعلي نوټونه هم جوړ شوي او افغانستان ته د بېلا بېلو کسانو په لاس رالېږل شوي دي.

له دې رپوټ څخه، سربيره پردې، چې د جعلي نوټونو موجوديت ثابتېږي، دا هم بريښي، چې ښايي د دې نوټونو د ناچلې په باب د فرمان صادرېدل به هم د جعلي نوټونو د مخنيوي په منظور شوي وي او د دې له پاره، چې بيا هم څوک جعلي نوټونه جوړ نه کړي د دوهم ځل نوټونه يې له سادگۍ څخه را ايستلي او په مخصوص ډول يې جوړ کړي دي. د نوټونو د بېرته راټوليدلو او له هندوستان نه د جعلي نوټونو د راتللو سندونه دا هم ښيي، چې دا نوټونه د نورو فلزي سکو ترڅنگ په چلند کې لويديلي وو او خلکو راکړې ورکړې پرې کولې او هم څرنگه، چې د لومړنيو نوټونو ارزښت، په څلورو: « پښتو، دري، او اردو او ترکي ژبو» ليکل شوی، ښکاروي، چې دا نوټونه حتی له افغانستان نه د باندې په ايران، هندوستان او ترکيه کې هم چلېدل او ورپسې چاپ شوي نوټونه فرانسوي ليکنې او انگليسي عددونه هم لري، چې په نړيوال معيار چاپ شوي دي.

د دې نوټونو په باب يو بل د يادولو وړ مطلب دا دی، چې په لومړنيو نوټونو کې د افغانستان سکه (د روپۍ) په نامه ده خو په را وروسته نوټونو کې (د افغانۍ) په نامه اوبښتې ده چې دا کار عليحضرت امان الله خان د مليت او ملي وحدت د

پختابه له پاره كړې او په يو فرمان كې يې رڼا پرې اچولې ده. د امان افغان د ۱۲۹۹ كال د غبرگولې ۶ نيټې د له يو چاپي اعلان څخه څرگندېږي، چې د دې نوټونو سپارښتنه او څارنه اعليحضرت امان الله خان په خپله كړې او د نوټونو په ډيزاين او جوړښت كې يې زياته علاقه ښودلې او د دې نوټونو د چاپېدلو په باب يې د دې اعلان په متن كې ځينې تشرېحات وركړي او دا كار يې د خلكو هوساينې، تجارت د پراختيا او د راكړې وركړې اسانۍ لپاره كړې دى. په اعلان كې دا هم ويل شوي، چې د دې نوټونو ډيزاين د هېواد نامتو رسام پروفيسر غلام محمد خان ميمنگي او دمهندس رضابېگ تر څارنې لاند په دولتي ماشين خانه كې چاپ شوي دي.

د ۱۲۹۹ كال دچونگانې په ۱۴ نېټه د امان افغان په ۱۴ گڼه كې د افغانستان دنويو سيكو، چې په سرو زرو ، سپينو زرو ، مسو او يوه نوي فلز وهل شوې او د افغانستان د كاغذي نوټونو عكسونه خپاره شوي ، په دې عكسونو كې د سلگون، پنځوسگون، پنځگون او يوگون نوټ عكسونه راغلي دي په اعلان كې د (پنځه ويشتون) نوټ يادونه هم شوې ده خو څرنكه، چې عكس يې نه دى خپور شوى نو فكر كيږي، چې دځينې نيمگړتياؤ له امله به نه وي خپور شوى ځكه له اوږده لټون سره سره يې تر اوسه نمونه لاس ته نه ده راغلې.

د حبيب الله كلکاني دوره

د ۱۳۰۷ كال په مرغومي كې د كورني تاو تريخوالي د رامنځ ته كېدو له امله د دولت ټولې چارې معطلې شوې او حتى ځينې وزارتونه لغوه شول، د ښوونځيو ورونه وتړل شول او هرڅه د گډوډۍ سره مخامخ شول (26: 11-15).

خو د بچه سقاو (حبيب الله كلکاني) د واكمن كېدو سره سم هماغه د امير امان الله خان د دورې بانكنوټونه د نوي ځانگړي مهرپه وهلو سره يو ځل بيا د پېر او پلور لپاره په بازارونو كې جريان پيدا كړ. په هغو بانكنوټونو باندې، چې د بچه سقاؤ نښان ليدل شوى دى، يو ډول ۵ افغانۍ، ۱۰ افغانۍ، ۵۰ افغانۍ او د امانې دورې په درې ډوله يوه كابلۍ روپۍ څخه عبارت دي. په دغو پيسو باندې د حكومتي نښان پر ځاى، د بچه سقاوو نښان او د خادم دين رسول الله له عبارت سره ليدل شوي دي او هم يوگون نوټ دنوي امير له خوا چاپ او چلند ته ولوېد.

د ظاهر شاه د واكمنۍ دوره او د افغانستان بانكنوټونه

د ۱۳۰۸ لمريز كال د تلې په ۲۳ نيټه په هېواد كې د نادري حكومت په منځته راتگ سره د اداري او تشكيلاتو بيا رغونه پيل شوه او په دې ترڅ كې د امانې اصلاحاتو د پروگرام ځينې هغه برخې، چې د خلكو حساسيت ورسره نه و او خطر نه ترې پېښېده هم را ژوندۍ شوې لكه د وزارتونو بيا جوړول، د هلكانو د ښوونځيو بيا پرانستل، د لمريز ليردیز كال بيا رسمي كول او داسې نور. د اصلاحاتو د پروگرام هغه برخې، چې حساسيتونه يې راپارول وځنډول شول لكه د نجونو ښوونځي، د ښځو مخ لوڅوالى، د ازادو خپرونو چلېدل او داسې نور، چې په دې لړ كې د كاغذي نوټونوچاپېدل وځنډول

شول او دا ښايي، چې له کاغذي نوټونو سره هم حساسیت موجود ؤ او چا د پیسو په ارزښت نه ورته کتل او په راکړو ورکړو کې یې له اخیستلو نه ډډه کېدله، له همدې امله وو، چې د ۱۳۰۷ نه تر ۱۳۱۵ کال پورې نوټونه چاپ نه شول او د پخوا په شان د سرو، سپینو زرو او نورو فلزاتو سکې چلېدلې. د نوټونو د توقف په دوران کې د هېواد عمومي مطبعې ته د نوټونو د گراف او چاپ لپاره نوي ماشینونه راوړل شول، پروفیسور غلام محمد میمنګي او د ده ملگرو د پخوا په شان په ښکلي بڼه ډیزاین کړل او بیا چاپ شول د نوټونو د چاپولو په باب استاد عزیزالدین خان وکیلي لیکي، چې دا نوټونه په عمومي مطبعه کې چاپېدل خو ارواښاد سید قاسم رښتیا لیکلي، چې کاغذي نوټونه په اروپا کې په ډېر دقت او ښکلي ډول چاپ شوي دي، څرنگه، چې یاد شوي محققان دواړه عیني شاهدان دي نو سړی د دوی د وینا نه دا نتیجه اخیستلی شي، چې د دې کاغذي نوټونو نقشه او ډیزاین به ترپایه پورې په عمومي مطبعه کې د دې ماشینونو په وسیله کیدله خو د چاپ له پاره به اروپا ته لېږل کېدل، چې د نوټونو په معیاري او سپین نخښې کاغذ خپاره شي او پولي نفاست او ځانگړتیا ولري، دا خبره د دې دورې د نوټونو د هغه جرمني لیکنې نه هم ثابتېږي، چې په هر یوه نوټ کې په واړه لیک شوی او ښايي، چې نوټونه په «زوربخ» کې چاپ شوي دي او هم د هغه مشین عکس، چې د سویس نوټونه پرې جوړېږي او د ۱۳۱۵ کال په کابل کلنۍ کې خپور شوی ښيي، چې مطبعې یوازې د نوټونو د ډیزاین ماشینونه درلودل نه د چاپ.

د ۱۳۱۴ لمریز کال د بانکنوټونو اصولنامه

په امانی د وره کې د کاغذي نوټونو د چلند په اړه بیلا بیل فرمانونه صادر شوي وو خو د ظاهرشاه په دوره کې د ۱۳۱۵ کال د کاغذي نوټونو د خپرېدو وړاندې د ۱۳۱۴ کال د لړم په ۴ نیټه د نوټونو لپاره یو اصول نامه چې دوه څپرکي او ۲۱ مادې یې لرلې خپره شوه.

لومړۍ ماده - د مالیې وزارت ته واک ورکوي، چې مستقیماً په خپله او یا د ملي بانک له لارې کاغذي نوټونه خپاره او دود کړي.

دوهمه ماده: توضیح کوي، چې د مالیې وزارت به د نوټونو د چاپولو شمېر وخت پر وخت ټاکي او د وزیرانو د مجلس تر تدقیق وروسته به یې ملي شورا تصویبوي اود پاچا دفرمان له مخې به چلند ته لویږي.

دریمه ماده: توضیح کوي، چې کاغذي نوټونه به د وخت د افغاني سکو معادل چاپ او رامنځته کیږي په دې ماده کې ټاکل شوې وه، چې چاپېدونکي نوټونه په لاندې بڼو وي سربیره دوه گون هم پکې وو چې اصول نامې یې وړاندوینه نه وه کړي.

څلورمه پنځمه او شپږمه ماده: د خپرو شويو نوټونو د نڅښو د اعلانولو وعده ورکوي او پنځمه ماده خلکو ته باور ورکوي، چې کاغذي نوټونه د افغاني سکو غوندي اعتبار لري، په دولتي خزانو کې د حکومت د ټولو وارداتو په بدل کې اخیستل کېږي او همداراز په ټولو تنخواگانو او لگښتونو لگول کېږي او د خلکو ترمنځ راکړه ورکړه او معامله پرې کېږي. په شپږمه ماده کې ډاډ ورکوي، چې د کاغذي نوټونو برابر د هېواد په خزانو کې زر، سکې او خارجي اسعار شته، چې حتی په يوه ورځ د ټولو نوټونو د بيو د ورکولو توان لري.

اتم، نهمه او لسمه ماده: د زاړه شويو نوټونو د چلند مقررات، چې دولتي خزاني يې بېرته اخلي توضیح کوي يوولسمه ماده: د نوټونو جعل کوونکو ته د سختې سزا ورکولو يادونه کوي.

د اصول نامې دوهم څپرکي له دولسمې تر پنځلسمې مادې: د اصول نامې په دوهم څپرکي کې له دولسمې تر پنځلسمې مادې پورې د ماليې په وزارت کې د کاغذي نوټونو د محاسبې په دفتر خبرې شوي، چې چاپ شوي، په چلند کې اچول شوي او له چلنده لويديلي نوټونه به پکې قيدېږي. د شپاړسمې تر شلمې مادې: شپاړسمې تر شلمې مادې د نوټونو د نومرو د قيدولو او نورو دفتري ادابو په باب لارښونې شوي. يوويشتمه ماده: يوويشتمه ماده د ماليې وزارت د دې اصول نامې په تطبيق کولو مکلفوي (26: 15-18).

دافغانستان بانک تاسيس

په ۱۳۱۸ لمريز کال کې افغانۍ پولې واحد يو بل نوي پړاؤ ته ننوت. په همدې کال د عبدالمجيد زابلي په وړاندیز "دافغانستان بانک" تاسيس او د ملي بانک ټوله پانگه د افغانستان بانک ته انتقال کړای شوه د افغانستان بانک په تاسيس سره په بانکونو باندې د دري او نورو ژبو ليکنې لري او يواځې د پښتو په ملي ژبه ليکنې وشوې.

د بانک د اساسنامې لومړۍ مادې د بانکونو د امتياز او انحصار حق نومې بانک ته ورکړ، چې د هېواد د حقيقي او اقتصادي اړتياو او قوانينو سره سم کاغذي پيسې چاپ کړي، د بانک عالي شورا ته واک ورکړل شو، چې د چاپ کېدونکو کاغذي نوټونو بڼه، کچه او ځانگړې نښې وټاکي، له چلند نه د لوبدلو، لغوه کولو او د زرو نوټونو د بدلولو شرايط د قانون له مخې تعين کړي. د بانک څارونکي هيئت ته واک ورکړل شو، چې په کال کې لږ ترلږه دوه ځله بانک نوټونه او کاغذي پيسې موجودې کړي، همداراز د اساسنامې د حکم له مخې د بانکونو د پانگې د څارنې لپاره يو اووه کسيز هيئت ټاکل کېده، چې غړي يې دوه تنه د ولسي جرگې وکيلان يو تن د وزيرانو د مجلس غړی يو تن د تمیز د محکمې رئيس يو تن د بانک رئيس يو تن د ټولو خزانه دار اوبوتن په بانک کې د حکومت مفتش و، او دې هيئت ته دنده ورکړل شوې وه، چې چاپ شوي نوټونه وگوري او ډاډ ترې حاصل کړي د چاپ شويو نوټونو په اندازه قانوني پښتوانه وگوري او ځان پوه کړي، چې د دې نوټونو بيه پوره کوي که نه؟ او بيا نوټونه بانک ته وسپاري، زاړه شوي او له چلند نه

لویدلي نوټونه او ترتیب شوي حسابونه یې وگوري، په بشپړ احتیاط یې وسوځوي او د سوځولو پر وخت یې ټول جریان په ځانگړي کتاب کې ثبت او یو نقل یې د ماليې وزیر ته وسپارل شي، د بانکونو د ضمانت په باب د حساب څارنه وکړي او د څارنې هیئت بنایي، چې په میاشت کې یو ځل د چاپ شویو نوټونو اود هغې د سرو او سپینو د ضمانت په باب حکومت ته راپور وړاندې کړي، چې د حکومت له خوا به د خلکو د خیرتیا له پاره خپرېږي.

د ۱۳۱۵ کال د نوټونو راوتلو په افغانستان کې د کاغذي پیسو د چلېدلو تجربه کامیابه کړه، د افغانستان بانک په جوړېدلو سره دولت د اساسي او معیاري نوټونو چاپولو ته لاس وغځاوه او په ۱۳۱۸ کال کې یې د کاغذي نوټونو د یوې پراخې لړۍ په خپرولو لاس پورې کړ دا نوټونه چې د وخت د پاچا محمد ظاهرشاه بنسکاره او پټ عکسونه پکې خپاره شوي وو په بنکلي ډیزاینونو راووتل چې دوه گون، پنځگون، لسگون، شلگون، پنځوسگون، سلگون، پنځه سوه گون او زرگون نوټونه یې درلودل.

په بانکونو کې د ظاهر شاه عکسونه او د روحاني خلکو مخالفت

په کاغذي نوټونو کې د وخت پاچا د عکسونو د خپرېدلو د هېواد په ځینو روحاني خلکو کې د مخالفت یو لړ گنګوسې راولاړې کړې، چې گواکې د عکس لرونکو نوټونو سره لمونځ نه کیږي او داسې بنسکارېده، چې یو ځل بیا لکه د امانی دورې غوندې د دولت د دې کړنو سره پراخه مخالفتونه راولاړ شي دا گنګوسې د وخت د مقتدر او مستبد او ورسره مدبر صدراعظم محمد هاشم خان غورونو ته هم ورسیدې خو بې لدې، چې غبرگون وښيي او یا بیړنی اقدام وکړي یو پاخه تدبیر ته لاس وغځاوه او هغه دا، چې په شاهي ارگ کې یې د قران عظیم الشان د یو شانداره ختم ترتیبات ونيول او د هېواد نامتو عالمان او ملایان یې دې ختم ته ور وغوښتل، د قران کریم د ختم وروسته یې پر ټولو راغلو عالمانو یو یو پاکټ نوټونه وویشل، ټولو په خپلو جیبونو کې کیښودل بیا د غرمې ډوډۍ وخورل شوه تر ډوډۍ وروسته آذان وشو او په جمع د ماسپښین لمونځ ادا شو او تر لمانځه وروسته ټول راغلي عالمان او ملایان خپلو کورونو ستانه شول، پدې توگه د تصویر لرونکو نوټونو سره په جمع لمونځ کولو سره د مخالفت گنګوسې غلې کړل شوې او بې لدې، چې د وخت ملایان یا حکومت تشدد ته لاس وغځوي د مصورو نوټونو د چلند موضوع حل شوه.

لیکوال زیاتوي، چې د دې ټولو نوټونو د چاپ نیټه د ۱۳۱۸ کال د سلواغې ۲۶ ده، خو د افغانستان بانک د نوټونو د یو چاپي «بندل پیچ» کاغذ نه چې زما لاس ته راغلی څرگندیږي چې نوټونه اساساً تردې نیټې ډیر پخوا چاپ، بندل بندي او ویشل شوي دي دا بندل پیچ کاغذ، چې د سل دانې لس گونو نوټونو لپاره جوړ شوی د ۱۳۱۸ کال د لړم په میاشت کې چاپ شوي او ټول بانکي تعاملات یې ترسره شوي دي. همداراز د «حساب حیب» په رساله کې هم، چې د همدې کال چاپ دی، دا نوټونه یاد شوي او دواړه سندونه زبادوي، چې نوټونه تر لیکلي نېټې پخوا چاپ شوي او ویشل شوي دي.

په دې ترتيب په ۱۳۱۸ کال کې د کاغذي نوټونو د يوې بشپړې لړۍ په خپرېدلو سره کاغذي نوټونه د افغانستان د اصلي او بنيادي پيسو په توگه رامنځته شول ، د سرو او سپينو زر سکو وهلو تقني، تزيني او فرعي حيثيت وموند او خلک نور د کاغذي نوټونو له چلند سره عادت شول او وروسته پرلپسې نوټونه چاپ شول.

له ۱۳۱۸ ل تر ۱۳۲۷ کال پورې ما د چاپ شويو نوټونو کومه نمونه ونه لېده، بنکارې تر دې کال پورې د ۱۳۱۸ ل کال نوټونه چلېدلي او بيا د دې نوټونو د زېږدو او هم د کچې او اندازې د لويوالي له امله د هرې بيې تردې نوټونو واړه نوټونه چاپ شوي ، چې پيل يې له ۱۳۲۷ لمريز کال څخه دی، تردې کال وروسته گام په گام نوټونه چاپ شوي او تر ۱۳۴۰ کال پورې تجديد شوي دي، چې په دې نوټونو کې دوه گون، پنځگون، لسگون، شلگون، پنځوسگون او سلگون شامل دي.

په ۱۳۴۰ ل کال کې د کاغذي نوټونو د چاپېدلو يوه بله لويه څپه راولاړېږي او په دې کال د ټولو بيو نوټونه له لسگون نه نيولې تر شلگون، پنځوسگون، سلگون، پنځوسه گون او زرگون پورې ټول چاپېږي، البته دوه گون او پنځگون ځکه نه خپريږي، چې پر ځای فلزي دوه گون او پنځگون د يوه گون او نورو وړو سکو ترڅنگ چلند ته لويږي .

د دې دورې د ټولو چاپ شويو نوټونو يو گډ خصوصيت دا دی، چې د ټولو بيو د نوټونوکچه يوه ده ، يعنې د پخوا په شان د بيې د لوړوالي سره د نوټ سور او اوږدوالی نه زياتيږي، بلکې ټول په يوه اندازه خپريږي او هم د ټولو ډيزاين يو دی يوازې رنگونه يې سره بدل دي.

په ۱۳۴۶ ل کال کې د کاغذي نوټونو د چاپېدلو يوه بله نيمگړې څپه راولاړه شوه ځکه په لړۍ کې لسگون او سلگون نوټونه خپاره نه شول او يوازې پنځوسگون، سلگون، پنځه سوه گون او زرگون نوټونه چاپ شول، چې بېرته نوټونه د بيې له اندازې سره وار په وار لوی شوي وو (26: 19-23).

د داؤد خان د واکمنۍ دوره او په بانکنوټونو کې بدلون

د ۱۳۵۲ ل کال د چنگاښ په ۲۶ نېټه په افغانستان کې د سپينې کودتا په کېدلو سره شاهي نظام جمهوري نظام ته خپل ځای پرېښود. د داؤد خان قدرت ته رسېدلو سره په افغاني بانکنوټونو کې مهم بدلونونه رامنځته شول. په بانکنوټونو کې د شاهي نښان پر ځای د جمهوري نښان او د ظاهر شاه د انځور پر ځای د داؤد خان انځور ولگول شو. او د افغانستان د نوي حکومت د نوي مالي پاليسۍ په چوکاټ کې کاغذي نوټونو ته په اړه هم اقدام وشو او هم په هغه کال نوي لسگون، شلگون، پنځوسگون، سلگون، پنځه سوه گون او زرگون نوټونه چاپ کړل (26: 23).

کمونیستی دوره او له پیسو څخه د څېرو لرې کول

کله، چې په ۱۳۵۷ کال کې کمونیستي کودتاه وشوه نو نورمحمد ترکی واک ته ورسېده او همغه پخواني نوټونه د چلېدو سره یې په کلاره د جدي په یوولسمه دینځوس افغانیو نوټ چاپ کړ او د ۱۳۵۸ د دلوې په میاشت کې، چې د پر چمیانو بادشاهي وه د لسو، شلو، پنځوسو، سلو، پنځه سوه او زرو افغانیو نوټونه خواره شول (27: 32).

د خلق او پرچم گوندونو د حکومت په دوره کې د افغانیو په بانکونو کې پراخ بدلونونه رامنځته شول. په پخوانیو دورو کې د هر حکومت بدلون سره، د وخت حاکم او یا ولسمشر انځورونه به په پیسو چاپیدل. په دې دوره کې، د پیسو څخه د حکومت د لومړي شخص د انځور لرې کول تر ټولو مهم بدلون وو. نوي انځورونه او طرحې د کارگرې له مفهوم سره د کرنې او صنعت له جملې څخه، د دې حکومت په پیسو کې ور زیات شول.

د پرچمیانو د دورې بانکونوټونه

د پرچمیانو په دوره کې حکومتي نښان له بانکونوټونو څخه لرې کړای شو. په ۱۳۵۷ لمریز کال د خلقیانو (نور محمد ترکی او حفیظ الله امین) په دوره کې حکومتي نښان "خلق" د بانکونوټ په پورته برخه کې ځای کړل شو، خو په ۱۳۵۸ لمریز کال کې د پرچمیانو په راتگ سره په لومړي ځل حکومتي نښان "خلق" لرې او پر ځای یې د افغانستان د مرکزي بانک (د افغانستان بانک) رسمي نښان ولېږول شو، چې له هغې مودې وروسته، تر اوسه پورې د افغانستان بانک رسمي نښان په خپل ځای پاتې دی. د خلق او پرچم په دوره کې د بانکونوټونو د اندازې وړوکی کول یو بل پولي بدلون ؤ، چې رامنځته شو.

د برهان الدین رباني دوره

۱۳۷۸ هـ ش کال کې د برهان الدین رباني په حکومت کې د تېرې دورې نوټونو د چاپ د تکرار سره سره د پنځه زرو او لسو زرو نوټونه هم چاپ شول دغه وخت په همدې نوټونو کې د چاپ دوه ځانگړي سرچینې ښودل کیدې، چې یوه ته دولتي او بل ته یې دوستمي نوټونه ویل، دوستمي د محمد اشرف غني روانې لومړی دورې د ریاست جمهوري د لومړي ریس جنرال عبدالرشید دوستم ته منسوبېدې، دوستمي نوټونه د دولتي نوټونو څخه د بهرنیو اسعارو په وړاندې او هم په بازار کې د راکړې ورکړې لپاره ارزان او د چاپ لیکنې په اساس یو ډول وو (27: 32).

د مجاهدینو په راتگ سره بیا هم د افغانستان په بانکونوټونو کې د خپلې خوښې بدلونونه راوستل شول، خو تر ټولو مهم او د پام وړ یې د بهرنیو اسعارو په وړاندې د افغانی پولي واحد ارزښت له لاسه ور کول وو.

د افغانستان د پولي واحد ارزښت کمېدل او د پشتوانې پرته د پیسو چاپولو له امله په بازار کې د پیسو حجم ډېر شو او په پایله کې ۵۰۰۰ او ۱۰۰۰۰ افغانیو بانکونوټونه هم د لومړي ځل لپاره چاپ او خپاره شول.

د مجاهدينو په دوره کې، د افغانستان بېلا بېلې سيمې د مختلفو ډلو لخوا اداره کېدې، افغانی هم خپل ځای دوه ډوله پيسو ته پرېښود او هم يې ارزښت د لاسه ور کړ.

په کابل کې د برهان الدين رباني د حکومت لخوا د ډېرو پيسو په خپرولو برسیره، د جنرال عبدالرشید دوستم نظامي ډله، چې د افغانستان په شمال کې يې تسلط درلود، په هماغه رنگ او ډول پيسې چاپ او په بازار کې خپرې کړې، چې په بازار کې د (دوستمې) پيسو په نوم مشهورې شوې او د کابل د پيسو په نسبت کم ارزښته وې. خلک او ښاريان دا پيسې د جزیې بدلونونو اوسه وو سره، چې د دوی په رنگ کې رامنځته شوي وو او مسلسل شمېره، چې د دې پيسو په سر درج شوي وو پيژندل. دمجاهدينو په دوره کې دافغانیو د ارزښت کمېدلو سره، سکه هم د پيسو له دوران څخه بهر شوه او په بازارونو کې د پېر او پلور لپاره نه استعمالېده.

د حامد کرزي دوره او نوي بانکوتونه

د طالبانو په دوره کې نوې پيسې چاپ نشوې او هماغه د مجاهدينو د دورې کم ارزښته شوې پيسې په کې د چلېنت لپاره په کار يوړل شوې. د طالبانو څخه وروسته د نوي حکومت په راتگ سره تر لومړي کال پورې، چې د خلکو تر منځ د حامد کرزي په دورې پيژندل شوې هم د مجاهدينو پيسې رواج وې.

هغه وخت، چې د ۱۳۸۰ ل کال په ژمي کې د بڼ د تړون له مخې د افغانستان له پاره نوی حکومت جوړ شو دې حکومت هم په ۱۳۸۱ کال کې د افغاني نوټونو يو بشپړه دوره چاپ کړه، چې يوگون، دوه گون، پنځگون، لسگون، شلگون، پنځوسگون، سلگون، پنځوسه گون، او زرگون نوټونه ټول پکې وو، چې يو گون، دوه گون، او پنځگون يې په فلزي سکو واوښتل او نور يې تراوسه چلېري (26: 24).

د نوي نظام په راتگ سره نوي بانکوتونه چاپ شول او پدې برخه کې مهمه گامونه واخيستل شول. د حامد کرزي په دوره کې تر ټولو مهمه گام د پيسو د ثبات او د لوړ انفلاسيون څخه د خلاصون لپاره پخواني پيسې له ټول هېواد څخه جمع کول او نوې افغانی د پخوانيو افغانیو څخه په ۱۰۰۰ برابره لوړ ارزښت سره چاپ او خپاره کول وو.

پدې دوره کې هره نوې افغانی د ارزښت له مخې د پخوانيو ۱۰۰۰ افغانیو سره برابره شوه او دا د انفلاسيون په کنترول او د بهرنيو اسعارو په وړاندې د افغانیو د ارزښت په لوړولو کې مهمه ونډه لرله.

په افغانستان کې د ام – پيسې خدمات

په افغانستان کې د ام – پيسه خدمات په (۲۰۰۸م) کال کې رامنځ ته شوي دي، وودافون د روشن (چې د افغانستان مخکښه مخابراتي شبکه ده) په همکارۍ او گډون د ام – پيسه خدمات، چې په سيميزه کچه يې وړاندې کوي، په افغانستان کې يې خپل کار پيل کړ. تر هر څه د مخه دوی خپل خدمات د ملي پوليسو د معاشاتو

په ليردولو پيل كړل، بيا يې وروسته د دې خدماتو لړۍ اوږده كړه، اوس په افغانستان كې مختلفې شبكې د ام - پيسه (Mobile money) خدمات وړاندې كوي، چې د موبايونو د لارې نغدي امانتونه ساتل كيرې، پيسې ترلاسه كيرې، د يوه تن څخه بل تن ته پيسې استول كيرې، د تجارتي راكرو وركړو په وخت كې ترې گټه پورته كيرې، د بربننا بيلونه پرې داخليرې، د دې برسیره د پير او پلور په وخت كې ترې د بانكي كارت په ډول كار اخيستل كيرې، د پترول پمپ څخه د تېلو او گېس اچولو په وخت كې هم كارول كېدلی شي. په لاندې ډول يو لړ هغه مخابراتي شبكو يادونه كوو، چې په افغانستان كې د ام - پيسه خدمات وړاندې كوي او د هغه خدماتو يادونه هم كوو، چې د دغه شبكو په زريعه وړاندې كيرې.

روشن ام - پيسه: د پيسو ويستل، د بېلونو ادا كول، سوداگريزې وركړې، د پور ادا كول، د معاشاتو ادا كول، بانكي گڼونې (حساب) ته لاس رسى

افغان بيسيم - موبایل مني: د پيسو ليرد، د پيسو ويستل، د پيسو اضافه كول، د بېلونو ادا كول، سوداگريزې ادا كونې، د معاشاتو ادا كول او بانكي حساب ته لاس رسى

اتصالات - ام حواله: د پيسو ليرد را ليرد، د پيسو ويستل، د پيسو اضافه كول، د بېلونو ادا كول، گرځنده موبایل ته د كريدټ اضافه كول (34: 71-73).

آخستې

1. Hubbard, Glann and Patrich, Anthony (2009), Money, Banking and Financial System, O'Brien and Pearson.
2. Handa, Jahdish (2010), Monetary Economics, (2nded). Rout Ledge Tylor and Francis Group.
3. Frank J. Fabozzi and Frank J. Jones, (2011) Foundation of Financial Markets and Institutions, third Edition, Pearson publication.
4. Fredric S. Mishkin and Stanley G. Eakins. (2010), Financial Markets and Institutions (7thed).
5. Peter S. Rose and Milton H. Marquis, (2009), Money and Capital Market (financial institution and instruments in a global marketplace), Ninth Edition.
6. Khan, Muhammad Akram, (2011), Islamic Economics and Finance (2NDed). Rout Ledge Tylor and Frances Group.
7. Heilperin, Michael.A. (2012). International Monetary Economics. Geneva: Longman, Green and Co.Ltd.
8. Cecchetti Stephen G Money2012Banking and Financial Markets (2nded).
9. Nasir,M.Saeed.(2004). Money Banking & Finance. Aminpur Bazar,Faisalabad:Kitab Markaz.
10. Shahid, A. Hamid. (2012). Monetary Economics and Public Finance. Urdu Bazar, Lahore:Ilmi Kitab Khana.
11. Abu-Bakar, M. M. (2018). Shariah Analysis of Bitcoin, Cryptocurrency and Blockchain.
12. Salman, A., & Razzaq, M. G. A. (2018). Bitcoin and the world of digital currencies. *Financial Management from an Emerging Market Perspective*, 271-281.
13. Asif, S. (2018). The halal and haram aspect of cryptocurrencies in Islam. *Journal of Islamic Banking and Finance*, 35(2), 91-101.
14. Rose, C. (2015). The evolution of digital currencies: Bitcoin, a cryptocurrency causing a monetary revolution. *International Business & Economics Research Journal (IBER)*, 14(4), 617-622.
15. Evans, C. (2015). Bitcoin in Islamic banking and finance. *Journal of Islamic Banking and Finance*, 3(1), 1-11.
16. Alagidede, P., Simeon, C., & Adu, G. (2014). A regional analysis of inflation dynamics in Ghana. *International Growth Centre, Working Paper*, 1-32.

17. Ciccarelli, M., & Mojon, B. (2010). Global inflation. *The Review of Economics and Statistics*, 92(3), 524-535.
18. Barro, R. J. (1996). Inflation and growth. *Review-Federal Reserve Bank of Saint Louis*, 78, 153-169.
19. Billi, R. M., & Kahn, G. A. (2008). What is the optimal inflation rate?. *Federal Reserve Bank of Kansas City Economic Review*, 93(2), 5-28.
20. Chuen, D. L. K., Guo, L., & Wang, Y. (2017). Cryptocurrency: A new investment opportunity?. *The Journal of Alternative Investments*, 20(3), 16-40.
21. Twinoburyo, E. N., & Odhiambo, N. M. (2018). Monetary policy and economic growth: a review of international literature. *Journal of Central Banking Theory and Practice*, 7(2), 123-137.
22. Samadi, Ghulam. (2011). ISLAMIC BANKING & FINANCE: PRINCIPLES AND PRACTICES. Lahor, Pakistan, Ilmi Kitab khana.
23. Osmani, Muhammad Taqi .(2003). Introduction to Islamic Banking and Finance. Aminpur Bazar Faisalabad, Kitab Markaz.
24. Bagus, P., Howden, D., & Gabriel, A. (2014). Causes and consequences of inflation. *Business and Society Review*, 119(4), 497-517.
25. Shahid, A. Hamid. (2020). Monetary Economics. Lahor, Pakistan, Ilmi kitab khana Urdu bazar.
26. رفیع ، خیرندوی حبیب الله ، دافغانستان بانکوتونه ، احمد طبعاتي اوصنعتي مطبعه، ۱۳۹۰ لمریز کال.
27. نوشیرسروري ، مطیع الله ، مال اویسی ، ۲۰۱۶ میلادی کال.
28. کارل هی، کیس وری سی، فیر، (۱۳۹۲) هه ش (ژباړونکی، شعبي، احمد جاوید) اساسات اقتصاد کلان.
29. الخطیب، محمود، ژباړن رحمانی، محمد شریف، د اسلامي اقتصاد اساسات، جمعیت اصلاح وانکشاف اجتماعي
30. کوستر، ویم، د احمد جاوید شعبي ژباړه. (۱۳۹۵) هه ش. اقتصاد پولی. کابل: انتشارات حامد رسالت.
31. نیازی، محمد داود. (۱۳۹۱) ل. بانکوالي. جلال اباد: گودر خپرندویه ټولنه.
32. فرجی، یوسف. (۱۳۸۳) هه ش. پول، ارز و بانکداری. تهران: شرکت چاپ ونشر بازرگانی
33. شینواری، عبیدالله. (۱۳۹۲) هه ش. پول وکریدت. جلال اباد: موسسه نشراتي مومند.

34. ناییزی، عبدالوفاي. (۱۳۹۴) هـ ش. د اقتصاد بنسټونه. ننگرهار: مومند خپرندویه ټولنه.
35. سیدمسعود. (۱۳۹۲) هـ ش. سیاست های پولی. کابل: انتشارات یوسف زاد.
36. نوشیرسروري، مطیع الله. (۱۳۹۴) ل. مال او پیسې.
37. کوستر، ویم، د مریم امین او انجینر محمدگل اکبري ژباړه. ماکرو (لوی) او پولی اقتصاد.
38. پاول، ستیپین، ژباړن: رسا، رحمن الله، د شرکتونو د تمویل او پانگه اچونې اساسات، دوهم چاپ، کال 1391 هـ ش، چاپ گودر خپرندویه ټولنه
39. تهرانی، دکتر رضا، مدیریت مالي، د پارلسم چاپ تهران، کال 1393 هـ ش
40. راعي، رضا، مدیریت سرمایه گذاري پېشرفته، اووم چاپ تهران، کال 1391 هـ ش
41. رسا، رحمن الله، مالي بازارونه، کال 1393 هـ ش
42. شباني، محمد، بازار های پولی و مالي بین المللي، دوهم چاپ تهران، کال 1388 هـ ش
43. شعیبي، احمد جاوید. (۱۳۹۴). بازار های مالي. انتشارات سرور، کابل افغانستان.
44. علا، عین الله، اصول مدیریت سرمایه گذاري در بورس اوراق بهادر، اول چاپ، کال 1384 هـ ش
45. نادري، نصیر احمد، ملي اقتصاد، کال 1388 هـ ش، د مسلکي او تخنیکي زده کړو معینیت
46. نوو، ریموند پی، مدیریت مالي، دوهم جلد، اوولسم چاپ تهران، کال 1392 هـ ش
47. احمدزی، زاحدي. (۱۳۸۸). تجارت د اسلام په اقتصادي نظام کې. جلال اباد. نوبت کتاب پلورنځی.
48. شعیبي، احمد جاوید. (۱۳۹۴). ارزیابی سیاستهای پولی در افغانستان، چاپ دوم. کابل. انتشارات فرهنگ کابل.
49. شبانی، محمد. (1392). بازارها و نهادهای مالي، اول چاپ تهران.
50. سید مسعود، (۱۳۹۳). پول و کریدیت، چاپ پنجم، انتشارات لاجورد، کابل
51. حقاني، مفتي عبدالحق. (۱۳۹۷). اسلامي اقتصاد او بانکوالی، لمړی چاپ، کابل، افغان پوهنتون
- 52- سادات، خدیجه (۱۳۹۲) پولی سیاست. پښتو ژباړه، مجیب الرحمن امیري. د تخنیکي او مسلکي زده کړو معینیت، کابل.
53. حسینی، احمد جواد. (۱۳۹۸). اقتصاد پولی، چاپ اول. تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**